ॐ

कृष्ण-यजुर्वेदीया

तैत्तिरीय-संहिता

प्रथमं काण्डम् ।

दर्शपूर्णमासौ ।

अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥]

वत्सापाकरणम् ॥ ४ द्विपदा विराड् गायत्री, ५ मध्येज्योतिस्त्रिष्टुप्, ६-७ एकपदा त्रिष्टुप् । प्रजापतिर्ऋषिः ।

इषे त्वो[1]—र्जे त्वा[2] वायवः स्थोपायवः स्थ[3] देवो वः सविता प्रार्पयतु श्रेष्ठतमाय कर्मण[4] आ प्यायध्वमघ्निया देवभागमूर्जस्वतीः पयस्वतीः प्रजावतीरनमीवा अयक्ष्मा मा वः स्तेन ईशत माऽघशंसो[5] रुद्रस्य हेतिः परि वो वृणक्तु[6] ध्रुवा अस्मिन् गोपतौ स्यात बह्वी[7]—र्यजमानस्य पशून् पाहि[8] ॥ (इषे, त्रिचत्वारिंशत्) ॥ १ ॥

बर्हिराहरणम् ॥ ३ त्रिष्टुप्, ८ एकपदा त्रिष्टुप्, १८ एकपदा गायत्री । प्रजापतिर्ऋषिः ।

यज्ञस्य घोषदसि[1] प्रत्युष्टंरक्षः प्रत्युष्टा अरातयः[2] प्रेयमगाद्धिषणा बर्हिरच्छ मनुना कृता स्वधया वितष्टा त आ वहन्ति कवयः पुरस्ताद् देवेभ्यो जुष्टमिह बर्हिरासदे[3] देवानां परिषूतमसि वर्षवृद्धमसि[4] देवबर्हिर्मा त्वान्वङ् मा तिर्यक्[5] पर्व ते राध्यासमा[6]—च्छेत्ता ते मा रिषं[7] देवबर्हिः शतवल्शं वि रोह[8] सहस्रवल्शा (१) वि वयं रुहेम[9] पृथिव्याः सम्पृचः पाहि[10] सुसम्भृता त्वा संभराम्य[11]—दित्यै रास्नाऽसी[12]—न्द्राण्यै सन्नहनं[13] पूषा ते ग्रन्थिं ग्रथ्नातु[14] स ते मा ऽऽ स्थादि[15]—न्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यच्छे[16] बृहस्पतेर्मूर्ध्ना हराम्यु[17]—र्वन्तरिक्षमन्विहि[18] देवं गममसि[19] ॥ (सहस्रवल्शा, अष्टात्रिंशच्च) ॥ २ ॥

रात्रिदोहः ॥ ८ गायत्री । प्रजापतिर्ऋषिः ।

शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्यायै[1] मातरिश्वनो घर्मोऽसि द्यौरसि पृथिव्यसि विश्वधाया असि परमेण धाम्ना दृंहस्व मा ह्वा[2]—र्वसूनां पवित्रमसि शतधारं वसूनां पवित्रमसि सहस्रधारं[3] हुतः स्तोको हुतो द्रप्सोऽग्नये बृहते नाकाय स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यां[4] सा विश्वायुः सा विश्व-

व्यचाः सा विश्वकर्मा[७] सं पृच्यध्वमृतावरीरूर्मिणीर्मधुमत्तमा मन्द्रा धनस्य सातये[८] सोमेन (१) त्वा ऽऽ तनच्मीन्द्राय दधि[९] विष्णो हव्य२ँरक्षस्व[१०] ॥ (सोमेनाष्टौ च) ॥ ३ ॥

व्रीहिनिर्वापः ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयं[१] वेषाय त्वा[२] प्रत्युष्ट२ँरक्षः प्रत्युष्टा अरातयो[३] धूरसि धूर्व धूर्वन्तं धूर्व तं योऽस्मान् धूर्वति तं धूर्व यं वयं धूर्वामस्[४]—स्त्वं देवानामसि सस्नितमं पप्रितमं जुष्टतमं वह्नितमं देवहूतममह्रुतमसि हविर्धानं[५] दृ२ँहस्व मा ह्वा[६]—र्मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्षे मा भेर्मा सं विक्था मा त्वा (१) हि२ँसिषम्—मुरु वाताय देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये जुष्टं निर्वपाम्य[९]—ग्नीषोमाभ्या[१०]—मिदं देवाना[११]—मिद—मु नः सह[१२] स्फात्यै त्वा नाऽरात्यै[१३] सुवरभि वि ख्येषं[१४] वैश्वानरं ज्योति[१५]—र्दृ२ँहन्तां दुर्या द्यावापृथिव्यो[१६]—रुर्वन्तरिक्षमन्विह्य[१७]—दित्यास्त्वोपस्थे सादयाम्य[१८]—ग्ने हव्य२ँरक्षस्व[१९] ॥ (त्वा षट्चत्वारि२ँशच्च) ॥ ४ ॥

व्रीह्यवघातः ॥ १ गायत्री; ६, १४ एकपदा गायत्री । प्रजापतिर्ऋषिः ।

देवो वः सवितोत्पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभि[१]—रापो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुवोऽग्र इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिं धत्त युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्ये[२] प्रोक्षिताः स्था[३]—ऽग्नये वो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नीषोमाभ्या[४]२ँ शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया[५] अवधूत२ँरक्षोऽवधूता अरातयो[६]—ऽदित्यास्त्वगसि प्रति त्वा (१) पृथिवी वेत्त्व[७]—धिषवणमसि वानस्पत्यं प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्व[८]—ग्नेस्तनूरसि वाचो विसर्जनं देववीतये त्वा गृह्णाम्य[९]—द्रिरसि वानस्पत्यः स इदं देवेभ्यो हव्य२ँसुशमि शमिष्वे[१०]—षमा वदोर्जमा वद द्युमद्वदत वय२ँसंघातं जेष्म[११] वर्षवृद्धमसि[१२] प्रति त्वा वर्षवृद्धं वेत्तु[१३] परापूत२ँरक्षः परापूता अरातयो[१४] रक्षसां भागो (२)ऽसि[१५] वायुर्वो वि विनक्तु[१६] देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रति गृह्णातु[१७] ॥ (त्वा, भाग, एकादश च) ॥५॥

व्रीहिपेषणम् ॥ १० एकपदा त्रिष्टुप् । प्रजापतिर्ऋषिः ।

अवधूत२ँरक्षोऽवधूता अरातयो[१]—ऽदित्यास्त्वगसि प्रति त्वा पृथिवी वेत्तु[२] दिवः स्कम्भनिरसि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्तु[३] धिषणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः स्कम्भनिर्वेत्तु[४] धिषणाऽसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्तु[५] देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामधि वपामि धान्यमसि धिनुहि देवान्[६] प्राणाय त्वा[७] (१) ऽपानाय त्वा[८] व्यानाय त्वा[९] दीर्घामनु प्रसितिमायुषे धां[१०] देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रति गृह्णातु[११] ॥ (प्राणाय त्वा, पञ्चदश च) ॥ ६ ॥

कपालोपधानम् ॥ १२ अनुष्टुप् । प्रजापतिर्ऋषिः ।

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छा[१]—पाग्नेऽग्निमामादं जहि[२] निष्क्रव्याद२ँसेधा[३]—ऽऽ देवयजं वह[४] निर्दग्ध२ँरक्षो निर्दग्धा अरातयो[५] ध्रुवमसि पृथिवीं दृ२ँहाऽऽयुर्दृ२ँह प्रजां दृ२ँह सजातानस्मै यजमानाय

पर्यूह धर्त्रमस्यन्तरिक्षं दृꣳह प्राणं दृꣳहापानं दृꣳह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह धरुणमसि दिवं दृꣳह चक्षुः (१) दृꣳह श्रोत्रं दृꣳह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह धर्मासि दिशो दृꣳह योनिं दृꣳह प्रजां दृꣳह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह चितः स्थ प्रजामस्मै रयिमस्मै सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यध्वम्[11]

यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधसः ।
पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू वि मुञ्चताम्[12] ॥ (चक्षुरष्टाचत्वारिꣳशच्च) ॥ ७ ॥

पुरोडाशश्रपणम् ॥ २ उपरिष्टाद्बृहती; ३-४, ११ एकपदा गायत्री । प्रजापतिर्ऋषिः ।

सं वपामि[1] समापो अद्भिरग्मत समोषधयो रसेन सꣳरेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वम्[2]—द्भ्यः परि प्रजाताः स्थ समद्भिः पृच्यध्वम्[3] जनयत्यै त्वा सं यौम्य्[4]—ग्नये त्वा[5]—ऽग्नीषोमाभ्यां[6] मखस्य शिरोऽसि[7] घर्मोऽसि विश्वायु[8]—रुरु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतां[9] त्वचं गृह्णीष्वा[10]—न्तरितꣳरक्षोऽन्तरिता अरातयो[11] देवस्त्वा सविता (१) श्रपयतु वर्षिष्ठे अधि नाके[12]—ऽग्निस्ते तनुवं माऽति धागग्ने हव्यꣳ रक्षस्व[13] सं ब्रह्मणा पृच्यस्वै[14]—कताय स्वाहा[15] द्विताय स्वाहा[16] त्रिताय स्वाहा[17] ॥ (सविता, द्वाविꣳशतिश्च) ॥ ८ ॥

वेदिकरणम् ॥ २० द्विपदा गायत्री; २४ एकपदा त्रिष्टुप्, २५ त्रिपदा त्रिष्टुप् । प्रजापतिर्ऋषिः ।

आ ददे[1] इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिणः सहस्रभृष्टिः शततेजा वायुरसि तिग्मतेजाः[2] पृथिवि देवयजन्योषध्यास्ते मूलं मा हिꣳसिषं[3]—मपहतोऽररुः पृथिव्यै[4] व्रजं गच्छ गोस्थानं[5] वर्षतु ते द्यौर्[6]—बधान देव सवितः परमस्यां परावति शतेन पाशैर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौग्[7]—पहतोऽररुः पृथिव्यै देवयजन्यै[8] व्रजं (१) गच्छ गोस्थानं[9] वर्षतु ते द्यौर्[10]—बधान देव सवितः परमस्यां परावति शतेन पाशैर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौग्[11]—पहतोऽररुः पृथिव्या अदेवयजनो[12] व्रजं गच्छ गोस्थानं[13] वर्षतु ते द्यौर्[14]—बधान देव सवितः परमस्यां परावति शतेन पाशैर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा (२) मौग्[15]—ररुस्ते दिवं मा स्कान्[16] वसवस्त्वा परि गृह्णन्तु गायत्रेण छन्दसा[17] रुद्रास्त्वा परि गृह्णन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा[18]—ऽऽदित्यास्त्वा परि गृह्णन्तु जागतेन छन्दसा[19] देवस्य सवितुः सवे कर्म कृण्वन्ति वेधस[20] ऋतमस्य्[21]—तसदनमस्य्[22]—तश्रीरसि[23] धा असि स्वधा अस्युर्वी चासि वस्वी चासि पुरा क्रूरस्य विसृपो विरप्शिन् (३) नु[24]—दादाय पृथिवीं जीरदानुर्यामैरयञ्चन्द्रमसि स्वधाभिस्तां धीरासो अनुदृश्य यजन्ते[25] ॥ (देवयजन्यै व्रजं, तमतो मा, विरप्शिन्नेकादश च) ॥ ९ ॥

*

हविर्ग्रहणम्, ॥ ७-८, १० अनुष्टुप्; ९ त्रिष्टुप्; २० गायत्री । प्रजापतिर्ऋषिः ।

प्रत्युष्ट॒ꣳ रक्षः॒ प्रत्यु॑ष्टा॒ अरा॑तयो[१]ऽग्नेर्व॒स्तेजि॑ष्ठेन॒ तेज॑सा॒ निष्ट॑पामि[२] गो॒ष्ठं मा॒ निर्मृ॑क्षं वा॒जिनं॑ त्वा सपत्नसा॒हꣳ सं मा॑र्ज्मि[३] वाचं॑ प्रा॒णं[४] चक्षुः॒ श्रोत्रं॑[५] प्र॒जां योनिं॒ मा निर्मृ॑क्षं वा॒जिनीं॑ त्वा सपत्नसा॒हीꣳ सं मा॑र्ज्म्या॒[६]शासा॑ना सौमन॒सं प्र॒जाꣳ सौभा॑ग्यं त॒नूम् ।

अ॒ग्नेरनु॑व्रता भू॒त्वा सं न॑ह्ये सुकृ॒ताय॒ कम्[७] ॥

सु॒प्र॒जस॑स्त्वा व॒यꣳ सु॒पत्नी॒रुप॑ (१) सेदिम ।

अग्ने॑ सपत्न॒दम्भ॑न॒मद॑ब्धासो॒ अदा॑भ्यम्[८] ॥

इ॒मं वि ष्या॑मि॒ वरु॑णस्य॒ पाशं॒ यमब॑ध्नीत सवि॒ता सु॒केतः॑ ।

धा॒तुश्च॒ योनौ॑ सुकृ॒तस्य॑ लो॒के स्यो॒नं मे॑ स॒ह पत्या॑ करोमि[९] ॥

समायु॑षा॒ सं प्र॒जया॒ सम॑ग्ने॒ वर्च॑सा॒ पुनः॑ ।

सं पत्नी॒ पत्या॒ऽहं ग॑च्छे॒ सम॒ात्मा त॒नुवा॒ मम॑[१०] ॥

म॒हीनां॒ पयो॑ऽस्योष॑धीना॒ꣳ रस॒स्तस्य॑ तेऽक्षी॑यमाणस्य॒ नि (२) र्व॑पामि[११] म॒हीनां॒ पयो॑ऽस्योष॑धीना॒ꣳ रसो॒ऽद॑ब्धेन त्वा॒ चक्षु॒षाऽवे॑क्षे सुप्रजा॒स्त्वाय॑[१२] तेजो॑ऽसि[१३] तेजोऽनु॒ प्रेहि॑[१४]ऽग्निस्ते॒ तेजो॒ मा वि नै॑द्[१५]ग्नेर्जि॒ह्वाऽसि॑ सु॒भूर्दे॒वाना॒ं धाम्ने॑धाम्ने दे॒वेभ्यो॒ यजु॑षेयजुषे भव[१६] शु॒क्रम॑सि[१७] ज्योति॑रसि[१८] तेजो॑ऽसि[१९] दे॒वो वः॑ सवि॒तोत्पु॑ना॒त्वच्छि॑द्रेण प॒वित्रे॑ण॒ वसोः॒ सूर्य॑स्य र॒श्मिभिः॑[२०] शु॒क्रं (३) त्वा॑ शु॒क्राया॒ं धाम्ने॑धाम्ने दे॒वेभ्यो॒ यजु॑षेयजुषे गृह्णामि[२१] ज्योति॑स्त्वा॒ ज्योति॑ष्य॒[२२]र्चिस्त्वा॒ऽर्चिषि॒ धाम्ने॑धाम्ने दे॒वेभ्यो॒ यजु॑षेयजुषे गृह्णामि[२३] ॥ (उप॑, निः, शु॒क्रꣳ, षोड॑श च) ॥ १० ॥

इध्माबर्हिःप्रोक्षणं वेद्यां हविरासादनं । १४ गायत्री; २० एकपदा त्रिष्टुप् । प्रजापतिर्ऋषिः ।

कृ॒ष्णो॑ऽस्याखरे॒ष्ठो॑ऽग्नये॑ त्वा॒ स्वाहा॑[१] वेदि॑रसि ब॒र्हिषे॑ त्वा॒ स्वाहा॑[२] ब॒र्हिर॑सि स्रु॒ग्भ्यस्त्वा॒ स्वाहा॑[३] दि॒वे त्वा॒[४]ऽन्तरि॑क्षाय त्वा॒[५] पृ॒थि॒व्यै त्वा॑[६] स्व॒धा पि॒तृभ्य॒ ऊर्ग्भ॑व बर्हि॒षद्भ्य॒ ऊर्जा॑ पृथि॒वीं ग॑च्छत॒ विष्णोः॒ स्तू॒पो॑ऽस्यूर्णा॑म्रदसं त्वा स्तृणामि स्वास॒स्थं दे॒वेभ्यो॑ ग॒न्ध॒र्वो॑ऽसि वि॒श्वाव॑सु॒र्विश्व॑स्मा॒दीष॑तो॒ यज॑मानस्य परि॒धिरि॑ड ई॒डितः॑ इन्द्र॑स्य बा॒हुर॑सि (१) दक्षि॑णो॒ यज॑मानस्य परि॒धिरि॑ड ई॒डितो॑ मि॒त्रावरु॑णौ त्वोत्तर॒तः परि॑ धत्तां ध्रु॒वेण॒ धर्म॑णा॒ यज॑मानस्य परि॒धिरि॑ड ई॒डितः॑ सूर्य॑स्त्वा पु॒रस्ता॑त् पातु॒ कस्या॑श्चिद॒भिश॑स्त्यै वी॒तिहो॑त्रं त्वा कवे द्यु॒मन्त॒ꣳ समि॑धीमह्यग्ने बृ॒हन्त॑मध्व॒रे वि॒शो य॒न्त्रे स्थो॒ वसू॑ना॒ꣳ रु॒द्राणा॑मादि॒त्याना॒ꣳ सदा॑सि सीद जु॒हूरु॑प॒भृद् ध्रु॒वाऽसि॑ घृ॒ताची॒ नाम्ना॑ प्रि॒येण॒ नाम्ना॑ प्रि॒ये सदा॑सि (२) सीदै॒ता अ॑सदन् सुकृ॒तस्य॑ लो॒के ता वि॑ष्णो पाहि पा॒हि य॒ज्ञं पा॒हि य॒ज्ञप॑तिं पा॒हि मां य॑ज्ञ॒नियम्॑ ॥ (अ॒सि॒, सदा॑सि, पञ्च॑दश च) ॥ ११ ॥

१०।४-५ 'मा निर्मृक्षं...संमार्ज्मि' । (१०।२२) 'धाम्ने धाम्ने... गृह्णामि' (११।१७-१८) 'असि घृताची...सीद'

आघारः ॥ १ एकपदा गायत्री, ८ द्विपदा गायत्री । प्रजापतिर्ऋषिः ।

भुवनमसि वि प्रथस्वाऽग्ने यष्टरिदं नमः[१] ।

जुह्वेह्यग्निस्त्वा ह्वयति देवयज्यायै[२] उपभृदेहि देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्यायै[३] अग्नाविष्णू मा वामव क्रमिषं वि जिहाथां मा मा सं ताप्तं लोकं मे लोककृतौ कृणुतं[४] विष्णोः स्थानमसी[५]—त इन्द्रो अकृणोद् वीर्याणि समारभ्योर्ध्वो अध्वरो दिविस्पृशमह्रुतो (१) यज्ञो यज्ञपतेरिन्द्रावान्त्स्वाहा[६] बृहद्भाः पाहि माऽग्ने दुश्चरितादा मा सुचरिते भज[७] मखस्य शिरोऽसि सं ज्योतिषा ज्योतिरङ्क्ताम्[८] ॥ (अह्रुत, एकविंशतिश्च) ॥ १२ ॥

स्रुग्व्यूहनाद्युत्तरतन्त्रम् ॥ १-२ अनुष्टुप्, १२ पुरस्ताज्ज्योतिस्त्रिष्टुप्, १४ त्रिष्टुप् । प्रजापतिर्ऋषिः ।

वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीत् ।
अथा सपत्नाꣳ इन्द्रो मे निग्राभेणाधराꣳ अकः ।
उद्ग्राभं च निग्राभं च ब्रह्म देवा अवीवृधन् ।
अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विषूचीनान् व्यस्यताम्[२] ।

वसुभ्यस्त्वा[३] रुद्रेभ्यस्त्वा[४]—ऽऽदित्येभ्यस्त्वा[५]—ऽक्तꣳ रिहाणा वियन्तु वयः[६] । प्रजां योनिं मा निर्मृक्षमा[७] प्यायन्तामाप ओषधयो[८] मरुतां पृषतयः स्थ दिवं (१) गच्छ ततो नो वृष्टिमेरय[९] । आयुष्पा अग्नेऽस्यायुर्मे पाहि चक्षुष्पा अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहि[१०] ध्रुवाऽसि[११]

यं परिधिं पर्यधत्था अग्ने देव पणिभिर्वीयमाणः ।
तं त एतमनु जोषं भरामि नेदेष त्वदपचेतयातै[१२]

यज्ञस्य पाथ उप समित[१३]ꣳ सꣳस्रावभागाः स्थेषा बृहन्तः प्रस्तरेष्ठा बर्हिषदश्च (२) देवा इमां वाचमभि विश्वे गृणन्त आसद्यास्मिन् बर्हिषि मादयध्व[१४]—मग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामि सुम्नाय सुम्निनी सुम्ने मा धत्तं[१५] धुरि धुर्यौ पातं[१६]—मग्नेऽदब्धायोऽशीततनो पाहि माऽद्य दिवः पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ट्यै पाहि दुरद्मन्यै पाहि दुश्चरितादविषं नः पितुं कृणु सुषदा योनिꣳ स्वाहा[१७] देवा गातुविदो गातुं वित्त्वा गातु (३) मित मनसस्पत इमं नो देव देवेषु यज्ञꣳ स्वाहा[१८] वाचि स्वाहा[१९] वातेधाः ॥ (दिवं, च, गातुं, त्रयोदश च) ॥ १३ ॥

काम्येष्टियाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-२, ४, ६, ८-१०, १२, १४ त्रिष्टुप्; ७ अनुष्टुप्; शिष्टा गायत्र्यः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

उभा वामिन्द्राग्नी आहुवध्या उभा राधसः सह मादयध्यै ।
उभा दाताराविषाꣳ रयीणामुभा वाजस्य सातये हुवे वाम्[१] ॥
अश्रवꣳ हि भूरिदावत्तरा वां विजामातुरुत वा घा स्यालात् ।
अथा सोमस्य प्रयती युवभ्यामिन्द्राग्नी स्तोमं जनयामि नव्यम् ॥

इन्द्राग्नी नवतिं पुरो दासपत्नीरधूनुतम् । साकमेकेन कर्मणा[3] ॥
शुचिं नु स्तोमं नवजातमद्येन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेथाम् (१) ।
उभा हि वाꣳ सुहवा जोहवीमि ता वाजꣳ सद्य उशते धेष्ठा[4] ॥
वयमु त्वा पथस्पते रथं न वाजसातये । धिये पूषन्नयुज्महि[5] ॥
पथस्पथः परिपतिं वचस्या कामेन कृतो अभ्यानडर्कम् ।
स नो रासच्छुरुधश्चन्द्राग्रा धियंधियꣳ सीषधाति प्र पूषा[6] ॥
क्षेत्रस्य पतिना वयꣳ हितेनेव जयामसि ।
गामश्वं पोषयित्न्वा स नो (२) मृडातीदृशे[7] ॥
क्षेत्रस्य पते मधुमन्तमूर्मिं धेनुरिव पयो अस्मासु धुक्ष्व ।
मधुश्चुतं घृतमिव सुपूतमृतस्य नः पतयो मृडयन्तु ॥
अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् ।
युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठां ते नमउक्तिं विधेम ॥
आ देवानामपि पन्थामगन्म यच्छक्नवाम तदनु प्रवोढुम् ।
अग्निर्विद्वान्त्स यजात् (३) सेदु होता सो अध्वरान् स ऋतून् कल्पयाति[10] ॥
यद्वाहिष्ठं तदग्नये बृहदर्च विभावसो । महिषीव त्वद्रयिस्त्वद्वाजा उदीरते[11] ॥
अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्त्स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा ।
पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी भवा तोकाय तनयाय शं योः[12] ॥
त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ (४) मर्त्येष्वा । त्वं यज्ञेष्वीड्यः[13] ॥
यद्वो वयं प्रमिनाम व्रतानि विदुषां देवा अविदुष्टरासः ।
अग्निष्टद्विश्वमा पृणाति विद्वान् येभिर्देवाꣳ ऋतुभिः कल्पयाति[14] ॥

(जुषेथां, नो, यजा,--दा, त्रयोविꣳशतिश्च) ॥ १४ ॥

[इषे ४३ । यज्ञस्य ८८ । शुन्धध्वं ५८ । कर्मणे ९६ । देवो १११ । अवधूतं ६५ । घृष्टिः ९८ । स–७२ ।–माददे १६१ । प्रत्युष्टं १६६ । कृष्णो ११५ । भुवनं ७१ । वाजस्योभा १६३; २२३ । चतुर्दश । १५३०]

[इति प्रथमकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥]

अग्निष्टोमे क्रयः ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥]

यजमानस्य क्षौरस्नानानुलेपनादिसंस्काराः प्राचीनवंशप्रवेशश्च ॥ १ द्विपदा गायत्री; ६ त्रिपदा विराट्, ७ एकपदा विराट्; १२--१४ गायत्री; १६ अनुष्टुप् । सोमऋषिः ।

आप उन्दन्तु जीवसे दीर्घायुत्वाय वर्चसे[1] ओषधे त्रायस्वैनꣳ[2] स्वधिते मैनꣳ हिꣳसीः[3] देव-

श्रूरेतानि प्र वपे[4] स्वस्त्युत्तराण्यशीया[5]— ऽऽपो अस्मान् मातरः शुन्धन्तु घृतेन नो घृतपुवः पुनन्तु
विश्वमस्मत् प्र वहन्तु रिप्रमु[6]—दाभ्यः शुचिरा पूत एमि[7] सोमस्य तनूरसि तनुवं मे पाहि[8]
महीनां पयोऽसि[9] वर्चोधा असि वर्चो (१) मयि धेहि[10] वृत्रस्य कनीनिकाऽसि चक्षुष्पा
असि चक्षुर्मे पाहि[11] चित्पतिस्त्वा पुनातु[12]*— वाक्पतिस्त्वा पुनातु[13]*— देवस्त्वा सविता
पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभि[14]—स्तस्य ते पवित्रपते पवित्रेण यस्मै कं पुने
तच्छकेयमा[15] वो देवास ईमहे सत्यधर्माणो अध्वरे यद् वो देवास आगुरे यज्ञियासो हवामहे[16]
इन्द्राग्नी द्यावापृथिवी आप ओषधी[17] (२) स्त्वं दीक्षाणामधिपतिरसीह मा सन्तं पाहि[18] ||
(वर्चो, ओषधीरष्टौ च) || १ ||

यजमानस्य दीक्षा || ५ त्रिपदा विराट्; ६ अनुष्टुप्; ८ त्रिष्टुप् | सोमऋषिः |

आकूत्यै प्रयुजेऽग्नये स्वाहा[1] मेधायै मनसेऽग्नये स्वाहा[2] दीक्षायै तपसेऽग्नये स्वाहा[3]
सरस्वत्यै पूष्णेऽग्नये स्वाहा[4]—ऽऽपो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुवो द्यावापृथिवी उर्वन्तरिक्षं बृहस्पतिर्नो
हविषा वृधातु स्वाहा[5] विश्वे देवस्य नेतुर्मर्तो वृणीत सख्यं विश्वे राय इषुध्यसि द्युम्नं वृणीत पुष्यसे
स्वाहा[6]—र्क्सामयोः शिल्पे स्थस्ते वामा रभे ते मा (१) पातमाऽस्य यज्ञस्योदृचः[7]

इमां धियं शिक्षमाणस्य देव क्रतुं दक्षं वरुण सं शिशाधि
ययाऽति विश्वा दुरिता तरेम सुतर्माणमधि नावं रुहेमो[8]—

र्गस्याङ्गिरस्यूर्णम्रदा ऊर्जं मे यच्छ पाहि मा मा मा हिंसी[9]—र्विष्णोः शर्मासि शर्म यज-
मानस्य शर्म मे यच्छ[10] नक्षत्राणां माऽतीकाशात् पाही[11]—न्द्रस्य योनिरसि (२) मा मा
हिंसीः[12] कृष्यै त्वा सुसस्यायै[13] सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्यः[14] सूपस्था देवो वनस्पति[15]—रूर्ध्वो
मा पाह्योदृचः[16] स्वाहा यज्ञं मनसा[17] स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यां[18] स्वाहोरोरन्तरिक्षात्[19] स्वाहा
यज्ञं वातादा रभे[20] || (मा, योनिरसि, त्रिंशच्च) || २ ||

देवयजनस्वीकारः || १-३ अनुष्टुप्, ४ गायत्री, ५ एकपदा त्रिष्टुप्, २१ त्रिष्टुप् | सोमऋषिः |

दैवीं धियं मनामहे सुमृडीकामभिष्टये वर्चोधां यज्ञवाहसं सुपारा नो असद् वशे[1] | ये देवा
मनोजाता मनोयुजः सुदक्षा दक्षपितारस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यो नमस्तेभ्यः स्वाहा[2]—ऽग्ने त्वं
सु जागृहि वयं सु मन्दिषीमहि गोपाय नः स्वस्तये प्रबुधे नः पुनर्ददः[3] |

त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ मर्त्येष्वा | त्वं (१) यज्ञेष्वीड्यः[4] ||

विश्वे देवा अभि मा माऽववृत्रन्[5] पूषा सन्या सोमो राधसा[6] देवः सविता वसोर्वसुदावा रास्वेयत्
सोमाऽऽभूयो भर मा पृणन् पूर्त्या वि राधि माऽहमायुषा[7] चन्द्रमसि मम भोगाय भव वस्त्रमसि

(१।१२-१३) 'आच्छिद्रेण... रश्मिभिः ।'

मम भोगाय भवो—स्राऽसि मम भोगाय भव हयोऽसि मम भोगाय भव (२) छागोऽसि मम भोगाय भव मेषोऽसि मम भोगाय भव वायवे त्वा वरुणाय त्वा निर्ऋत्यै त्वा रुद्राय त्वा देवीरापो अपां नपाद्य ऊर्मिर्हविष्य इन्द्रियावान् मदिन्तमस्तं वो माऽव क्रमिषम—मच्छिन्नं तन्तुं पृथिव्या अनु गेषं भद्रादभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरएता ते अस्त्वथेमव स्य (३) वर आ पृथिव्या आरे शत्रून् कृणुहि सर्ववीर एदमगन्म देवयजनं पृथिव्या विश्वे देवा यदजुषन्त पूर्व ऋक्सामाभ्यां यजुषा सन्तरन्तो रायस्पोषेण समिषा मदेम ॥ (त्वं, भव, स्य, पञ्चविꣳशतिश्च) ॥ ३ ॥

सोमक्रयण्यानयनम् ॥ ५ अनुष्टुप् । सोमऋषिः ।

इयं ते शुक्र तनूरिदं वर्चस्तया सं भव भ्राजं गच्छ जूरसि धृता मनसा जुष्टा विष्णवे तस्यास्ते सत्यसवसः प्रसवे वाचो यन्त्रमशीय स्वाहा शुक्रमस्यमृतमसि वैश्वदेवꣳ हविः सूर्यस्य चक्षुराऽरुहमग्नेरक्ष्णः कनीनिकां यदेतशेभिरीयसे भ्राजमानो विपश्चिता चिदसि मनाऽसि धीरसि दक्षिणा (१) ऽसि यज्ञियाऽसि क्षत्रियाऽस्यदितिरस्युभयतः शीर्ष्णी सा नः सुप्राची सुप्रतीची सं भव मित्रस्त्वा पदि बध्नातु पूषाऽध्वनः पात्विन्द्रायाध्यक्षायानु त्वा माता मन्यतामनु पिताऽनु भ्राता सगर्भ्योऽनु सखा सयूथ्यः सा देवि देवमच्छेहीन्द्राय सोमꣳ रुद्रस्त्वाऽऽवर्तयतु मित्रस्य पथा स्वस्ति सोमसखा (२) पुनरेहि सह रय्या ॥ (दक्षिणा, सखा, पञ्च च) ॥ ४ ॥

सोमक्रयण्याः पदसंग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

वस्व्यसि रुद्राऽस्यदितिरस्यादित्याऽसि शुक्राऽसि चन्द्राऽसि बृहस्पतिस्त्वा सुम्ने रण्वतु रुद्रो वसुभिरा चिकेतु पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्ना जिघर्मि देवयजन इडायाः पदे घृतवति स्वाहा परिलिखितꣳ रक्षः परिलिखिता अरातय इदमहꣳ रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमस्य ग्रीवा (१) अपि कृन्तामि—अस्मे रायः—त्वे रायः—तोते रायः सं देवि देव्योर्वश्या पश्यस्व त्वष्टीमती ते सपेय सुरेता रेतो दधाना वीरं विदेय तव संदृशि माऽहꣳ रायस्पोषेण वि योषम् ॥ (अस्य ग्रीवा, एकान्नत्रिꣳशच्च) ॥ ५ ॥

सोमोन्मानम् ॥ २ अतिच्छन्दाः (अष्टिः) । सोमऋषिः ।

अꣳशुना ते अꣳशुः पृच्यतां परुषा परुर्गन्धस्ते काममवतु मदाय रसो अच्युतोऽमात्योऽसि शुक्रस्ते ग्रहो—ऽभि त्यं देवꣳ सवितारमण्योः कविक्रतुमर्चामि सत्यसवसꣳ रत्नधामभि प्रियं मतिमूर्ध्वा यस्यामतिर्भा अदिद्युतत् सवीमनि हिरण्यपाणिरमिमीत सुक्रतुः कृपा सुवः । प्रजाभ्यस्त्वा प्राणाय त्वा व्यानाय त्वा प्रजास्त्वमनु (१) प्राणिहि प्रजास्त्वामनु प्राणन्तु ॥

(अनु, सप्त च) ॥ ६ ॥

सोमक्रयणम् ॥ सोमऋषिः ।

सोमं ते क्रीणाम्यूर्जस्वन्तं पयस्वन्तं वीर्यावन्तमभिमातिषाहꣳ[1] शुक्रं ते शुक्रेण क्रीणामि चन्द्रं चन्द्रेणामृतममृतेन सम्यत्ते गोर—स्मे चन्द्राणि[3] तपसस्तनूरसि प्रजापतेर्वर्णस्तस्यास्ते सहस्रपोषं पुष्यन्त्याश्चरमेण पशुना क्रीणाम्यस्मे ते बन्धुर्मयि ते रायः श्रयन्ता[4]—मस्मे ज्योतिः[5] सोमविक्रयिणि तमो[6] मित्रो न एहि सुमित्रधा[7] इन्द्रस्योरु (१) मा विश दक्षिणमुशन्नुशन्तꣳ[8] स्योनः स्योनꣳ[9] स्वान भ्राजाङ्घारे बम्भारे हस्त सुहस्त कृशानवेते वः सोमक्रयणास्तान् रक्षध्वं मा वो दभन्[1] ॥ (ऊरुं, द्वात्रिꣳशतिश्च) ॥ ७ ॥

सोमस्य शकटारोपणम् ॥ १ अनुष्टुप्, २ एकपदा गायत्री, ५-६ त्रिष्टुप्, ७ गायत्री । सोमऋषिः ।

उदायुषा स्वायुषोदोषधीनाꣳ रसेनोत्पर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्थाममृताꣳ अनु[1] ।

उर्वन्तरिक्षमन्विह्य[2]—दित्याः सदोऽस्य[3]—दित्याः सद आसीदा[4]—ऽस्तभ्नाद्द्यामृषभो अन्तरिक्षममिमीत वरिमाणं पृथिव्या आऽसीदद्विश्वा भुवनानि सम्राड्विश्वेत्तानि वरुणस्य व्रतानि[5] वनेषु व्यन्तरिक्षं ततान वाजमर्वत्सु पयो अघ्नियासु हृत्सु (१) क्रतुं वरुणो विक्ष्वग्निं दिवि सूर्यमदधात् सोममद्रा[6]—वुदुत्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यम्[7] ॥

उस्रावेतं धूर्षाहावनश्रू अवीरहणौ ब्रह्मचोदनौ[8] वरुणस्य स्कम्भनमसि[9] वरुणस्य स्कम्भसर्जनमसि[10] प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः[11] ॥ (हृत्सु, पञ्चत्रिꣳशच्च) ॥ ८ ॥

सोमस्य प्राचीनवंशं प्रति गमनम् ॥ १ षट्पदाऽतिजगती, २-३ अनुष्टुप्, ४ जगती । सोमऋषिः ।

प्र च्यवस्व भुवस्पते विश्वान्यभि धामानि मा त्वा परिपरी विदन्मा त्वा परिपन्थिनो विदन्मा त्वा वृका अघायवो मा गन्धर्वो विश्वावसुरा दध[1]—च्छ्येनो भूत्वा परा पत यजमानस्य नो गृहे देवैः सꣳस्कृतं यजमानस्य स्वस्त्ययन्य[2]—स्यपि पन्थामगस्महि स्वस्तिगामनेहसं येन विश्वाः परि द्विषो वृणक्ति विन्दते वसु[3] नमो मित्रस्य (१) वरुणस्य चक्षसे महो देवाय तदृतꣳ सपर्यत दूरेदृशे देवजाताय केतवे दिवस्पुत्राय सूर्याय शꣳसत[4] ॥ वरुणस्य स्कम्भनमसि[5] वरुणस्य स्कम्भसर्जनम-स्यु[6]—न्मुक्तो वरुणस्य पाशः[7] ॥ (मित्रस्य, त्रयोविꣳशतिश्च) ॥ ९ ॥

आतिथ्येष्टिः ॥ ६ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

अग्नेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वा[1] सोमस्याऽऽतिथ्यमसि विष्णवे त्वा[2]—ऽतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वा[3]—ऽग्नये त्वा रायस्पोषदाव्ने विष्णवे त्वा[4] श्येनाय त्वा सोमभृते विष्णवे त्वा[5] या ते धामानि हविषा यजन्ति ता ते विश्वा परिभूरस्तु यज्ञं गयस्फानः प्रतरणः सुवीरोऽवीरहा प्र चरा सोम दुर्या[6]—दित्याः सदोऽस्य[7]—दित्याः सद आ (१) सीद[8] वरुणोऽसि धृतव्रतो[9] वारुणमसि शंयोर्देवानाꣳ सख्यान्मा देवानामपसश्छित्स्मह्या[10]—पतये त्वा गृह्णामि[11] परिपतये त्वा गृह्णामि[12] तनूनप्त्रे त्वा गृह्णामि[13]

शाक्वराय॑ त्वा गृह्णामि[१४] शक्मन्नोजिष्ठाय त्वा गृह्णाम्य॑[१५]—नाधृष्टमस्यनाधृष्यं देवानामोजोऽभिशस्तिपा अनभिशस्तेऽन्य॑[१६]—मनु मे दीक्षां दीक्षापतिर्मन्यतामनु तपस्तप॑स्पतिरञ्जसा सत्यमुप॑गेषꣳसुविते मा (२) धाः[१७] (आ, मे,- कं च) ॥ १० ॥

उपसदः ॥ सोमऋषिः

अꣳशुरꣳशुस्ते देव सोमाऽऽप्या॑यतामिन्द्रा॑यैकधनविद आ तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा त्वमिन्द्राय प्यायस्वाऽऽ प्याय॑य सखीन्त्सन्या मेधया स्वस्ति ते देव सोम सुत्याम॑शीय[१]—ष्टा रायः प्रेषे भगा॑यर्तमृतवादिभ्यो नमो दिवे नमः पृथिव्या[२] अग्ने व्रतपते त्वं व्रतानां व्रतप॑तिरसि या मम तनूरेषा सा त्वयि (१) या तव॑ तनूरियꣳ या मयि सह नौ व्रतपते व्रतिनो॑र्व्रतानि[३] या ते अग्ने रुद्रिया तनूस्तया नः पाहि तस्या॑स्ते स्वाहा[४] या ते अग्नेऽयाशया*-[५]-*रजाशया*-[६]-*हराशया तनूर्वर्षिष्ठा गह्वरेष्ठोऽग्रं वचो अपा॑वधीं त्वेषं वचो अपा॑वधीꣳ स्वाहा[७] (त्वयि, चत्वारिꣳशच्च) ॥ ११ ॥

उत्तरवेदिनिर्माणम् ॥ सोमऋषिः ।

वित्तायनी मेऽसि[१] तिक्तायनी मेऽस्य[२]—वतान्मा नाथितं[३]—मवतान्मा व्यथितं[४] विदेरग्निर्नभो नामाग्ने अङ्गिरो योऽस्यां पृथिव्यामस्यायुषा नाम्नेहि यत् तेऽनाधृष्टं नाम यज्ञियं तेन त्वाऽऽदधे[५]—*ऽग्ने अङ्गिरो यो द्वितीयस्यां*-[६]-*तृतीयस्यां पृथिव्यामस्यायुषा नाम्नेहि यत् तेऽनाधृष्टं नाम (१) यज्ञियं तेन त्वाऽऽ दधे[७] सिꣳहीरसि महिषीरस्यु[८]—रु प्रथस्वोरु ते यज्ञप॑तिः प्रथतां[९] ध्रुवाऽसि[१०] देवेभ्यः शुन्धस्व[११] देवेभ्यः शुम्भस्वे[१२]—न्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात् पातु[१३] मनोजवास्त्वा पितृभिर्दक्षिणतः पातु[१४] प्रचेतास्त्वा रुद्रैः पश्चात् पातु[१५] विश्वकर्मा त्वाऽऽदित्यैरुत्तरतः पातु[१६] सिꣳहीरसि सपत्नसाही स्वाहा[१७] सिꣳहीरसि सुप्रजावनिः स्वाहा[१८] सिꣳही (२) रसि रायस्पोषवनिः स्वाहा[१९] सिꣳहीरस्यादित्यवनिः स्वाहा[२०] सिꣳहीरस्या वह देवान् देवयते यज॑मानाय स्वाहा[२१] भूतेभ्यस्त्वा[२२] विश्वायुरसि पृथिवीं दृꣳह[२३] ध्रुवक्षिद॑स्यन्तरिक्षं दृꣳह[२४]—च्युतक्षिद॑सि दिवं दृꣳह[२५]—ग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि[२६] ॥ (नाम, सिꣳहीः, पञ्चत्रिꣳशच्च) ॥ १२ ॥

हविर्धानमण्डपनिर्माणम् ॥ १ जगती, ३ विराड् गायत्री, ४ गायत्री, ५,८-९ त्रिष्टुप्, ६ द्विपदा त्रिष्टुप्, एकपदा विराट् । सोमऋषिः ।

युञ्जते मन॑ उत युञ्जते धियो विप्रा विप्र॑स्य बृहतो विपश्चितः ।
वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इन्मही देवस्य सवितुः परि॑ष्टुतिः[१] ॥

सुवाग्देव दुर्याꣳ आ वद देवश्रुतौ देवेष्वा घोषेथा[२]—मा नो वीरो जायतां कर्मण्यो यꣳ सर्वेऽनुजीवाम यो बहूनामसद्वशी[३] । इदं विष्णुर्वि चक्रमे त्रेधा नि दधे पदम् । समूढमस्य (१) पाꣳसुरे

इरावती धेनुमती हि भूतꣳ सूयवसिनी मनवे यशस्ये ।
व्यस्कभ्नाद्रोदसी विष्णुरेते दाधार पृथिवीमभितो मयूखैः[५] ॥

(११।५-६) तनू...वधी ꣳ स्वाहा । ६—७ या ते अग्ने -* । (१२।६) विदे... नाम —* ७ —* विदे...अङ्गिरो यः-* ६ पृथि... दधे ।

प्राची प्रेतमध्वरं कल्पयन्ती ऊर्ध्वं यज्ञं नयतं मा जीह्वरत[६]मत्र रमेथां वर्ष्मन् पृथिव्या दिवो वा विष्णवुत वा पृथिव्या महो वा विष्णवुत वाऽन्तरिक्षाद्धस्तौ पृणस्व बहुभिर्वसव्यैरा प्र यच्छ (२) दक्षिणादोत सव्यात् ।

विष्णोर्नुकं वीर्याणि प्र वोचं यः पार्थिवानि विममे रजाꣳसि यो अस्कभायदुत्तरꣳ सधस्थं विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायो[९] विष्णो रराटमसि[१०] विष्णोः पृष्ठमसि[११] विष्णोः श्न्यप्त्रे स्थो[१२] विष्णोः स्यूरसि[१३] विष्णोर्ध्रुवमसि[१४] वैष्णवमसि विष्णवे त्वा ॥ (अस्य, यच्छ,--कान्नचत्वारिꣳशच्च) ॥१३॥

काम्याः सामिधेन्यः पुरोऽनुवाक्या याज्याश्च ॥ १--१८ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीं याहि राजेवामवाꣳ इभेन ।
तृष्वीमनु प्रसितिं द्रूणानोऽस्ताऽसि विध्य रक्षसस्तपिष्ठैः[१] ॥
तव भ्रमास आशुया पतन्त्यनु स्पृश धृषता शोशुचानः ।
तपूꣳष्यग्ने जुह्वा पतङ्गानसन्दितो वि सृज विष्वगुल्काः[२] ॥
प्रति स्पशो वि सृज तूर्णितमो भवा पायुर्विशो अस्या अदब्धः ।
यो नो दूरे अघशꣳसो (१) यो अन्त्यग्ने माकिष्टे व्यथिरादधर्षीत्[३] ।
उदग्ने तिष्ठ प्रत्याऽऽतनुष्व न्यमित्राꣳ ओषतात् तिग्महेते ।
यो नो अरातिꣳ समिधान चक्रे नीचा तं धक्ष्यतसं न शुष्कम्[४] ॥
ऊर्ध्वो भव प्रति विध्याध्यस्मदाविष्कृणुष्व दैव्यान्यग्ने ।
अव स्थिरा तनुहि यातुजूनां जामिमजामिं प्र मृणीहि शत्रून्[५] ॥
स ते (२) जानाति सुमतिं यविष्ठ य ईवते ब्रह्मणे गातुमैरत् ।
विश्वान्यस्मै सुदिनानि रायो द्युम्नान्यर्यो वि दुरो अभि द्यौत्[६] ॥
सेदग्ने अस्तु सुभगः सुदानुर्यस्त्वा नित्येन हविषा य उक्थैः ।
पिप्रीषति स्व आयुषि दुरोणे विश्वेदस्मै सुदिना सासदिष्टिः[७] ॥
अर्चामि ते सुमतिं घोष्यर्वाक् सं ते वावाता जरता (३) मियं गीः ।
स्वश्वास्त्वा सुरथा मर्जयेमास्मे क्षत्राणि धारयेरनु द्यून् ॥
इह त्वा भूर्या चरेदुप त्मन् दोषावस्तर्दीदिवाꣳसमनु द्यून् ।
क्रीडन्तस्त्वा सुमनसः सपेमाभि द्युम्ना तस्थिवाꣳसो जनानाम् ॥
यस्त्वा स्वश्वः सुहिरण्यो अग्न उपयाति वसुमता रथेन ।
तस्य त्राता भवसि तस्य सखा यस्त आतिथ्यमानुषग् जुजोषत् ॥

*

महो रुजामि (४) बन्धुता वचोभिस्तन्मा पितुर्गोतमादन्वियाय ॥
त्वं नो अस्य वचसश्चिकिद्धि होतर्यविष्ठ सुक्रतो दमूनाः[11] ॥
अस्वप्नजस्तरणयः सुशेवा अतन्द्रासोऽवृका अश्रमिष्ठाः ।
ते पायवः सध्रियञ्चो निषद्याऽग्ने तव नः पान्त्वमूर[12] ॥
ये पायवो मामतेयं ते अग्ने पश्यन्तो अन्धं दुरितादरक्षन् ।
ररक्ष तान्त्सुकृतो विश्ववेदा दिप्सन्त इद्रिपवो नाह (५) देभुः[13] ॥
त्वया वयꣳ सधन्यस्त्वोतास्तव प्रणीत्याऽश्याम वाजान् ।
उभा शꣳसा सूदय सत्यतातेऽनुष्ठुया कृणुह्यह्रयाण[14] ॥
अया ते अग्ने समिधा विधेम प्रति स्तोमꣳ शस्यमानं गृभाय ।
दहाशसो रक्षसः पाह्यस्मान् द्रुहो निदो मित्रमहो अवद्यात्[15] ॥
रक्षोहणं वाजिनमाऽऽजिघर्मि मित्रं प्रथिष्ठमुप यामि शर्म ।
शिशानो अग्निः क्रतुभिः समिद्धः स नो दिवा (६) स रिषः पातु नक्तम्[16] ॥
वि ज्योतिषा बृहता भात्यग्निराविर्विश्वानि कृणुते महित्वा ।
प्रादेवीर्मायाः सहते दुरेवाः शिशीते शृङ्गे रक्षसे विनिक्षे[17] ॥
उत स्वानासो दिवि षन्त्वग्नेस्तिग्मायुधा रक्षसे हन्तवा उ ।
मदे चिदस्य प्ररुजन्ति भामा न वरन्ते परिबाधो अदेवीः[18] ॥ (अघशꣳसः, स ते, जरता ꣳ रुजामि, ह, दिवै--, कचत्वारिꣳशच्च) ॥ १४ ॥

[आप १०८ । आकूत्यै १३० । दैवी-- १७५ । -- मियं १०५ । वस्व्य-- ७९ । -- ꣳशुना ५७ । सोम-- ७२ । मुत्-. ८५॥ प्रा -७३ । -- म्रे-- १०१ । - रꣳशु-- ९० । त्रित्तायनी १३५ । युञ्जते १३९ । कृणुष्व ३४१ । चतुर्दश ॥ १६९० ॥]

[इति प्रथमकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥]

अग्निष्टोमे पशुः ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥

सदोमण्डपनिर्माणम् ॥ १७ ॥ अनुष्टुप् । सोमऋषिः ।

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामा ऽऽ ददेऽभ्रिरसि नारिरसि[1] परिलिखितꣳ रक्षः परिलिखिता अरातय इदमहꣳ रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमस्य ग्रीवा अपि कृन्तामि[3] दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वा[6] शुन्धतां लोकः पितृषदनो[7] यवोऽसि यवयास्मद्द्वेषो (१) यवयाऽरातीः[8] पितृणाꣳ सदनमस्यु--

दिवं स्तभानाऽन्तरिक्षं पृण पृथिवीं दृंह[10] द्युतानस्त्वा मारुतो मिनोतु मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा[11] ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिं सुप्रजावनिं रायस्पोषवनिं पर्यूहामि[12] ब्रह्म दृंह क्षत्रं दृंह प्रजां दृंह रायस्पोषं दृंह[13] घृतेन द्यावापृथिवी आ पृणेथा[14]—मिन्द्रस्य सदोऽसि[15] विश्वजनस्य छाया[16] परि त्वा गिर्वणो गिर इमा (२) भवन्तु विश्वतो वृद्धायुमनु वृद्धयो जुष्टा भवन्तु जुष्टय[17] इन्द्रस्य स्यूरसी[18]—न्द्रस्य ध्रुवमसी[19]—न्द्रमसीन्द्राय त्वा[20] ।। (द्वेष, इमा, अष्टादश च) ।। १ ।।

उपरवनिर्माणम् ।। सोमऋषिः ।

रक्षोहणो वलगहनो वैष्णवान् खनामी[1]—दमहं तं वलगमुद्वपामि यं नः समानो यमसमानो निचखानेदमेनमधरं करोमि यो नः समानो योऽसमानोऽरातीयति[2] गायत्रेण छन्दसाऽवबाढो वलगः[3] किमत्र[4] भद्रं[5] तन्नौ सह[6] विराडसि सपत्नहा[7] सम्राडसि भ्रातृव्यहा[8] स्वराडस्यभिमातिहा[9] विश्वाराडसि विश्वासां नाष्ट्राणां हन्ता[10] (१) रक्षोहणो वलगहनः प्रोक्षामि वैष्णवान्[11] रक्षोहणो वलगहनोऽव नयामि वैष्णवान्[12] यवोऽसि यवयास्मद्द्वेषो यवयारातीः[13] रक्षोहणो वलगहनोऽव स्तृणामि वैष्णवान्[14] रक्षोहणो वलगहनोऽभि जुहोमि वैष्णवान्[15] रक्षोहणौ वलगहनावुप दधामि वैष्णवी[16] रक्षोहणौ वलगहनौ पर्यूहामि वैष्णवी[17] रक्षोहणौ वलगहनौ परि स्तृणामि वैष्णवी[18] रक्षोहणौ वलगहनौ वैष्णवी[19] बृहन्नसि बृहद्ग्रावा बृहतीमिन्द्राय (२) वाचं वद[20] ।। (हन्ते,-न्द्राय द्वे च) ।।२।।

धिष्णियाः ।। सोमऋषिः ।

विभूरसि प्रवाहणो[1] *- वह्निरसि हव्यवाहनः[2] *- श्वात्रोऽसि प्रचेताः[3] *—स्तुथोऽसि विश्ववेदाः[4] *—उशिगसि कविः[5] *—रङ्घारिरसि बम्भारिः[6] *-रवस्युरसि दुवस्वान्[7] *-न्छुन्ध्यूरसि मार्जालीयः[8] *-सम्राडसि कृशानुः[9] *—परिषद्योऽसि पवमानः[10] *-प्रतक्वाऽसि नभस्वान्[11] *-संमृष्टोऽसि हव्यसूदः[12] *-ऋतधामाऽसि सुवर्ज्योतिः[13] *--ब्रह्मज्योतिरसि सुवर्धामा[14] *-ऽजोऽस्येकपात्[15] *—हिरसि बुध्नियो रौद्रेणानीकेन (१) पाहि माऽग्ने पिपृहि मा मा मा हिंसीः[16] ।। (अनीकेनाष्टौ च) ।। ३ ।।

वैसर्जनीयहोमः ।। १, ५ गायत्री, ३ त्रिष्टुप्, ४ अनुष्टुप् । सोमऋषिः ।

त्वं सोम तनूकृद्भ्यो द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्य उरु यन्तासि वरूथं

स्वाहा[1] जुषाणो अप्तुराज्यस्य वेतु स्वाहा[2]—

ऽयं नो अग्निर्वरिवः कृणोत्वयं मृधः पुर एतु प्रभिन्दन् ।

अयं शत्रूञ्जयतु जर्हृषाणोऽयं वाजं जयतु वाजसातौ[3] ।।

उरु विष्णो वि क्रमस्वोरु क्षयाय नः कृधि । घृतं घृतयोने पिब प्रप्र यज्ञपतिं तिर ।।

सोमो जिगाति गातुविद् (१) देवानामेति निष्कृतमृतस्य योनिमासदम्—

(३।१—१५) रौद्रेण...हिंसीः ।

—दित्याः सदोऽस्या[६]—दित्याः सद आ सीद[७] वो[७] देव सवितः सोमस्त१ँ रक्षध्वं मा वो दभदे[८]—तत् त्व१ँसोम देवो देवानुपागा[९] इदमहं मनुष्यो मनुष्यान् सह प्रजया सह रायस्पोषेण[१०] नमो देवेभ्यः[११] स्वधा पितृभ्य[१२] इदमहं निर्वरुणस्य पाशात्[१३] सुवरभि (२) वि ख्येष[१४] वैश्वानरं ज्योति[१५]—रग्ने व्रतपते त्वं व्रतानां व्रतपतिरसि या मम तनूस्त्वय्यभूदिय१ँ सा मयि या तव तनूर्मय्यभूदेषा सा त्वयि यथायथं नौ व्रतपते व्रतिनोर्व्रतानि[१६] ॥ (गातुविद्-, भ्यो,-कत्रि१ँशच्च) ॥ ४ ॥

यूपच्छेदनम् ॥ सोमऋषिः ।

अत्यन्यानगां नान्यानुपागामर्वाक्त्वा परैरविदं परोऽवरै[१]—स्तं त्वा जुषे वैष्णवं देवयज्यायै[२] देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्त्वो[३]—षधे त्रायस्वैन१ँ[४] स्वधिते मैन१ँहि१ँसी[५]—र्दिवमग्रेण मा लेखीरन्तरिक्षं मध्येन मा हि१ँसीः पृथिव्या सं भव[६]

वनस्पते शतवल्शो वि रोह[७] सहस्रवल्शा वि वय१ँ रुहेम[८] यं (१) त्वाऽय१ँ स्वधितिस्तेतिजानः प्रणिनाय महते सौभगाया[९]—ऽच्छिन्नो रायः सुवीरः[१०] ॥ (यं, दश च) ॥ ५ ॥

यूपस्थापनम् ॥ ११ त्रिष्टुप्, १२-१३) गायत्र्यौ । सोमऋषिः ॥

पृथिव्यै त्वा[१]—ऽन्तरिक्षाय त्वा[२] दिवे त्वा[३] शुन्धतां लोकः पितृषदनो[४] यवोऽसि यवयास्मद्द्वेषो यवयारातीः[५] पितृणा१ँ सदनमसि[६] स्वावेशोऽस्यग्रेगा नेतृणां वनस्पतिरधि त्वा स्थास्यति तस्य वित्ता[७]—द्देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्तु[८] सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य[९] उद्दिव१ँ स्तभानान्तरिक्षं पृण पृथिवीमुपरेण दृ१ँह[१०]

ते ते धामान्युश्मसी (१) गमध्ये गावो यत्र भूरिशृङ्गा अयासः ।
अत्राह तदुरुगायस्य विष्णोः परमं पदमव भाति भूरेः[११] ॥
विष्णोः कर्माणि पश्यत यतो व्रतानि पस्पशे । इन्द्रस्य युज्यः सखा[१२] ॥
तद्विष्णोः परमं पद१ँसदा पश्यन्ति सूरयः । दिवीव चक्षुराततम्[१३] ॥

ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनि१ँ सुप्रजावनि१ँ रायस्पोषवनिं पर्यूहामि[१४] ब्रह्म दृ१ँह क्षत्रं दृ१ँह प्रजां दृ१ँह रायस्पोषं (२) दृ१ँह[१५] परिवीरसि परि त्वा दैवीर्विशो व्ययन्तां परीम१ँ रायस्पोषो यजमानं मनुष्या[१६] अन्तरिक्षस्य त्वा सानावव गूहामि[१७] ॥ (उश्मसी, पोषमे-, कात्रि१ँशतिश्च) ॥ ६ ॥

पशोरुपाकरणम् ॥ १३ पङ्क्तिः, १४ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

इषे त्वो[१]—पवीरस्यु[२]—पो देवान् दैवीर्विशः प्रागुर्वह्नीरुशिजो बृहस्पते धारया वसूनि हव्या ते स्वदन्तां देव त्वष्टर्वसु रण्व रेवती रमध्वम्[३]—ग्नेर्जनित्रमसि[४] वृषणौ स्थ[५] उर्वश्यस्या[६]—युरसि[७] पुरूरवा[८] घृतेनाक्ते वृषणं दधाथां[९] गायत्रं छन्दोऽनु प्र जायस्व[१०] त्रैष्टुभं[११] *— जागतं छन्दोऽनु प्र जायस्व[१२]

(७,११ छन्दो...यस्व ।)

भवतं (१) नः समनसौ समोकसावरेपसौ ।
मा यज्ञꣳहिꣳसिष्टं मा यज्ञपतिं जातवेदसौ शिवौ भवतमद्य नः[13] ॥
अग्नावग्निश्चरति प्रविष्ट ऋषीणां पुत्रो अधिराज एषः ।
स्वाहाकृत्य ब्रह्मणा ते जुहोमि मा देवानां मिथुया कर्भागधेयम्[14] ॥

(भवतमेकत्रिꣳशच्च) ॥ ७ ॥

उपाकृतस्य पशोर्विशसनम् । १२ त्रिष्टुप्, १६ अनुष्टुप् ॥ सोमऋषिः ।

आ ददे[1] ऋतस्य त्वा देवहविः पाशेनाऽऽरभे[2] धर्षा मानुषान्[3]—द्भ्यस्त्वौषधीभ्यः प्रोक्षाम्य[4]—पां पेरुरसि[5] स्वात्तं चित् सदेवꣳहव्यमापो देवीः स्वदतैनं[6] सं ते प्राणो वायुना गच्छता[7] सं यजत्रै-रङ्गानि[8] सं यज्ञपतिराशिषा[9] घृतेनाक्तौ पशुं त्रायेथा[10] रेवतीर्यज्ञपतिं प्रियधाऽऽ विशतो[11]—रो अन्तरिक्ष सजूर्देवेन (१) वातेनाऽस्य हविषस्त्मना यज समस्य तनुवा भव वर्षीयो वर्षीयसि यज्ञे यज्ञपतिं धाः[12] पृथिव्याः सम्पृचः पाहि[13] नमस्त आतानाऽ—नर्वा प्रेहि घृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया सह रायस्पोषेणा[14]—ऽऽपो देवीः शुद्धायुवः शुद्धा यूयं देवाꣳऊड्ढ्वꣳशुद्धा वयं परिविष्टाः परिवेष्टारो वो भूयास्म[15] ॥ (देवेन, चतुश्चत्वारिꣳशच्च) ॥ ८ ॥

संज्ञपितस्य पशोर्वपोत्खेदनम् ॥ सोमऋषिः

वाक्त आ प्यायतां[1] प्राणस्त आ प्यायतां[2] चक्षुस्त आ प्यायतां[3] श्रोत्रं त आ प्यायतां[4] या ते प्राणाञ्छुग्जगाम या चक्षुर्या श्रोत्रं यत् ते क्रूरं यदास्थितं तत् त आ प्यायतां तत् त एतेन शुन्धतां[5] नाभिस्त आ प्यायतां[6] पायुस्त आ प्यायतां[7] शुद्धाश्चरित्राः शमद्भ्यः (१) शमोषधीभ्यः शं पृथिव्यै शमहोभ्या[8]—मोषधे त्रायस्वैनं[9] स्वधिते मैनꣳहिꣳसी[10] रक्षसां भागोऽसीद[11]—महꣳ रक्षोऽधमं तमो नयामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमेनमधमं तमो नयामी[12]—षे त्वा[13] घृतेन द्यावापृथिवी प्रोर्ण्वाथा[14]—मच्छिन्नो रायः सुवीर[15] उर्वन्तरिक्षमन्विहि[16] वायो वीहि (२) स्तोकाना[17]ꣳ स्वाहोर्ध्वनभसं मारुतं गच्छतम्[18] ॥ (अद्भ्यो, वीहि, पञ्च च) ॥ ९ ॥

वसाहोमः ॥ सोमऋषिः

सं ते मनसा मनः सं प्राणेन प्राणो जुष्टं देवेभ्यो हव्यं घृतवत् स्वाहै[1]—न्द्रः प्राणो अङ्गेअङ्गे नि देध्यदैन्द्रोऽपानो अङ्गेअङ्गे वि बोभुवद्देव त्वष्टर्भूरि ते सꣳसमेतु विषुरूपा यत् सलक्ष्माणो भवथ देवत्रा यन्तमवसे सखायोऽनु त्वा माता पितरो मदन्तु श्रीरस्यग्निस्त्वा श्रीणात्वापः समरिणन् वातस्य (१) त्वा ध्रज्यै पूष्णो रꣳह्या अपामोषधीनाꣳरोहिष्यै घृतं घृतपावानः पिबत वसां वसापावानः पिबतान्तरिक्षस्य हविरसि स्वाहा त्वाऽन्तरिक्षाय दिशः[6] प्रदिश[7] आदिशो[8] विदिश[9] उद्दिशः स्वाहा[10] दिग्भ्यो[11] नमो दिग्भ्यः[12] ॥ (वातस्याष्टाविꣳशतिश्च) ॥ १० ॥

गुदकाण्डहोमः ॥ सोमऋषिः

समुद्रं गच्छ स्वाहा[1]—ऽन्तरिक्षं गच्छ स्वाहा[2] देवꣳ सवितारं गच्छ स्वाहा[3]—ऽहोरात्रे गच्छ स्वाहा[4] मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा[5] सोमं गच्छ स्वाहा[6] यज्ञं गच्छ स्वाहा[7] छन्दाꣳसि गच्छ स्वाहा[8] द्यावापृथिवी गच्छ स्वाहा[9] नभो दिव्यं गच्छ स्वाहा[10]—ऽग्निं वैश्वानरं गच्छ स्वाहा[11]—ऽद्भ्यस्त्वौषधीभ्यो[12] मनो मे हार्दि यच्छ तनूं त्वचं पुत्रं नप्तारमशीय[13] शुगसि (१) तमभि शोच योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो[14] धाम्नोधाम्नो राजन्नितो वरुण नो मुञ्च यदापो अघ्निया वरुणेति शपामहे ततो वरुण नो मुञ्च[15] ॥ (असि षड्विꣳशतिश्च) ॥ ११ ॥

वसतीवरीसंज्ञकानामपामुपादानम् ॥ अनुष्टुप् । सोमऋषिः

हविष्मतीरिमा आपो हविष्मान् देवो अध्वरो
हविष्माꣳ आ विवासति हविष्माꣳ अस्तु सूर्यः[1] ॥

अग्नेर्वोऽपन्नगृहस्य सदसि सादयामि[2] सुम्नाय सुम्निनीः सुम्ने मा धत्ते[3]—न्द्राग्नियोर्भागधेयीः स्थ[4] मित्रावरुणयोर्भागधेयीः स्थ[5] विश्वेषां देवानां भागधेयीः स्थ[6] यज्ञे जागृत[7] ॥ (हविष्मतीश्चतुस्त्रिꣳशत्) ॥ १२ ॥

सोमस्य शकटादुपावरोहः ॥ ३ त्रिष्टुप्, ७ गायत्री । सोमऋषिः ।

हृदे त्वा मनसे त्वा दिवे त्वा सूर्याय त्वोर्ध्वमिममध्वरं कृधि दिवि देवेषु होत्रा यच्छ[1] सोम राजन्नेह्यव रोह मा भेर्मा सं विक्था मा त्वा हिꣳसिषं प्रजास्त्वमुपावरोह प्रजास्त्वामुपावरोहन्तु[2]

शृणोत्वग्निः समिधा हवं मे शृण्वन्त्वापो धिषणाश्च देवीः ।
शृणोत ग्रावाणो विदुषो नु (१) यज्ञꣳ शृणोतु देवः सविता हवं मे[3] ।

देवीरापो अपां नपाद्य ऊर्मिर्हविष्य इन्द्रियावान्मदिन्तमस्तं देवेभ्यो देवत्रा धत्त शुक्रꣳ शुक्रपेभ्यो येषां भागः स्थ स्वाहा कार्षिरस्यपापां मृध्रꣳ समुद्रस्य वोक्षित्या उन्नये[6] ।

यमग्ने पृत्सु मर्त्यमवा वाजेषु यं जुनाः । स यन्ता शश्वतीरिषः[7] ॥
(नु सप्तचत्वारिꣳशच्च) ॥ १३ ॥

काम्ययाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-६,८, १०,१२,१४, १६-१८, २२ त्रिष्टुप्; ७,९,१३,१५,२१,२३-२८ गायत्री; ११,१९-२० अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवस्त्वꣳ शर्धो मारुतं पृक्ष ईशिषे ।
त्वं वातैररुणैर्यासि शङ्गयस्त्वं पूषा विधतः पासि नु त्मना[1] ॥
आ वो राजानमध्वरस्य रुद्रꣳ होतारꣳ सत्ययजꣳ रोदस्योः ।
अग्निं पुरा तनयित्नोरचित्ताद्धिरण्यरूपमवसे कृणुध्वम्[2] ॥

अग्निर्होता नि षसादा यजीयानुपस्थे मातुः सुरभावु लोके ।
युवा कविः पुरुनिष्ठ (१) ऋतावा धर्ता कृष्टीनामुत मध्य इद्धः ॥
साध्वीमकर्देववीतिं नो अद्य यज्ञस्य जिह्वामविदाम गुह्याम् ।
स आयुरागात् सुरभिर्वसानो भद्रामकर्देवहूतिं नो अद्य ॥
अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन् ।
सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः ॥
त्वे वसूनि पुर्वणीक (२) होतर्दोषा वस्तोरेरिरे यज्ञियासः ।
क्षामेव विश्वा भुवनानि यस्मिन्त्सꣳसौभगानि दधिरे पावके ॥
तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम विश्वाः सुक्षितयः पृथक् । अग्ने कामाय येमिरे[९] ॥
अश्याम तं काममग्ने तवोत्यश्याम रयिꣳरयिवः सुवीरम् ।
अश्याम वाजमभि वाजयन्तोऽश्याम द्युम्नमजराजरं ते ॥
श्रेष्ठं यविष्ठ भारताग्ने द्युमन्तमा भर । (३) वसो पुरुस्पृहꣳरयिम् ॥
स श्वितानस्तन्यतू रोचनस्था अजरेभिर्नानदद्भिर्यविष्ठः ।
यः पावकः पुरुतमः पुरूणि पृथून्यग्निरनुयाति भर्वन्[१०] ॥
आयुष्टे विश्वतो दधदयमग्निर्वरेण्यः ।
पुनस्ते प्राण आयति परा यक्ष्मꣳसुवामि ते[११] ॥
आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि ।
घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रमभि (४) रक्षतादिमम्[१२] ।
तस्मै ते प्रतिहर्यते जातवेदो विचर्षणे । अग्ने जनामि सुष्टुतिम्[१३] ॥
दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद्द्वितीयं परि जातवेदाः ।
तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः[१४] ॥
शुचिः पावक वन्द्योऽग्ने बृहद्वि रोचसे । त्वं घृतेभिराहुतः[१५] ॥
दृशानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौद्दुर्मर्षमायुः श्रिये रुचानः ।
अग्निरमृतो अभवद्वयोभि (५) र्यदेनं द्यौरजनयत् सुरेताः[१६] ॥
आ यदिषे नृपतिं तेज आनट् छुचि रेतो निषिक्तं द्यौरभीके ।
अग्निः शर्धमनवद्यं युवानꣳस्वाधियं जनयत् सूदयच्च[१७] ॥
स तेजीयसा मनसा त्वोत उत शिक्ष स्वपत्यस्य शिक्षोः ।
अग्ने रायो नृतमस्य प्रभूतौ भूयाम ते सुष्टुतयश्च वस्वः[१८] ॥

अग्ने सहन्तमा भर द्युम्नस्य प्रासहा रयिम् ।
विश्वा य (६) श्चर्षणीरभ्यासा वाजेषु सासहत् ॥
तमग्ने पृतनासह रयिꣳ सहस्व आ भर ।
त्वꣳ हि सत्यो अद्भुतो दाता वाजस्य गोमतः ॥
उक्षान्नाय वशान्नाय सोमपृष्ठाय वेधसे । स्तोमैर्विधेमाग्नये ॥
वद्मा हि सूनो अस्यद्मसद्वा चक्रे अग्निर्जनुषाज्मान्नम् ।
स त्वं न ऊर्जसन ऊर्जं धा राजेव जेरवृके क्षेष्यन्तः ॥
अग्न आयूꣳषि (७) पवस आ सुवोर्जमिषं च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम् ॥
अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम् । दधत् पोषꣳ रयिं मयि ॥
अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया । आ देवान् वक्षि यक्षि च ॥
स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवाꣳ इहा वह । उप यज्ञꣳ हविश्च नः ॥
अग्निः शुचिव्रततमः शुचिर्विप्रः शुचिः (८) कविः । शुचीरोचत आहुतः ॥
उदग्ने शुचयस्तव शुक्रा भ्राजन्त ईरते । तव ज्योतीꣳष्यर्चयः ॥

(पुरुनिष्ठः, पुर्वणीक, भरा,ऽभि वयोभि,-र्ये, आयूꣳषि, विप्रः शुचि,-श्चतुर्दश च) ॥ १४ ॥

[देवस्य ११८ । रक्षोहणो १०२ । विभू- ५८ । - स्व १२१ । - मति ६० । पृथिव्या ११९ । इष ८१ । आददे ९४ । वाक् १०५ । स ७८ । समुद्र ७६ । हविष्मती- ३४ । - हृदे ९७ । त्वं ४१४ । चतुर्दश ॥ १५६७ ॥

[इति प्रथमकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥]

सुत्यादिने कर्तव्या ग्रहाः ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

सोमाभिषवः ॥ सोमऋषिः ।

आ ददे ग्रावास्यध्वरकृद् देवेभ्यो गम्भीरमिममध्वरं कृध्युत्तमेन पविनेन्द्राय सोमꣳ सुषुतं मधुमन्तं पयस्वन्तं वृष्टिवनिमिन्द्राय त्वा वृत्रघ्न इन्द्राय त्वा वृत्रतुर इन्द्राय त्वाऽभिमातिघ्न इन्द्राय त्वा ऽऽदित्यवत इन्द्राय त्वा विश्वदेव्यावते श्वात्राः स्थ वृत्रतुरो राधोगूर्ता अमृतस्य पत्नीस्ता देवीर्देवत्रेमं यज्ञं धत्तोपहूताः सोमस्य पिबतोपहूतो युष्माकꣳ (१) सोमः पिबतु यत्ते सोम दिवि ज्योतिर्यत् पृथिव्यां यदुरावन्तरिक्षे तेनास्मै यजमानायोरु राया कृध्यधि दात्रे वोचो धिषणे वीडू सती वीडयेथामूर्जं दधाथामूर्जं मे धत्तं मा वाꣳ हिꣳसिषं मा मा हिꣳसिष्टं प्रागपागुदगधराक्तास्त्वा दिश आ धावन्त्वम्ब नि ष्वर । यत्ते (२) सोमादाभ्यं नाम जागृवि तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहा ॥ (युष्माक, ते, नव च) ॥ १ ॥

उपांशुग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

वाचस्पतये पवस्व वाजिन् वृषा वृष्णो अꣳशुभ्यां गभस्तिपूतो देवो देवानां पवित्रमसि येषां भागोऽसि तेभ्यस्त्वा स्वाङ्कृतोऽसि मधुमतीर्न इषस्कृधि विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्यो मनस्त्वाष्टूर्वन्तरिक्षमन्विहि स्वाहा त्वा सुभवः सूर्याय देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य एष ते योनिः प्राणाय त्वा (वाचः सप्तचत्वारिꣳशत्) ॥ २ ॥

अन्तर्यामग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

उपयामगृहीतोऽस्यन्तर्यच्छ मघवन् पाहि सोममुरुष्य रायः समिषो यजस्वान्तस्ते दधामि द्यावापृथिवी अन्तरुर्वन्तरिक्षꣳ सजोषा देवैरवरैः परैश्चान्तर्यामे मघवन् मादयस्व स्वाङ्कृतोऽसि मधुमतीर्न इषस्कृधि विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्यो मनस्त्वाष्टूर्वन्तरिक्षमन्विहि स्वाहा त्वा सुभवः सूर्याय देवेभ्य (१) स्त्वा मरीचिपेभ्य एष ते योनिरपानाय त्वा ॥ (देवेभ्यः, सप्त च) ॥ ३ ॥

ऐन्द्रवायवग्रहः ॥ १ त्रिष्टुप्, २ गायत्री । सोमऋषिः ।

आ वायो भूष शुचिपा उप नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार ।
उपो ते अन्धो मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयम् ॥

उपयामगृहीतोऽसि वायवे त्वेन्द्रवायू इमे सुताः । उप प्रयोभिरा गतमिन्दवो वामुशन्ति हि ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्रवायुभ्यां त्वैष ते योनिः सजोषाभ्यां त्वा ॥ (आ त्रिचत्वारिꣳशत्) ॥ ४ ॥

मैत्रावरुणग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

अयं वां मित्रावरुणा सुतः सोम ऋतावृधा । ममेदिह श्रुतꣳ हवम् ।
उपयामगृहीतोऽसि मित्रावरुणाभ्यां त्वैष ते योनिर्ऋतायुभ्यां त्वा ॥ (अयं विꣳशतिः) ॥ ५ ॥

आश्विनग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

या वां कशा मधुमत्यश्विना सूनृतावती । तया यज्ञं मिमिक्षतम् ।
उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वैष ते योनिर्माध्वीभ्यां त्वा (याऽष्टादश १८) ॥ ६ ॥

प्रातर्युजौ वि मुच्येथामश्विनावेह गच्छतम् । अस्य सोमस्य पीतये ॥
उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वैष ते योनिरश्विभ्यां त्वा ॥ (प्रातर्युजावेकान्नविꣳशतिः) ॥ ७ ॥

शुक्रग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

अयं वेनश्चोदयत् पृश्निगर्भा ज्योतिर्जरायू रजसो विमाने ।
इममपाꣳ सङ्गमे सूर्यस्य शिशुं न विप्रा मतिभी रिहन्ति ॥
उपयामगृहीतोऽसि शण्डाय त्वैष ते योनिर्वीरतां पाहि ॥ (अयं पञ्चविꣳशतिः) ॥ ८ ॥

*

मन्थिग्रहः ॥ जगती । सोमऋषिः ।

तं प्रत्नथा पूर्वथा विश्वथेमथा ज्येष्ठतातिं बर्हिषदꣳ सुवर्विदं प्रतीचीनं वृजनं दोहसे गिराऽऽशुं जयन्तमनु यासु वर्धसे ।
उपयामगृहीतोऽसि मर्काय त्वैष ते योनिः प्रजाः पाहि ॥ (तꣳ षड्विꣳशतिः) ॥ ९ ॥

आग्रयणग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

ये देवा दिव्येकादश स्थ पृथिव्यामध्येकादश स्था—ऽप्सुषदो महिनैकादश स्थ ते देवा यज्ञमिमं जुषध्वमु—पयामगृहीतोऽस्याग्रयणोऽसि स्वाग्रयणो जिन्व यज्ञं जिन्व यज्ञपतिमभिसवना पाहि विष्णुस्त्वां पातु विशं त्वं पाहीन्द्रियेणैष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥
(ये त्रिचत्वारिꣳशत्) ॥ १० ॥

भ्रातृव्यवत आग्रयणग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

त्रिꣳशत्त्रयश्च गणिनो रुजन्तो दिवꣳ रुद्राः पृथिवीं च सचन्ते ।
एकादशासो अप्सुषदः सुतꣳ सोमं जुषन्ताꣳ सवनाय विश्वे ॥
उपयामगृहीतोऽस्याग्रयणोऽसि स्वाग्रयणो जिन्व यज्ञं जिन्व यज्ञपतिमभिसवना पाहि विष्णुस्त्वां पातु विशं त्वं पाहीन्द्रियेणैष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ (त्रिꣳशद् द्विचत्वारिꣳशत्) ॥ ११ ॥

उक्थ्यग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत उक्थायुवे यत् ते इन्द्र बृहद्वयस्तस्मै त्वा विष्णवे त्वैष ते योनिरिन्द्राय त्वोक्थायुवे (उपयामगृहीतो द्वाविꣳशतिः) ॥ १२ ॥

ध्रुवग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृताय जातमग्निम् ।
कविꣳ सम्राजमतिथिं जनानामासन्ना पात्रं जनयन्त देवाः ॥
उपयामगृहीतोऽस्यग्नये त्वा वैश्वानराय ध्रुवोऽसि ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणां ध्रुवतमोऽच्युतानामच्युतक्षित्तम एष ते योनिरग्नये त्वा वैश्वानराय ॥ (मूर्धानं पञ्चत्रिꣳशत्) ॥ १३ ॥

ऋतुग्रहाः ॥ सोमऋषिः ।

मधुश्च माधवश्च शुक्रश्च शुचिश्च नभश्च नभस्यश्च—षश्चो—र्जश्च सहश्च सहस्यश्च तपश्च तपस्यश्चो—पयामगृहीतोऽसि सꣳसर्पोऽस्यꣳहस्पत्याय त्वा ॥ (मधुस्त्रिꣳशत्) ॥ १४ ॥

ऐन्द्राग्नग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

इन्द्राग्नी आ गतꣳ सुतं गीर्भिर्नभो वरेण्यम् । अस्य पातं धियेषिता ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राग्निभ्यां त्वैष ते योनिरिन्द्राग्निभ्यां त्वा ॥ (इन्द्राग्नी विꣳशतिः) ॥ १५ ॥

वैश्वदेवग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

ओमासश्चर्षणीधृतो विश्वे देवास आ गत । दाश्वा॑ꣳसो दाशुषः सुतम् ॥

उपयामगृहीतोऽसि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ (ओमासो विंशतिः

॥ १६ ॥

पूर्वो मरुत्वतीयग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

मरुत्वन्तं वृषभं वावृधानमकवारिं दिव्यꣳशासमिन्द्रम् ।

विश्वासाहमवसे नूतनायोग्रꣳ सहोदामिह तꣳ हुवेम ॥

उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥ (मरुत्वन्तꣳषड्विंशतिः)

॥ १७ ॥

उत्तरमरुत्वतीयग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

इन्द्र मरुत्व इह पाहि सोमं यथा शार्याते अपिबः सुतस्य ।

तव प्रणीती तव शूर शर्मन्ना विवासन्ति कवयः सुयज्ञाः ॥

उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥ (इन्द्रैकान्नत्रिꣳशत्

॥ १८ ॥

तृतीयमरुत्वतीयग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

मरुत्वाꣳ इन्द्र वृषभो रणाय पिबा सोममनुष्वधं मदाय ।

आ सिञ्चस्व जठरे मध्व ऊर्मिं त्वꣳराजासि प्रदिवः सुतानाम् ॥

उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥ (मरुत्वानेकान्नत्रिꣳशत्)

॥ १९ ॥

माहेन्द्रग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

महाꣳ इन्द्रो य ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमाꣳइव । स्तोमैर्वत्सस्य वावृधे ॥

उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वैष ते योनिर्महेन्द्राय त्वा ॥ (महानेकान्नविꣳशतिः) ॥ २० ॥

माहेन्द्रग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

महाꣳ इन्द्रो नृवदा चर्षणिप्रा उत द्विबर्हा अमिनः स महोभिः ।

अस्मद्रियग्वावृधे वीर्यायोरुः पृथुः सुकृतः कर्तृभिर्भूत् ॥

उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वैष ते योनिर्महेन्द्राय त्वा ॥ (महान् षड्विꣳशतिः) ॥ २१ ॥

आदित्यग्रहः ॥ १-२ बृहती, ३ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

कदा चन स्तरीरसि नेन्द्र सश्चसि दाशुषे ।

उपोपेन्नु मघवन् भूय इन्नु ते दानं देवस्य पृच्यते ॥

उपयामगृहीतोऽस्यादित्येभ्यस्त्वा ॥

कदा चन प्रयुच्छस्युभे नि पासि जन्मनी ।

तुरीयादित्य सवनं त इन्द्रियमातस्थावमृतं दिवि ॥

यज्ञो देवानां प्रत्येति सुम्नमादित्यासो भवता मृडयन्तः ।

आ वो (१) र्वाची सुमतिर्ववृत्यादꣳहोश्चिद्या वरिवो वित्तरासत् ॥

विवस्व आदित्यैष ते सोमपीथस्तेन मन्दस्व तेन तृप्य तृप्यास्म ते वयं तर्पयितारो या दिव्या वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामि ॥ (वः, सप्तविꣳशतिश्च) ॥ २२ ॥

सावित्रग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

वाममद्य सवितर्वाममु श्वो दिवेदिवे वाममस्मभ्यꣳ सावीः ।

वामस्य हि क्षयस्य देव भूरेरया धिया वामभाजः स्याम ॥

उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे ॥ (वामं चतुर्विꣳशतिः) ॥ २३ ॥

सावित्रग्रहः ॥ जगती । सोमऋषिः ।

अदब्धेभिः सवितः पायुभिष्ट्वꣳ शिवेभिरद्य परि पाहि नो गयम् ।

हिरण्यजिह्वः सुविताय नव्यसे रक्षा माकिर्नो अघशꣳस ईशत ॥

उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे ॥ (अदब्धेभिस्त्रयोविꣳशतिः) ॥ २४ ॥

सावित्रग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

हिरण्यपाणिमूतये सवितारमुप ह्वये । स चेत्ता देवता पदम् ॥

उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे ॥ (हिरण्यपाणिं चतुर्दश) ॥ २५ ॥

वैश्वदेवग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

सुशर्मासि सुप्रतिष्ठानो बृहदुक्षे नम एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ (सुशर्मा द्वादश) ॥ २६ ॥

पात्नीवतग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

बृहस्पतिसुतस्य त इन्द्रो इन्द्रियावतः पत्नीवन्तं ग्रहं गृह्णाम्यग्ना३इ पत्नीवा३ः सजूर्देवेन त्वष्ट्रा सोमं पिब स्वाहा ॥ (बृहस्पतिसुतस्य पञ्चदश) ॥ २७ ॥

हारियोजनग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

हरिरसि हारियोजनो हर्योः स्थाता वज्रस्य भर्ता पृश्नेः प्रेता तस्य ते देव सोमेष्टयजुषः स्तुतस्तोमस्य शस्तोक्थस्य हरिवन्तं ग्रहं गृह्णामि हरीः स्थ हर्योर्धानाः सह सोमा इन्द्राय स्वाहा

(हरिः षड्विꣳशतिः) ॥ २८ ॥

आग्नेयोऽतिग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

अग्न आयूंषि पवस आ सुवोर्जमिषं च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम् ॥
उपयामगृहीतोऽस्यग्नये त्वा तेजस्वत एष ते योनिरग्नये त्वा तेजस्वते ॥ (अग्ने त्रयोविंशतिः)
॥ २९ ॥

ऐन्द्रोऽतिग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

उत्तिष्ठन्नोजसा सह पीत्वा शिप्रे अवेपयः । सोममिन्द्र चमू सुतम् ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वौजस्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वौजस्वते ॥ (उत्तिष्ठन्नेकवि शतिः)
॥ ३० ॥

सौर्योऽतिग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य । विश्वमा भासि रोचनम् ॥
उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्राजस्वत एष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वते ॥
(तरणिर्विंशतिः) ॥ ३१ ॥

संगाहनम् ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

आ प्यायस्व मदिन्तम सोम विश्वाभिरूतिभिः । भवा नः सप्रथस्तमः (आ नव) ॥ ३२ ॥

अवगाहनम् ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

ईयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन् व्युच्छन्तीमुषसं मर्त्यासः ।
अस्माभिरू नु प्रतिचक्ष्याऽभूदो ते यन्ति ये अपरीषु पश्यान् ॥ (ईयुरेकान्नत्रिंशतिः)
॥ ३३ ॥

ओषणम् ॥ सोमऋषिः ।

ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि ज्योतिष्कृतं त्वा सादयामि ज्योतिर्विदं त्वा सादयामि भास्वतीं त्वा सादयामि ज्वलन्तीं त्वा सादयामि मल्मलाभवन्तीं त्वा सादयामि दीप्यमानां त्वा सादयामि रोचमानां त्वा सादयाम्यजस्रां त्वा सादयामि बृहज्ज्योतिषं त्वा सादयामि बोधयन्तीं त्वा सादयामि जाग्रतीं त्वा सादयामि (ज्योतिष्मतीं षट्त्रिंशत्) ॥ ३४ ॥

स्रुवाहुतयः । विश्वेदेवा ऋषयः

प्रयासाय स्वाहा[१] ऽऽयासाय स्वाहा[२] वियासाय स्वाहा[३] संयासाय स्वाहो[४]द्यासाय स्वाहा[५] ऽवयासाय स्वाहा[६] शुचे स्वाहा[७] शोकाय स्वाहा[८] तप्यत्वै स्वाहा[९] तपते स्वाहा[१०] ब्रह्महत्यायै स्वाहा[११] सर्वस्मै स्वाहा[१२] (प्रयासाय चतुर्विंशतिः) ॥ ३५ ॥

राजगवीहोमः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

चित्तꣳ सन्तानेन[१] भवं यक्ना[२] रुद्रं तनिम्ना[३] पशुपतिꣳ स्थूलहृदयेना[४]ग्निꣳ हृदयेन

रुद्रं लोहितेनँ शर्वं मतस्नाभ्यां महादेवमन्तःपार्श्वेनौ — षिष्ठहनं शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्
(चित्तमष्टादश) ॥ ३६ ॥

३७-४२ षोडशिग्रहः ॥ ३७-४० अनुष्टुप् । सोमऋषिः ।

आ तिष्ठ वृत्रहन् रथं युक्ता ते ब्रह्मणा हरी । अर्वाचीनं सु ते मनो ग्रावा कृणोतु वग्नुना ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिने एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिने ॥
(आ तिष्ठ षड्विंशतिः) ॥ ३७ (३१) ॥

इन्द्रमिद्धरी वहतोऽप्रतिधृष्टशवस — मृषीणां च स्तुतीरुप यज्ञं च मानुषाणाम् ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिने एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिने ॥
(इन्द्रं त्रयोविंशतिः) ॥ ३८ (३२) ॥

असावि सोम इन्द्र ते शविष्ठ धृष्णवा गहि ।
आ त्वा पृणक्त्विन्द्रियꣳरजः सूर्यं न रश्मिभिः ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिने एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिने ॥
(असावि सप्तविंशतिः) ॥ ३९ (३३) ॥

सर्वस्य प्रतिशीवरी भूमिस्त्वोपस्थ आऽधित ।
स्योनास्मै सुषदा भव यच्छास्मै शर्म सप्रथाः ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिने एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिने ॥
(सर्वस्य षड्विंशतिः) ४० (३४) ॥

स्वराडनुष्टुप् ।

महाꣳइन्द्रो वज्रबाहुः षोडशी शर्म यच्छतु ।
स्वस्ति नो मघवा करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिने एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिने ॥
(महान् षड्विंशतिः) ॥ ४१ (३५) ॥

त्रिष्टुप् ।

सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहञ्छूर विद्वान् ।
जहि शत्रूꣳरप मृधो नुदस्वाऽथाभयं कृणुहि विश्वतो नः ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिने एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिने ॥
(सजोषास्त्रिꣳशत्) ॥ ४२ (३६) ॥

दक्षिणा ॥ १ गायत्री, २-३ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यम् ॥

चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः ।

आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षꣳ सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च ॥

अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् ।

युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठां ते नमउक्तिं विधेम ॥

दिवं गच्छ सुवः पत रूपेण (१) वो रूपमभ्यैमि वयसा वयः ।

तुथो वो विश्ववेदा वि भजतु वर्षिष्ठे अधि नाके ॥

एतत् ते अग्ने राध ऐति सोमच्युतं तन्मित्रस्य पथा नयर्तस्य पथा प्रेत चन्द्रदक्षिणा यज्ञस्य पथा सुविता नयन्तीर्ब्राह्मणमद्य राध्यासमृषिमार्षेयं पितृमन्तं पैतृमत्यꣳ सुधातुदक्षिणं वि सुवः पश्य व्यन्तरिक्षं यतस्व सदस्यैः (२) रस्मद्दात्रा देवत्रा गच्छत मधुमतीः प्रदातारमा विशतानवहायास्मान् देवयानेन पथेत सुकृतां लोके सीदत तन्नः सꣳस्कृतम् ॥ (रूपेण, सदस्यैः,-रष्टादश च) ॥ ४३(३७) ॥

समिष्टयजुर्होमः ॥ १-६ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

धाता रातिः सवितेदं जुषन्तां प्रजापतिर्निधिपतिर्नो अग्निः ।

त्वष्टा विष्णुः प्रजया सꣳरराणो यजमानाय द्रविणं दधातु ॥

समिन्द्र णो मनसा नेषि गोभिः सꣳ सूरिभिर्मघवन्त्सꣳस्वस्त्या ।

सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति सं देवानाꣳसुमत्या यज्ञियानाम् ॥

सं वर्चसा पयसा सं तनूभिरगन्महि मनसा सꣳशिवेन ।

त्वष्टा नो अत्र वरिवः कृणोत्व (१) नु मार्ष्टु तनुवो यद्विलिष्टम् ॥

यदद्य त्वा प्रयति यज्ञे अस्मिन्नग्ने होतारमवृणीमहीह ।

ऋधगयाडृधगुताशमिष्ठाः प्रजानन् यज्ञमुपयाहि विद्वान् ॥

स्वगा वो देवाः सदनमकर्म य आजग्म सवनेदं जुषाणाः ।

जक्षिवाꣳसः पपिवाꣳसश्च विश्वेऽस्मे धत्त वसवो वसूनि ॥

यानाऽवह उशतो देव देवान् तान् (२) प्रेरय स्वे अग्ने सधस्थे ।

वहमाना भरमाणा हवीꣳषि वसुं घर्मं दिवमा तिष्ठतानु ॥

यज्ञ यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छ स्वां योनिं गच्छ स्वाहैष ते यज्ञो यज्ञपते सहसूक्तवाकः सुवीरः स्वाहा देवा गातुविदो गातुं वित्त्वा गातुमित मनसस्पत इमं नो देव देवेषु यज्ञꣳ स्वाहा वाचि स्वाहा वाते धाः ॥ (कृणोतु, तान्--, द्वाचत्वारिꣳशच्च ॥ ४४ (३८) ॥

अवभृतः ॥ १-४ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

उरुꣳ हि राजा वरुणश्चकार सूर्याय पन्थामन्वेतवा उं ।
अपदे पादा प्रतिधातवेऽकरुतापवक्ता हृदयाविधश्चित् ॥
शतं ते राजन् भिषजः सहस्रमुर्वी गम्भीरा सुमतिष्टे अस्तु ।
बाधस्व द्वेषो निर्ऋतिं पराचैः कृतं चिदेनः प्र मुमुग्ध्यस्मत् ॥
अभिष्ठितो वरुणस्य पाशो—ऽग्नेरनीकमप आ विवेश ।
अपान्नपात् प्रतिरक्षन्नसुर्यं दमेदमे (१) समिधं यक्ष्यग्ने ॥
प्रति ते जिह्वा घृतमुच्चरण्येत् समुद्रे ते हृदयमप्स्वन्तः ।
सं त्वा विशन्त्वोषधीरुताऽऽपो यज्ञस्य त्वा यज्ञपते हविर्भिः ॥

सूक्तवाके नमोवाके विधेमा—वभृथ निचङ्कुण निचेरुरसि निचङ्कुणाव देवैर्देवकृतमेनोऽयाडव मर्त्यैर्मर्त्यकृतमुरोरा नो देव रिषस्पाहि सुमित्रा न आप ओषधयः (२) सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो देवीराप एष वो गर्भस्तं वः सुप्रीतꣳ सुभृतमकर्म देवेषु नः सुकृतो ब्रूतात् प्रतियुतो वरुणस्य पाशः प्रत्यस्तो वरुणस्य पाश एधोऽस्येधिषीमहि समिदसि तेजोऽसि तेजो मयि धेह्य— —ऽपो अन्वचारिषꣳ रसेन समसृक्ष्महि । पयस्वाꣳ अग्न आ (३) ऽगमं तं मा सꣳ सृज वर्चसा ॥ (दमेदम्, ओषधय, आ, षट् च) ॥ ४५ (३९) ॥

काम्ययाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-२, ४, ८, १० त्रिष्टुप्; ३, ५, ७, ९, ११-१२ गायत्री; ६ अनुष्टुप् ।

यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानोऽमर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि ।
जातवेदो यशो अस्मासु धेहि प्रजाभिरग्ने अमृतत्वमश्याम् ॥
यस्मै त्वꣳ सुकृते जातवेद उ लोकमग्ने कृणवः स्योनम् ।
अश्विनꣳ स पुत्रिणं वीरवन्तं गोमन्तꣳ रयिं नशते स्वस्ति ॥
त्वे सु पुत्र शवसोऽवृत्रन् कामकातयः । न त्वामिन्द्रातिरिच्यते ॥
उक्थउक्थे सोम इन्द्रं ममाद नीथेनीथे मघवानꣳ (१) सुतासः ।
यदीꣳ सबाधः पितरं न पुत्राः समानदक्षा अवसे हवन्ते ॥
अग्ने रसेन तेजसा जातवेदो वि रोचसे । रक्षोहाऽमीवचातनः ॥
अपो अन्वचारिषꣳ रसेन समसृक्ष्महि । पयस्वाꣳ अग्न आऽगमं तं मा सꣳसृज वर्चसा ॥
वसुर्वसुपतिर्हिकमस्यग्ने विभावसुः । स्याम ते सुमतावपि ॥
त्वामग्ने वसुपतिं वसूनामभि प्र मन्दे (२) अध्वरेषु राजन् ।
त्वया वाजं वाजयन्तो जयेमाभि ष्याम पृत्सुतीर्मर्त्यानाम् ।

त्वामग्ने वाजसातमं विप्रा वर्धन्ति सुष्टुतम् । स नो रास्व सुवीर्यम्[९] ॥
अयं नो अग्निर्वरिवः कृणोत्वयं मृधः पुर एतु प्रभिन्दन् ।
अयꣳ शत्रूञ्जयतु जर्हृषाणोऽयं वाजं जयतु वाजसातौ[१०] ॥
अग्निनाग्निः समिध्यते कविर्गृहपतिर्युवा । हव्यवाड् जुह्वास्यः[११] ॥
त्वꣳह्यग्ने (३) अग्निना विप्रो विप्रेण सन्त्सता । सखा सख्या समिध्यसे[१२] ॥
उदग्ने शुचयस्तव[१३]०* वि ज्योतिषा[१४]०× ॥ (मघवानं, मन्दे, ह्यग्ने, चतुर्दश च) ॥ ४६ (४०) ॥

[आ १०९। वाच ४७। उपयामगृहीत ५७। आ ४३। ऽयं २०। या १८। प्रातर्युजा-१९।-वयं २५। तं २६। ये ४३। त्रिꣳश- ४२।-दुपयामगृहीतो २२। मूर्धानं ३५। मधु-३०।-रिन्द्राग्नी २०। ओमासो २०। मरुत्वन्त २६।-मिन्द्र २९। मरुत्वान् २९। महान् १९। महान् २६। कदा ७७। वाम- २४।- मदब्धेभि- २३।-र्हिरण्यपाणिꣳ १४। सुशर्मा १२। बृहस्पति-१५।- र्हरि-२६।- रग्ने २३। उत्तिष्ठन्- २१।- तरणि- २०।-राप्यायस्वे-९।-यु --१९। -र्ज्योतिष्मतीं- ३६। प्रयासाय २४। चित्त-१८।- मातिष्टे- २६।- न्द्र- २३।-मसावि २७। - सर्वस्य २६। महान् २६। सजोषा ३०। उ- ११८।- द्धातो-१४८।- रुं १५६।-यः १६४। षट्चत्वारिꣳशत् ॥ १८१० ॥]

[इति प्रथमकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

पुनराधानम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ १ ॥] अग्निर्ऋषिः ।

पुनराधानविधानम् ॥

देवासुराः संयत्ता आसन्, ते देवा विजयमुपयन्तोऽग्नौ वामं वसु सं न्यदधतेदमु नो भविष्यति यदि नो जेष्यन्तीति, तदग्निर्न्यकामयत तेनापाक्रामत् तद्देवा विजित्यावरुरुत्समाना अन्वायन्, तदस्य सहसाऽदित्सन्त, सोऽरोदीद्यदरोदीत् तद्रुद्रस्य रुद्रत्वं, यदश्रवशीयत, त (१) द्रजतꣳहिरण्यमभवत्, तस्माद्रजतꣳ हिरण्यमदक्षिण्यमश्रुजꣳ हि, यो बर्हिषि ददाति, पुराऽस्य संवत्सराद्गृहे रुदन्ति, तस्माद्बर्हिषि न देयꣳ सोऽग्निरब्रवीद्भाग्यसान्यथ व इदमिति पुनराधेयं ते केवलमित्यब्रुवन्नृध्नवत् खलु स इत्यब्रवीद्यो मद्देवत्यमग्निमादधाता इति[२] तं पूषाऽऽधत्त तेन (२) पूषाऽऽर्ध्नोत् तस्मात् पौष्णाः पशव उच्यन्ते, तं त्वष्टा ऽऽधत्त, तेन त्वष्टाऽऽर्ध्नोत् तस्मात् त्वाष्ट्राः पशव उच्यन्ते, तं मनुराऽधत्त, तेन मनुरार्ध्नोत्, तस्मान्मानव्यः प्रजा उच्यन्ते, तं धाता ऽऽधत्त तेन धाताऽऽर्ध्नोत् संवत्सरो वै धाता, तस्मात् संवत्सरं प्रजाः पशवोऽनु प्र जायन्ते[३] य एवं पुनराधेयस्यर्द्धिं वेद (३) र्ध्नोत्येव[४] योऽस्यैवं बन्धुतां वेद, बन्धुमान् भवति[५] भागधेयं वा अग्निराहित इच्छमानः प्रजां पशून् यजमानस्योप दोद्रावोद्वास्य पुनरा दधीत, भागधेयेनैवैनꣳ समर्धयत्यथो शान्तिरेवास्यैषा[६] पुनर्वस्वोरा दधीतैतद्वै पुनराधेयस्य नक्षत्रं यत्पुनर्वसू, स्वायामेवैनं देवतायामाधाय, ब्रह्मवर्चसी भवति[७] दर्भै (४) रा दधात्ययातयामत्वाय[८] दर्भैरा दधात्यद्भ्य एवैनमोषधीभ्योऽवरुध्या ऽऽधत्ते[९] पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति पञ्च वा ऋतव ऋतुभ्य एवैनमवरुध्याऽऽधत्ते[१०] ॥ (अशीयत तत्, तेन, वेद, दर्भैः, पञ्चविꣳशतिश्च) ॥ १ ॥

---

* ४६।१३ (तै. सं. १।३।१४।२८); × ४६।१४ (१।२।१४।१७)

*

याज्याद्यङ्गजातविधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

परा वा एष यज्ञं पशून् वपति योऽग्निमुद्वासयते, पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्ताः पशवो यज्ञमेव पशूनव रुन्धे[1] वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते, न वा एतस्य ब्राह्मणा ऋतायवः पुराऽन्नमक्षन्, पङ्क्त्यो याज्यानुवाक्या भवन्ति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पुरुषो, देवानेव वीरं निरवदायाग्निं पुनरा (१) धत्ते[2] शताक्षरा भवन्ति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति[3] यद्वा अग्निराहितो नर्ध्यते ज्यायो भागधेयं निकामयमानो यदाग्नेयꣳ सर्वं भवति सैवास्यर्द्धिः[4] सं वा एतस्य गृहे वाक् सृज्यते योऽग्निमुद्वासयते स वाचꣳ सꣳसृष्टां यजमान ईश्वरोऽनु पराभवितोर्विभक्तयो भवन्ति वाचो विधृत्यै यजमानस्यापराभावाय[5] (२) विभक्तिं करोति ब्रह्मैव तदकर्[6]—पाꣳशु यजति यथा वामं वसु विविदानो गूहति तादृगेव तद[7]—ग्निं प्रति स्विष्टकृतं निराह यथा वामं वसु विविदानः प्रकाशं जिगमिषति तादृगेव तद्वि[8]—भक्तिमुक्त्वा प्रयाजेन वषट्करोत्यायतनादेव नैति[9] यजमानो वै पुरोडाशः पशव एते आहुती यदभितः पुरोडाशमेते आहुती (३) जुहोति यजमानमेवोभयतः पशुभिः परि गृह्णाति[10] कृतयजुः संभृतसम्भार इत्याहुर्न सम्भृत्याः सम्भारा न यजुः कर्तव्यमित्य[11]—थो खलु सम्भृत्या एव सम्भाराः कर्तव्यं यजुर्यज्ञस्य समृद्ध्यै[12] पुनर्निष्कृतो रथो दक्षिणा पुनरुत्स्यूतं वासः पुनरुत्सृष्टोऽनड्वान् पुनराधेयस्य समृद्ध्यै[13] सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्यग्निहोत्रं जुहोति यत्रयत्रैवास्य न्यक्तं तत (४) एवैनमव रुन्धे[14] वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते तस्य वरुण एवर्णयादाग्निवारुणमेकादशकपालमनु निर्वपेद्यं चैव हन्ति यश्चास्यर्णयात्तौ भागधेयेन प्रीणाति नाऽऽर्तिमार्च्छति यजमानः[15] ॥

(आ,-ऽपराभावाया, -ऽऽहुती, ततः, षट्त्रिꣳशच्च) ॥ २ ॥

पुनराधानमन्त्राः ॥ १ उपरिष्टाद्बृहती; २-४, ९-१० गायत्री; ५-६ अनुष्टुप्; ७-८; त्रिष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

भूमिर्भूम्ना द्यौर्वरिणाऽन्तरिक्षं महित्वा ।
उपस्थे ते देव्यदितेऽग्निमन्नादमन्नाद्यायाऽऽदधे[1] ॥
आऽयं गौः पृश्निरक्रमीदसनन्मातरं पुनः । पितरं च प्रयन्त्सुवः[2] ॥
त्रिꣳशद्धाम वि राजति वाक् पतङ्गाय शिश्रिये । प्रत्यस्य वह द्युभिः[3] ॥
अस्य प्राणादपानत्यन्तश्चरति रोचना । व्यख्यन्महिषः सुवः[4] ॥
यत् त्वा (१) क्रुद्धः परोवप मन्युना यदवर्त्या ।
सुकल्पमग्ने तत् तव पुनस्त्वोद्दीपयामसि[5] ॥
यत् ते मन्युपरोप्तस्य पृथिवीमनु दध्वसे । आदित्या विश्वे तद् देवा वसवश्च समाभरन्[6] ॥
मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञꣳ समिमं दधातु ।
बृहस्पतिस्तनुतामिमं नो विश्वे देवा इह मादयन्ताम् ॥
सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः सप्त (२) ऋषयः सप्त धाम प्रियाणि ।
सप्त होत्राः सप्तधा त्वा यजन्ति सप्त योनीरा पृणस्वा घृतेन ॥

पुन॑रू॒र्जा नि व॑र्तस्व॒ पुन॑रग्न इ॒षाऽऽयु॑षा । पुन॑र्नः पाहि वि॒श्वतः॑ ॥
स॒ह र॒य्या नि व॑र्तस्वाग्ने॒ पिन्व॑स्व॒ धार॑या । वि॒श्वप्स्नि॑या वि॒श्वत॒स्परि॑ ॥
लेकः॒ सलेकः॑ सु॒लेक॒स्ते नः॒ आदि॒त्या आज्यं॑ जुषा॒णा वि॑यन्तु॒ केतः॒ सके॑तः सु॒केत॒स्ते नः॑ (३)
आदि॒त्या आज्यं॑ जुषा॒णा वि॑यन्तु॒ विव॑स्वाꣳ अदि॑ति॒र्देव॑जूति॒स्ते नः॑ आदि॒त्या आज्यं॑ जुषा॒णा
वि॑यन्तु ॥ (त्वा, सप्त, नः-- त्रयो॑दश च) ॥ ३ ॥

पूर्वोक्तमन्त्राणां व्याख्यानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

भूमि॑र्भू॒म्ना द्यौर्व॑रि॒णेत्या॑हा॒ऽऽशिषै॒वैन॒मा ध॑त्ते॒ स॒र्पा वै जीर्य॑न्तोऽमन्यन्त॒ स ए॒तं क॑स॒र्णीरः॑ काद्रवे॒यो मन्त्र॑मपश्यत् ततो॒ वै ते जी॒र्णास्त॒नूरपा॑घ्नत सर्पराज्ञि॒या ऋ॒ग्भिर्गार्ह॑पत्य॒मा द॑धाति पुन॑र्नवमे॒वैन॑म॒जरं॑ कृ॒त्वा-ऽऽ ध॑त्तेऽथो॑ पू॒तमे॒व पृ॑थि॒वीम॒न्नाद्यं॒ नोपा॑नम॒त्सैतं॑ (१) मन्त्र॑मपश्यत् ततो॒ वै ताम॒न्नाद्य॒मुपा॑नमद्यत् स॑र्पराज्ञि॒या ऋ॒ग्भिर्गार्ह॑पत्यमा॒दधा॑त्य॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्ध्या अथो॑ अ॒स्यामे॒वैनं॑ प्रति॑ष्ठितमा ध॑त्ते॒ यत्त्वा॑ क्रु॒द्धः प॑रो॒वपेत्या॒हाप॑ह्नुत ए॒वास्मै॒ तत् पुन॒स्त्वोद्दी॑पयाम॒सीत्या॑ह॒ समि॑न्ध ए॒वैनं॒ यत्ते॑ म॒न्युप॑रोप्त॒स्येत्या॑ह दे॒वता॑भिरे॒वै (२) नꣳ॒ सं भ॑रति॒ वि वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञश्छि॑द्यते॒ योऽग्निमु॑द्वा॒सय॑ते बृह॒स्पति॑र्व॒न्यचौप॑ तिष्ठते॒ ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॒ बृह॒स्पति॒र्ब्रह्म॑णै॒व य॒ज्ञꣳ सं द॑धाति॒ विच्छि॑न्नं य॒ज्ञꣳ समि॒मं द॑धा॒त्वित्या॑ह॒ सन्त॑त्यै॒ विश्वे॑ दे॒वा इ॒ह मा॑दयन्ता॒मित्या॑ह॒ सन्त॑त्यै॒व य॒ज्ञं दे॒वेभ्योऽनु॑ दिशति॒ सप्त ते॑ अग्ने स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वा (३) इत्या॑ह स॒प्तस॑प्त॒ वै स॑प्त॒धाऽग्नेः॑ प्रि॒यास्त॒नुव॒स्ता ए॒वाव॑ रुन्द्धे॒ पुन॑रू॒र्जा स॒ह र॒य्येत्य॒भितः॑ पुरो॒डाश॒माहु॑ती जुहोति॒ यज॑मानमे॒वोर्जा॑ च र॒य्या चो॑भ॒यतः॒ परि॑ गृह्णात्या॒दि॒त्या वा अ॒स्माल्लो॒काद॒मुं लो॒कमा॑य॒न्तेऽमुष्मि॑-ल्लो॒के व्य॑तृष्यन्त इ॒मं लो॒कं पुन॑रभ्य॒वेत्या॒ग्निमा॒धायै॒तान् (४) होमा॑नजुहवु॒स्त आ॑र्ध्नुव॒न् ते सु॑व॒र्गंल्लो॒कमा॑यन् यः प॑रा॒चीनं॑ पुनराधे॒याद॒ग्निमा॒दधी॑त॒ स ए॒तान् होमा॑ञ्जुहुया॒द्यामे॒वाऽऽदि॒त्या ऋद्धि॒मार्ध्नु॑व॒न् तामे॒वर्ध्नोति॑ ॥
(एत-,मेव, जिह्वा, एतान्, पञ्चविꣳशतिश्च) ॥ ४ ॥

आहवनीयोपस्थानम् ॥ १-३, ७-१२ गायत्री, ४ जगती, ५ त्रिष्टुप्, ६ अनुष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

उ॒प॒प्र॒यन्तो॑ अध्व॒रं मन्त्रं॑ वोचेमा॒ग्नये॑ । आ॒रे अ॒स्मे च॑ शृण्व॒ते ॥
अ॒स्य प्र॒त्नामनु॒ द्युतꣳ॑ शु॒क्रं दु॑दुह्रे॒ अह्र॑यः । पयः॑ सहस्र॒सामृषि॑म् ॥
अ॒ग्निर्मू॒र्धा दि॒वः क॒कुत् पतिः॑ पृथि॒व्या अ॒यम् । अ॒पाꣳ रेताꣳ॑सि जिन्वति ॥
अ॒यमि॒ह प्र॑थ॒मो धा॑यि धा॒तृभि॒र्होता॒ यजि॑ष्ठो अध्व॒रेष्वीड्यः॑ ।
यमप्न॑वानो॒ भृग॑वो विरुरु॒चुर्वने॑षु चि॒त्रं वि॒भ्वं॑ वि॒शेवि॑शे ॥
उ॒भा वा॑मिन्द्राग्नी आहु॒वध्या॑ (१) उ॒भा राध॑सः स॒ह मा॑द॒यध्यै॑ ।
उ॒भा दा॒तारा॑वि॒षाꣳ र॑यी॒णामु॒भा वाज॑स्य सा॒तये॑ हुवे वाम् ॥
अ॒यं ते॒ योनि॑र्ऋ॒त्वियो॒ यतो॑ जा॒तो अरो॑चथाः ।
तं जा॒नन्न॑ग्न॒ आ रो॒हाथा॑ नो वर्धया र॒यिम् ॥

अग्न आयूꣳषि पवस आ सुवोर्जमिषं च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम्[७] ॥
अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम् । दधत्पोषꣳ रयिं (२) मयि[८] ॥
अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया । आ देवान् वक्षि यक्षि च[९] ॥
स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवाꣳ इहाऽऽवह । उप यज्ञꣳ हविश्च नः[१०] ॥
अग्निः शुचिव्रततमः शुचिर्विप्रः शुचिः कविः । शुची रोचत आहुतः[११] ॥
उदग्ने शुचयस्तव शुक्रा भ्राजन्त ईरते । तव ज्योतीꣳष्यर्चयः[१२] ॥
आयुर्दा अग्नेऽस्यायुर्मे (३) देहि[१३] वर्चोदा अग्नेऽसि वर्चो मे देहि[१४] तनूपा अग्नेऽसि तनुवं
मे पाह्य[१५]ग्ने यन्मे तनुवा ऊनं तन्म आ पृण[१६] चित्रावसो स्वस्ति ते पारमशीये[१७]न्धानास्त्वा
शतꣳ हिमा द्युमन्तः समिधीमहि वयस्वन्तो वयस्कृतं यशस्वन्तो यशस्कृतꣳ सुवीरासो अदाभ्यम् ।
अग्ने सपत्नदम्भनं वर्षिष्ठे अधि नाके[१८] ॥
सं त्वमग्ने सूर्यस्य वर्चसा (४) ऽगथाः समृषीणाꣳ स्तुतेन सं प्रियेण धाम्ना ।
त्वमग्ने सूर्यवर्चा असि सं मामायुषा वर्चसा प्रजया सृज[१९] ॥
(आहुवध्यै, रयिं, मे, वर्चसा, सप्तदश च) ॥ ५ ॥

गार्हपत्यस्य पुनरप्याहवनीयस्य चोपस्थानम् ॥ १, ५-७, १२-१३ गायत्री, ९-१० द्विपदा विराट्, १४ बृहती, १५ अनुष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

सं पश्यामि प्रजा अहमिडप्रजसो मानवीः । सर्वा भवन्तु नो गृहे[१] ॥
अम्भः स्थाम्भो वो भक्षीय महः स्थ महो वो भक्षीय सहः स्थ सहो वो भक्षीयोर्जः स्थोर्जं वो
भक्षीय[२] रेवती रमध्वमस्मिँल्लोकेऽस्मिन् गोष्ठेऽस्मिन् क्षयेऽस्मिन् योनाविहैव स्तेतो माऽप गात
बह्वीर्मे भूयास्त[३] (१) सꣳहितासि विश्वरूपीरा मोर्जा विशाऽऽ गौपत्येनाऽऽ रायस्पोषेण सहस्रपोषं
वः पुष्यासं मयि वो रायः श्रयन्ताम्[४] ॥
उप त्वाऽग्ने दिवेदिवे दोषावस्तर्धिया वयम् । नमो भरन्त एमसि[५] ॥
राजन्तमध्वराणां गोपामृतस्य दीदिविम् । वर्धमानꣳ स्वे दमे[६] ॥
स नः पितेव सूनवेऽग्ने सूपायनो भव । सचस्वा नः स्वस्तये[७] ॥
अग्ने (२) त्वं नो अन्तमः । उत त्राता शिवो भव वरूथ्यः[८] ॥
तं त्वा शोचिष्ठ दीदिवः । सुम्नाय नूनमीमहे सखिभ्यः[९] ॥
वसुरग्निर्वसुश्रवाः । अच्छा नक्षि द्युमत्तमो रयिं दाः[१०] ॥
ऊर्जा वः पश्याम्यूर्जा मा पश्यत रायस्पोषेण वः पश्यामि रायस्पोषेण मा पश्यतेडाः स्थ
मधुकृतः स्योना मा ऽऽ विशतेरा मदः । सहस्रपोषं वः पुष्यासं (३) मयि वो रायः श्रयन्ताम्[११] ॥
तत् सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात्[१२] ॥

सोमानꣳस्वरणं कृणुहि ब्रह्मणस्पते । कक्षीवन्तं य औशिजम् ॥
कदा चन स्तरीरसि नेन्द्र सश्चसि दाशुषे।
उपोपेन्नु मघवन् भूय इन्नु ते दानं देवस्य पृच्यते ॥
परि त्वाग्ने पुरं वयं विप्रꣳ सहस्य धीमहि ।
धृषद्वर्णं (४) दिवेदिवे भेत्तारं भङ्गुरावतः ॥

अग्ने गृहपते सुगृहपतिरहं त्वया गृहपतिना भूयासꣳ सुगृहपतिर्मया त्वं गृहपतिना भूयाः शतꣳ हिमास्तामाशिषमा शासे तन्तवे ज्योतिष्मतीं तामाशिषमा शासेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीम् ॥

(भूयास्त, स्वस्तयेऽग्ने, पुष्यासं, धृषद्वर्ण--, मेकान्नत्रिꣳ शच्च) ॥ ६ ॥

पञ्चमानुवाकोक्तमन्त्राणां व्याख्यानम् ।

अयज्ञो वा एष योऽसामोपप्रयन्तो अध्वरमित्याह स्तोममेवास्मै युनक्त्युपेत्याह प्रजा वै पशव उपेमं लोकं प्रजामेव पशूनिमं लोकमुपैत्यस्य प्रत्नामनुद्युतमित्याह सुवर्गो वै लोकः प्रत्नः सुवर्गमेव लोकꣳ समारोहत्यग्निर्मूर्धा दिवः ककुदित्याह मूर्धानमे (१) वैनꣳ समानानां करोत्यथो देवलोकादेव मनुष्यलोके प्रतितिष्ठत्ययमिह प्रथमो धायि धातृभिरित्याह मुख्यमेवैनं करोत्युभा वामिन्द्राग्नी आहुवध्या इत्याहौजो बलमेवाव रुन्धेऽयं ते योनिर्ऋत्विय इत्याह पशवो वै रयिः पशूनेवाव रुन्धे षड्भिरुप तिष्ठते षड्वा (२) ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति षड्भिरुत्तराभिरुप तिष्ठते द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सर एव प्रति तिष्ठति यथा वै पुरुषोऽश्वो गौर्जीर्यत्येवमग्निराहितो जीर्यति संवत्सरस्य परस्तादाग्निपावमानीभिरुप तिष्ठते पुनर्नवमेवैनमजरं करोत्यथो पुनात्येवोप तिष्ठते योग एवास्यैष उप तिष्ठते (३) दम एवास्यैष उप तिष्ठते याञ्ञैवास्यैषोप तिष्ठते यथा पापीयाञ्छ्रेयस आहृत्य नमस्यति तादृगेव तदायुर्दा अग्नेऽस्यायुर्मे देहीत्याहाऽऽयुर्दा ह्येष वर्चोदा अग्नेऽसि वर्चो मे देहीत्याह वर्चोदा ह्येष तनूपा अग्नेऽसि तनुवं मे पाहीत्याह (४) तनूपा ह्येषोऽग्ने यन्मे तनुवा ऊनं तन्म आ पृणेत्याह यन्मे प्रजायै पशूनामूनं तन्म आ पूरयेति वावैतदाह चित्रावसो स्वस्ति ते पारमशीयेत्याह रात्रिर्वै चित्रावसुरव्युष्ट्यै वा एतस्यै पुरा ब्राह्मणा अभैषुर्व्युष्टिमेवाव रुन्ध इन्धानास्त्वा शतꣳ (५) हिमा इत्याह शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्येषा वै सूर्मी कर्णकावत्येतया ह स्म वै देवा असुराणाꣳ शततर्हाꣳस्तृꣳहन्ति यदेतया समिधमादधाति वज्रमेवैतच्छतघ्नीं यजमानो भ्रातृव्याय प्रहरति स्तृत्या अछम्बट्कारꣳ सं त्वमग्ने सूर्यस्य वर्चसा गथा इत्याहैतत्त्वमसीदमहं (६) भूयासमिति वावैतदाह त्वमग्ने सूर्यवर्चा असीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते (मूर्धानं, वै, तिष्ठत, आह, शत--, सहꣳ, षोडश च) ॥ ७ ॥

षष्ठानुवाकोक्तमन्त्राणां व्याख्यानम् । अग्निर्ऋषिः ।

सं पश्यामि प्रजा अहमित्याह यावन्त एव ग्राम्याः पशवस्तानेवाव रुन्धेऽम्भः स्थाम्भो वो भक्षीयेत्याहाम्भो ह्येता महः स्थ महो वो भक्षीयेत्याह महो ह्येताः सहः स्थ सहो वो भक्षीयेत्याह सहो ह्येता

ऊर्जस्थोर्जं वो भक्षीयेत्या (१) होर्जो होतां रेवती रमध्वमित्याह पशवो वै रेवतीः पशूनेवात्मन् रमयत
इहैव स्तेतो माऽप गातेत्याह ध्रुवा एवैना अनपगाः कुरुत इष्टकचिद्वा अन्योऽग्निः पशुचिदन्यः सꣳहि-
तासि विश्वरूपीरिति वत्समभि मृशत्युपैवैनं धत्ते पशुचितमेनं कुरुते प्र (२) वा एषोऽस्माँल्लोकाच्च्य-
वते य आहवनीयमुप तिष्ठते गार्हपत्यमुप तिष्ठतेऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यथो गार्हपत्यायैव नि ह्नुते
गायत्रीभिरुप तिष्ठते तेजो वै गायत्री तेज एवात्मन् धत्तेऽथो यदेतं तृचमन्वाह सन्तत्यै गार्हपत्यं वा
अनु द्विपादो वीराः प्रजायन्ते य एवं विद्वान् द्विपदाभिर्गार्हपत्यमुप तिष्ठत (३) आस्य वीरो जायत
ऊर्जा वः पश्याम्यूर्जा मा पश्यतेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते तत्सवितुर्वरेण्यमित्याह प्रसूत्यै सोमानꣳ
स्वरणमित्याह सोमपीथमेवाव रुन्धे कृणुहि ब्रह्मणस्पत इत्याह ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे कदा चन
स्तरीरसीत्याह न स्तरीꣳ रात्रिं वसति (४) य एवं विद्वानग्निमुप तिष्ठते परि त्वाग्ने पुरं वयमित्याह
परिधिमेवैतं परि दधात्यस्कन्दायाग्ने गृहपत इत्याह यथायजुरेवैत—च्छतꣳ हिमा इत्याह शतं त्वा
हेमन्तानिन्धिषीयेति वावैतदाह पुत्रस्य नाम गृह्णात्यन्नादमेवैनं करोति तामाशिषमा शासे तन्तवे
ज्योतिष्मती (५) मिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रोऽजातः स्यात्तेजस्व्येवास्य ब्रह्मवर्चसी पुत्रो जायते तामाशिषमा
शासेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रो जातः स्यात् तेज एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति ॥
(ऊर्जंवोभक्षीयेति, प्र, गार्हपत्यमुपतिष्ठते, वसति, ज्योतिष्मती , मेकान्नत्रिꣳशच्च) ॥ ८ ॥

पूर्वोक्तोपस्थानस्याग्निहोत्राङ्गता ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अग्निहोत्रं जुहोति यदेव किं च यजमानस्य स्वं तस्यैव तद्रे—तः सिञ्चति प्रजनने प्रजननꣳहि वा
अग्नि—रथौषधीरन्तगता दहति तास्ततो भूयसीः प्रजायन्ते यत्सायं जुहोति रेत एव तत्सिञ्चति प्रैव
प्रातस्तनेन जनयति तद्रेतः सिक्तं न त्वष्ट्राऽविकृतं प्रजायते यावच्छो वै रेतसः सिक्तस्य (१) त्वष्टा
रूपाणि वि करोति तावच्छो वै तत्प्रजायत एष वै दैव्यस्त्वष्टा यो यजते बह्वीभिरुप तिष्ठते रेतस एव
सिक्तस्य बहुशो रूपाणि वि करोति स प्रैव जायते श्वःश्वो भूयान् भवति य एवं विद्वानग्निमुप तिष्ठते
ऽहर्देवानामासीद्रात्रिरसुराणां तेऽसुरा यद्देवानां वित्तं वेद्यमासीत्तेन सह (२) रात्रिं प्राविशन् ते देवा हीना
अमन्यन्त तेऽपश्यन्नाग्नेयी रात्रिराग्नेयाः पशव इममेवाग्निꣳस्तवाम स नः स्तुतः पशून् पुनर्दास्यतीति तेऽ-
ग्निमस्तुवन्त्स एभ्यः स्तुतो रात्रिया अध्यहरभि पशून्निरार्जत् ते देवाः पशून् वित्त्वा कामाꣳ अकुर्वत य एवं
विद्वानग्निमुप तिष्ठते पशुमान् भवत्या—(३) दित्यो वा अस्माँल्लोकादमुं लोकमैत् सोऽमुं लोकं गत्वा पुन-
रिमं लोकमभ्यध्यायत् स इमं लोकमागत्य मृत्योरबिभेन्मृत्युसंयुत इव ह्ययं लोकः सोऽमन्यतेममेवाग्निꣳ
स्तवानि स मा स्तुतः सुवर्गं लोकं गमयिष्यतीति सोऽग्निमस्तौत् स एनꣳ स्तुतः सुवर्गं लोकमगमयद्य
(४) एवं विद्वानग्निमुप तिष्ठते सुवर्गमेव लोकमेति सर्वमायुरेत्य—भि वा एषोऽग्नी आ रोहति य एना-
वुप तिष्ठते यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति नक्तमुप तिष्ठते न प्रातः सꣳ हि नक्तं
व्रतानि सृज्यन्ते सह श्रेयाꣳश्च पापीयाꣳश्चासाते ज्योतिर्वा अग्निस्तमो रात्रिर्य (५) न्नक्तमुप तिष्ठते
ज्योतिषैव तमस्तरत्यु—पस्थेयोऽग्नी३र्नोपस्थेया३ इत्याहुर्मनुष्यायेन्वै योऽहरहराहृत्याथैनं याचति स

इन्न्वै तमुपाँच्छत्यथ को देवानहरहर्याचिष्यतीति तस्मान्नोपस्थेयो[11] ऽथो खल्वाहुराशिषे वै कं यजमानो यजत इत्येषा खलु वा (६) आहिताग्नेराशीर्यदग्निमुप तिष्ठते तस्मादुपस्थेयः[12]. प्रजापतिः पशूनसृजत ते सृष्टा अहोरात्रे प्राविशन् ताञ्छन्दोभिरन्वविन्दद्यच्छन्दोभिरुप तिष्ठते स्वमेव तदन्विच्छति[13] न तत्र जाम्यस्तीत्याहुर्योऽहरहरुप तिष्ठत इति[14] यो वा अग्निं प्रत्यङ्ङुप तिष्ठते प्रत्येनमोषति यः पराङ् विष्वङ् प्रजाया पशुभिः (७) रेति कवातिर्यङ्ङिवोपतिष्ठेत नैनं प्रत्योषति न विष्वङ् प्रजया पशुभिरेति[15]

(सिक्तस्य, सह, भवति, यो, य,--खलु वै, पशुभिः--; त्रयोदश च) ॥ ९ ॥

प्रवत्स्यतो यजमानस्याग्नेरुपस्थानमन्त्राः, आचमनम्, कपालानुमन्त्रणादि च । १, २, ६, ९ त्रिष्टुप्; ३ विपरीता बृहती; ४ शङ्कुमत्यनुष्टुप्; ५, ७, ११ अनुष्टुप्; १२ विराट्स्थाना; ८ द्विपदा । प्रजापतिर्ऋषिः ।)

मम नाम प्रथमं जातवेदः पिता माता च दधतुर्यदग्रे ।
तत्त्वं बिभृहि पुनरा मदेतोस्तवाहं नाम बिभराण्यग्ने[1] ॥
मम नाम तव च जातवेदो वाससी इव विवसानौ ये चरावः ।
आयुषे त्वं जीवसे वयं यथायथं वि परि दधावहै पुनस्ते[2] ॥
नमोऽग्नयेऽप्रतिविद्धाय नमोऽनाधृष्टाय नमः सम्राजे ।
अषाढो (१) ऽग्निर्बृहद्वया विश्वजित्सहन्त्यः श्रेष्ठो गन्धर्वः[3] ॥
त्वत्पितारो अग्ने देवास्त्वामाहुतयस्त्वद्विवाचनाः ।
सं मामायुषा सं गौपत्येन सुहिते मा धाः ॥
अयमग्निः श्रेष्ठतमोऽयं भगवत्तमोऽयꣳ सहस्रसातमः । अस्मा अस्तु सुवीर्यम् ॥
मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञꣳ समिमं दधातु ।
या इष्टा उषसो निम्रुचश्च ताः सं दधामि हविषा घृतेन[6] ॥
पयस्वतीरोषधयः (२) पयस्वद्वीरुधां पयः । अपां पयसो यत्पयस्तेन मामिन्द्र सꣳसृज ॥
अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मे राध्यताम् ॥
अग्निꣳ होतारमिह तꣳ हुवे देवान् यज्ञियानिह यान् हवामहे ॥
आ यन्तु देवाः सुमनस्यमाना वियन्तु देवा हविषो मे अस्य ॥
कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति (३) वेधसः ।
पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू विमुञ्चताम्[11] ॥
अभिन्नो घर्मो जीरदानुर्यत आत्तस्तदगन् पुनः ।
इध्मो वेदिः परिधयश्च सर्वे यज्ञस्याऽऽयुरनु सं चरन्ति ॥
त्रयस्त्रिꣳशत्तन्तवो ये वितत्निरे य इमं यज्ञꣳ स्वधया ददन्ते तेषां छिन्नं प्रत्येतद्दधामि स्वाहा घर्मो देवाꣳ अप्येतु[13] ॥ (अषाढ, ओषधय, उपचिन्वन्ति, पञ्चचत्वारिꣳशच्च) ॥ १० ॥

काम्या याज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-२, १३, १५, १७, २० गायत्री; ३, ७ जगती; ४-६, ८-१०, १२; १४, १६, १८-१९ त्रिष्टुप्; ११ अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

वैश्वानरो न ऊत्याऽऽ प्र यातु परावतः । अग्निरुक्थेन वाहसा ॥
ऋतावानं वैश्वानरमृतस्य ज्योतिषस्पतिम् । अजस्रं घर्ममीमहे[2] ॥
वैश्वानरस्य दꣳसनाभ्यो बृहदरिणादेकः स्वपस्यया कविः ।
उभा पितरा महयन्नजायताग्निर्द्यावापृथिवी भूरिरेतसा[3] ॥
पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्यां पृष्टो विश्वा ओषधीरा विवेश ।
वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः स नो दिवा स (१) रिषः पातु नक्तम्[4] ॥
जातो यदग्ने भुवना व्यख्यः पशुं न गोपा इर्यः परिज्मा ।
वैश्वानर ब्रह्मणे विन्द गातुं यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः[5] ॥
त्वमग्ने शोचिषा शोशुचान आ रोदसी अपृणा जायमानः ।
त्वं देवाꣳ अभिशस्तेरमुञ्चो वैश्वानर जातवेदो महित्वा[6] ॥
अस्माकमग्ने मघवत्सु धारयानामि क्षत्रमजरꣳ सुवीर्यम् ।
वयं जयेम शतिनꣳ सहस्रिणं वैश्वानर (२) वाजमग्ने तवोतिभिः[7] ॥
वैश्वानरस्य सुमतौ स्याम राजा हि कं भुवनानामभिश्रीः ।
इतो जातो विश्वमिदं वि चष्टे वैश्वानरो यतते सूर्येण[8] ॥
अव ते हेडो वरुण नमोभिरव यज्ञेभिरीमहे हविर्भिः ।
क्षयन्नस्मभ्यमसुर प्रचेतो राजन्नेनाꣳसि शिश्रथः कृतानि[9] ॥
उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदवाधमं वि मध्यमꣳ श्रथाय ।
अथा वयमादित्य (३) व्रते तवानागसो अदितये स्याम[10] ॥
दधिक्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः ॥
सुरभि नो मुखा करत् प्र ण आयूꣳषि तारिषत्[11] ॥
आ दधिक्राः शवसा पञ्च कृष्टीः सूर्य इव ज्योतिषाऽपस्ततान ।
सहस्रसाः शतसा वाज्यर्वा पृणक्तु मध्वा समिमा वचाꣳसि[12] ॥
अग्निर्मूर्धा[13] भुवः[14] (४।४।४)
मरुतो यद्ध वो दिवः सुम्नायन्तो हवामहे । आ तू न (४) उप गन्तन[15] ॥
या वः शर्म शशमानाय सन्ति त्रिधातूनि दाशुषे यच्छताधि ।
अस्मभ्यं तानि मरुतो वि यन्त रयिं नो धत्त वृषणः सुवीरम्[16] ॥

अदितिर्न उरुष्यत्वदितिः शर्म यच्छतु । अदितिः पात्वꣳहसः ॥

महीमू षु मातरꣳ सुव्रतानामृतस्य पत्नीमवसे हुवेम ।
तुविक्षत्रामजरन्तीमुरूचीꣳसुशर्माणमदितिꣳसुप्रणीतिम् ॥
सुत्रामाणं पृथिवीं द्यामनेहसꣳ सुशर्माण (५) मदितिꣳसुप्रणीतिम् ।
दैवीं नावꣳ स्वरित्रामनागसमस्रवन्तीमा रुहेमा स्वस्तये[११] ॥

इमाꣳसु नावमाऽरुहꣳ शतारित्राꣳ शतस्फ्याम् । अच्छिद्रां पारयिष्णुम्[२०] ॥ (दिवा स, संहस्रिणं वैश्वानरा--, ऽऽ दिव्या, तू नो, ऽनेहसꣳ सुशर्माण, -मेकान्नविꣳशतिश्च) ॥ ११ ॥

[देवासुराः २२५। परा २३६। भूमि--१६३ । भूमि--२२५।--हरप्रयन्तः २१७। संपश्या--२२९। म्यर्यज्ञः ३१६। संपश्यामी-२७५। त्याहाग्निहोत्रं ३६३ । मम नाम १९५। वैश्व नर २७५। (एकादश ॥ ११ ॥ २७२७)]

[॥ इति प्रथमकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

याजमानकाण्डम् ।

[अथ षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥] प्रजापतिर्ऋषिः ।
आज्यग्रहणानुमन्त्रणम् ॥ अनुष्टुप् ।

सं त्वा सिञ्चामि यजुषा प्रजामायुर्धनं च । बृहस्पतिप्रसूतो यजमान इह मा रिषत् ॥

आज्यमसि सत्यमसि सत्यस्याध्यक्षमसि हविरसि वैश्वानरं वैश्वदेवमुत्पूतशुष्मꣳ सत्यौजाः सहोऽसि सहमानमसि सहस्वारातीः सहस्वारातीयतः सहस्व पृतनाः सहस्व पृतन्यतः। सहस्रवीर्यमसि तन्मा जिन्वाऽऽज्यस्याऽऽज्यमसि सत्यस्य सत्यमसि सत्यायु (१) रसि सत्यशुष्ममसि सत्येन त्वाऽभि घारयामि तस्य ते भक्षीय[२] पञ्चानां त्वा वातानां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि[३] पञ्चानां त्वर्तूनां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि[४] पञ्चानां त्वा दिशां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि[५] पञ्चानां त्वा पञ्चजनानां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि[६] चरोस्त्वा पञ्चबिलस्य यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि[७] ब्रह्मणस्त्वा तेजसे यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि[८] क्षत्रस्य त्वौजसे यन्त्राय (२) धर्त्राय गृह्णामि[९] विशे त्वा यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि[१०] सुवीर्याय त्वा गृह्णामि[११] सुप्रजास्त्वाय त्वा गृह्णामि[१२] रायस्पोषाय त्वा गृह्णामि[१३] ब्रह्मवर्चसाय त्वा गृह्णामि[१४] भूरस्माकꣳ हविर्देवानामाशिषो यजमानस्य देवानां त्वा देवताभ्यो गृह्णामि[१५] कामाय त्वा गृह्णामि[१६] (सत्यायु-, रोजसे यन्त्राय, त्रयस्त्रिꣳशच्च) ॥ १ ॥

हविर्ग्रहणानुमन्त्रणम् ॥ ४-५ द्विपदा त्रिष्टुप्; ६ त्रिष्टुप्; १० पिपीलिकमध्या ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहꣳ सजातेषु भूयासं धीरश्चेत्ता वसुविद्[१] उग्रोऽस्युग्रोऽहꣳ सजातेषु भूयासमुग्रश्चेत्ता वसुविद्[२] अभिभूरस्यभिभूरहꣳसजातेषु भूयासमभिभूश्चेत्ता वसुवित्[३] युनज्मि त्वा ब्रह्मणा दैव्येन हव्यायास्मै वोढवे जातवेदः[४] ॥

इन्धानास्त्वा सुप्रजसः सुवीरा ज्योग्जीवेम बलिहृतो वयं ते ॥

✿

यन्मे अग्ने अस्य यज्ञस्य रिष्या (१) द्यद्वा स्कन्दादाज्यस्योत विष्णो ।
तेन हन्मि सपत्नं दुर्मरायुमैनं दधामि निर्ऋत्या उपस्थे ।

भूर्भुवः सुवरुच्छुष्मो अग्ने यजमानायैधि निशुष्मो अभिदासते । अग्ने देवेद्धमन्विद्ध मन्द्रजिह्वामर्त्यस्य ते होतर्मूर्धन्ना जिघर्मि रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय मनोऽसि प्राजापत्यं मनसा मा भूतेनाऽऽविश वागस्यैन्द्री सपत्नक्षयणी (२) वाचा मेन्द्रियेणाऽऽविश वसन्तमृतूनां प्रीणामि स मा प्रीतः प्रीणातु ग्रीष्ममृतूनां प्रीणामि स मा प्रीतः प्रीणातु वर्षा ऋतूनां प्रीणामि ता मा प्रीताः प्रीणन्तु शरदमृतूनां प्रीणामि सा मा प्रीता प्रीणातु हेमन्तशिशिरावृतूनां प्रीणामि तौ मा प्रीतौ प्रीणीतामग्नीषोमयोरहं देवयज्यया चक्षुष्मान् भूयासमग्नेरहं देवयज्ययान्नादो भूयासं (३) दब्धिरस्यदब्धो भूयासममुं दभेयमग्नीषोमयोरहं देवयज्यया वृत्रहा भूयासमिन्द्राग्नियोरहं देवयज्ययेन्द्रियाव्यन्नादो भूयासमिन्द्रस्याहं देवयज्ययेन्द्रियावी भूयासं महेन्द्रस्याहं देवयज्यया जेमानं महिमानं गमेयमग्नेः स्विष्टकृतोऽहं देवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयम् ॥ (रिष्यात्, सपत्नक्षयण्य,-न्नादो भूयास,ष्षट्त्रिंशच्च) ॥२॥

इडा भागाद्यनुमन्त्रणम् ॥ ५ त्रिष्टुप् । प्रजापतिर्ऋषिः

अग्निर्मा दुरिष्टात् पातु सविताऽघशंसाद्यो मेऽन्ति दूरेऽरातीयति तमेतेन जेषं सुरूपवर्षवर्ण एहीमान् भद्रान् दुर्यां अभ्येहि मामनुव्रता न्यु शीर्षाणि मृढ्वमिड एह्यदित एहि सरस्वत्येहि रन्तिरसि रमतिरसि सूनर्यसि जुष्टे जुष्टिं तेऽशीयोपहूत उपहवं (१) तेऽशीय सा मे सत्याशीरस्य यज्ञस्य भूयादरेडता मनसा तच्छकेयं यज्ञो दिवं रोहतु यज्ञो दिवं गच्छतु यो देवयानः पन्थास्तेन यज्ञो देवां अप्येत्वस्मास्विन्द्र इन्द्रियं दधात्वस्मान् राय उत यज्ञाः सचन्तामस्मासु सन्त्वाशिषः सा नः प्रिया सुप्रतूर्तिर्मघोनी जुष्टिरसि जुषस्व नो जुष्टा नो (२) ऽसि जुष्टिं ते गमेयं मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञं समिमं दधातु । बृहस्पतिस्तनुतामिमं नो विश्वे देवा इह मादयन्ताम् ॥

ब्रध्न पिन्वस्व ददतो मे मा क्षायि कुर्वतो मे मोप दसत् प्रजापतेर्भागोऽस्यूर्जस्वान् पयस्वान् प्राणापानौ मे पाहि समानव्यानौ मे पाह्युदानव्यानौ मे पाह्यक्षितोऽस्यक्षित्यै त्वा (३) मा मे क्षेष्ठा अमुत्रामुष्मिन् लोके ॥ (उपहवं, जुष्टा न-स्त्वा, षट् च) ॥ ३ ॥

अनुयाजादीनामनुमन्त्रणम् ॥ १२-१३ अनुष्टुप्; १४ पुर उष्णिक्; १८ त्रिष्टुप् । प्रजापतिर्ऋषिः ।

बर्हिषोऽहं देवयज्यया प्रजावान् भूयासं नराशंसस्याहं देवयज्यया पशुमान् भूयासमग्नेः स्विष्टकृतोऽहं देवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयमग्नेरहमुज्जितिमनूज्जेषं सोमस्याहमुज्जितिमनूज्जेषमग्नेरहमुज्जितिमनूज्जेषमग्नीषोमयोरहमुज्जितिमनूज्जेषमिन्द्राग्नियोरहमुज्जितिमनूज्जेषमिन्द्रस्याहमु (१) ज्जितिमनूज्जेषं महेन्द्रस्याहमुज्जितिमनूज्जेषमग्नेः स्विष्ट-

कृताऽहमुज्जितिमनूज्जेषं[११] वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीत् । अथा सपत्नाꣳ इन्द्रो मे निग्राभेणाधराꣳ अकः ॥[१२]

उद्ग्राभं च निग्राभं च ब्रह्म देवा अवीवृधन् ।
अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विषूचीनान् व्यस्यताम्[१३] ॥
एमा अग्मन्नाशिषो दोहकामा इन्द्रवन्तो (२) वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषम्[१४] ॥

रोहितेन त्वाऽग्निर्देवतां गमयतु[१५] हरिभ्यां त्वेन्द्रो देवतां गमयत्वे[१६]तशेन त्वा सूर्यो देवतां गमयतु[१७] वि ते मुञ्चामि रशना वि रश्मीन् वि योक्त्रा यानि परिचर्तनानि धत्तादस्मासु द्रविणं यच्च भद्रं प्र णो ब्रूताद्भागधान् देवतासु[१८] ॥

विष्णोः शंयोरहं देवयज्यया यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेय[१९] सोमस्याहं देवयज्यया (३) सुरेता रेतो धिषीय[२०] त्वष्टुरहं देवयज्यया पशूनाꣳ रूपं पुषेयं[२१] देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य मिथुनं तयोरहं देवयज्यया मिथुनेन प्रभूयासं[२२] वेदोऽसि वित्तिरसि विदेय कर्मासि करुणमसि क्रियासꣳ सनिरसि सनितासि सनेयं घृतवन्तं कुलायिनꣳ रायस्पोषꣳ सहस्रिणं वेदो ददातु वाजिनम्[२३] (इन्द्रस्याह,-मिन्द्रवन्त, सोमस्याहंदेवयज्यया, चतुश्चत्वारिꣳशच्च) ॥ ४ ॥

ध्रुवाप्यायनादि ॥ १ विराट्स्थाना । प्रजापतिर्ऋषिः ।

आ प्यायतां ध्रुवा घृतेन यज्ञं यज्ञं प्रति देवयद्भ्यः ।
सूर्याया ऊधोऽदित्या उपस्थ उरुधारा पृथिवी यज्ञे अस्मिन्[१] ॥

प्रजापतेर्विभान्नाम लोकस्तस्मिꣳस्त्वा दधामि सह यजमानेन[२] सदसि सन्मे भूयाः सर्वमसि सर्वं मे भूयाः पूर्णमसि पूर्णं मे भूया अक्षितमसि मा मे क्षेष्ठाः[३] प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्तां[४] दक्षिणायां (१) दिशि मासाः पितरो मार्जयन्तां[५] प्रतीच्यां दिशि गृहाः पशवो मार्जयन्ता[६]मुदीच्यां दिश्याप ओषधयो वनस्पतयो मार्जयन्ता[७]मूर्ध्वायां दिशि यज्ञः संवत्सरो यज्ञपतिर्मार्जयन्तां[८] विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गायत्रेण छन्दसा पृथिवीमनु वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो[९] विष्णोः क्रमोऽस्यभिशस्तिहा त्रैष्टुभेन छन्दसाऽन्तरिक्षमनु वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो[१०] विष्णोः (२) क्रमोऽस्यरातीयतो हन्ता जागतेन छन्दसा दिवमनु वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो[११] विष्णोः क्रमोऽसि शत्रूयतो हन्ताऽऽनुष्टुभेन छन्दसा दिशो नु वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मः[१२] ॥ (दक्षिणायां, द्विष्मो विष्णो,-रेकान्नत्रिꣳशच्च) ॥ ५ ॥

सूर्योपस्थानादि ॥ ९-१० गायत्री; १४ अतिजगती; १५ त्रिष्टुप् ।

अगन्म सुवः सुवरगन्म संदृशस्ते मा छित्सि यत्ते तपस्तस्मै ते माऽऽवृक्षि[१] सुभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामायुर्धा अस्यायुर्मे धेहि वर्चोधा असि वर्चो मयि धेही[२]दमहममुं भ्रातृव्यमाभ्यो दिग्भ्योऽस्यै दिवोऽस्मादन्तरिक्षादस्यै पृथिव्या अस्मादन्नाद्यान्निर्भजामि निर्भक्तः स यं द्विष्मः[३] ॥ (१)

सं ज्योतिषाऽभूव[६]मैन्द्रीमावृतमन्वावर्ते[७] समहं प्रजया सं मया प्रजा समहꣳ रायस्पोषेण सं मया रायस्पोषः समिद्धो अग्ने मे दीदिहि समेद्धा ते अग्ने दीद्यासं[९] वसुमान् यज्ञो वसीयान् भूयास[म्]मग्न आयूꣳषि पवस आ सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम् ॥

अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम्। (२) दधत् पोषꣳ रयिं मयि[१०]।

अग्ने गृहपते सुगृहपतिरहं त्वया गृहपतिना भूयासꣳ सुगृहपतिर्मया त्वं गृहपतिना भूयाः शतꣳ हिमास्तामाशिषमा शासे तन्तवे ज्योतिष्मतीं तामाशिषमाशासेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीं[११] कस्त्वा युनक्ति स त्वा वि मुञ्चत्व[१२]ग्ने व्रतपते व्रतमचारिषं तदशकं तन्मेऽराधि[१३] यज्ञो बभूव स आ (३) बभूव स प्र जज्ञे स वावृधे।

स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्माꣳ अधिपतीन् करोतु वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्[१४] ॥

गोमाꣳ अग्नेऽविमाꣳ अश्वी यज्ञो नृवत्सखा सदमिदप्रमृष्यः।

इडावाꣳ एषो असुर प्रजावान् दीर्घो रयिः पृथुबुध्नः सभावान्[१५] ॥

(द्विषः। सुवीर्यꣳ, स आ, पञ्चत्रिꣳशच्च) ॥ ६ ॥

देवतापरिग्रहादिविधिः ॥ प्रजापतिर्ऋषिः।

यथा वै समृतसोमा एवं वा एते समृतयज्ञा यद्दर्शपूर्णमासौ कस्य वाह देवा यज्ञमा गच्छन्ति कस्य वा न बहूनां यजमानानां यो वै देवताः पूर्वः परिगृह्णाति स एनाः श्वो भूते यजते[१] एतद्वै देवानामायतनं यदाहवनीयोऽन्तराग्नी पशूनां गार्हपत्यो मनुष्याणामन्वाहार्यपचनः पितॄणा[२]मग्निं गृह्णाति स एवायतने देवताः परि (१) गृह्णाति ताः श्वो भूते यजते[३] व्रतेन वै मेध्योऽग्निर्व्रतपतिर्ब्राह्मणो व्रतभृद्[४] व्रतमुपैष्यन् ब्रूयादग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामीत्य[५]ग्निर्वै देवानां व्रतपतिस्तस्मा एव प्रतिप्रोच्य व्रतमालभते[६] बर्हिषा पूर्णमासे व्रतमुपैति वत्सैरमावास्यायामेतद्ध्येतयोरायतनमु[७]पस्तीर्यः पूर्वश्चाग्निरपरश्चेत्याहु[८]र्मनुष्या (२) इन्वा उपस्तीर्णमिच्छन्ति किमु देवा येषां नवावसानमुपास्मिञ्छ्वो यक्ष्यमाणे देवता वसन्ति य एवं विद्वानग्निमुपस्तृणाति[९] यजमानेन ग्राम्याश्च पशवोऽवरुध्या आरण्याश्चेत्याहुर्यद्ग्राम्यानुपवसति तेन ग्राम्यानव रुन्धे यदारण्यस्याश्नाति तेनारण्यान्यदनाश्वानुपवसेत् पितृदेवत्यः स्यादा[१०]रण्यस्याश्नातीन्द्रियं (३) वा आरण्यमिन्द्रियमेवाऽऽत्मन् धत्ते[११] यदनाश्वानुपवसेत् क्षोधुकः स्याद्यदश्नीयाद्रुद्रोऽस्य पशूनभिमन्येता[१२]पोऽश्नाति[१३] तन्नेवाशितं नेवानशितं न क्षोधुको भवति नास्य रुद्रः पशूनभि मन्यते[१४] वज्रो वै यज्ञः क्षुत्खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो यदनाश्वानुपवसति वज्रेणैव साक्षात् (४) क्षुधं भ्रातृव्यꣳ हन्ति[१५] ॥ (परि, मनुष्या, इन्द्रियꣳ, साक्षात्, त्रीणि च) ॥ ७ ॥

यज्ञायुधसम्भृतिः ॥ प्रजापतिर्ऋषिः।

यो वै श्रद्धामनारभ्य यज्ञेन यजते नास्येष्टाय श्रद्दधते[१] ऽपः प्र णयति श्रद्धा वा आपः श्रद्धामेवाऽऽरभ्य यज्ञेन यजत उभयेऽस्य देवमनुष्या इष्टाय श्रद्दधते[२] तदाहुरति वा एता वर्त्रं नेदन्त्यति वाचं

मनो वावैता नार्ति नेदन्तीति[३] मनसा प्र णयति[४]—यं वै मनो (१) ऽनयैवैनाः प्र णयत्य[५]—स्कन्नहविर्भवति य एवं वेद[६] यज्ञायुधानि संभरति यज्ञो वै यज्ञायुधानि यज्ञमेव तत्संभरति[७] यदेकमेकꣳ संभरेत् पितृदेवत्यानि स्युर्यत् सह सर्वाणि मानुषाणि द्वेद्वे संभरति याज्यानुवाक्ययोरेव रूपं करोत्यथो मिथुनमेव[८] यो वै दश यज्ञायुधानि वेद मुखतोऽस्य यज्ञः कल्पते[१०] स्फ्य (२) श्च कपालानि चाग्निहोत्रहवणी च शूर्पं च कृष्णाजिनं च शम्या चोलूखलं च मुसलं च दृषच्चोपला चैतानि वै दश यज्ञायुधानि य एवं वेद मुखतोऽस्य यज्ञः कल्पते[११] यो वै देवेभ्यः प्रतिप्रोच्य यज्ञेन यजते जुषन्तेऽस्य देवा हव्यꣳ[१२] हविर्निरुप्यमाणमभि मन्त्रयेताग्निꣳ होतारमिह तꣳ हुव इति (३) देवेभ्य एव प्रतिप्रोच्य यज्ञेन यजते जुषन्तेऽस्य देवा हव्य[१३]—मेष वै यज्ञस्य ग्रहो गृहीत्वैव यज्ञेन यजते[१४] तदुदित्वा वाचं यच्छति यज्ञस्य धृत्या[१५] अथो मनसा वै प्रजापतिर्यज्ञमतनुत मनसैव तद्यज्ञं तनुते रक्षसामनन्ववचाराय[१६] यो वै यज्ञं योग आगते युनक्ति युङ्क्ते युञ्जानेषु[१७] कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्त्वि (४) त्याह प्रजापतिर्वै कः प्रजापतिनैवैनं युनक्ति युङ्क्ते युञ्जानेषु[१८] ॥ (वै मनः, स्फ्य, इति युनक्त्वे,-कादश च) ॥८॥

द्वादशद्वन्द्वसम्पत्तिः ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

प्रजापतिर्यज्ञानसृजताग्निहोत्रं चाग्निष्टोमं च पौर्णमासीं चोक्थ्यं चामावास्यां चातिरात्रं च तानुदमिमीत यावदग्निहोत्रमासीत् तावानग्निष्टोमो यावती पौर्णमासी तावानुक्थ्यो यावत्यमावास्या तावानतिरात्रो[१] य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति यावदग्निष्टोमेनोपाप्नोति तावदुपाऽऽप्नोति य एवं विद्वान् पौर्णमासीं यजते यावदुक्थ्येनोपाप्नोति (१) तावदुपाऽऽप्नोति य एवं विद्वानमावास्यां यजते यावदतिरात्रेणोपाप्नोति तावदुपाऽऽप्नोति[२] परमेष्ठिनो वा एष यज्ञोऽग्र आसीत् तेन स परमां काष्ठामगच्छत् तेन प्रजापतिं निरवासाययत् तेन प्रजापतिः परमां काष्ठामगच्छत् तेनेन्द्रं निरवासाययत् तेनेन्द्रः परमां काष्ठामगच्छत् तेनाग्नीषोमौ निरवासाययत् तेनाग्नीषोमौ परमां काष्ठामगच्छतां य (२) एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते परमामेव काष्ठां गच्छति[३] यो वै प्रजातेन यज्ञेन यजते प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते द्वादश मासाः संवत्सरो द्वादश द्वन्द्वानि दर्शपूर्णमासयोस्तानि सम्पाद्यानीत्याहु[४]—र्वत्सं चोपावसृजत्युखां चाधि श्रयत्यव च हन्ति दृषदौ च समाहन्त्यधि च वपते कपालानि चोप दधाति पुरोडाशं (३) चाधिश्रयत्याज्यं च स्तम्बयजुश्च हरत्यभि च गृह्णाति वेदिं च परिगृह्णाति पत्नीं च सं नह्यति प्रोक्षणीश्चाऽऽसादयत्याज्यं च[५]—तानि वै द्वादश द्वन्द्वानि दर्शपूर्णमासयोस्तानि य एवꣳ सम्पाद्य यजते प्रजातेनैव यज्ञेन यजते प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते[६] ॥(उक्थ्येनोपाप्नोत्य,-गच्छतां यः, पुरोडाशं, चत्वारिꣳशच्च) ॥ ९ ॥

हविः सादनम् ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहꣳ सजातेषु भूयासमित्याह ध्रुवानेवैनान् कुरुत उग्रोऽस्युग्रोऽहꣳ सजातेषु भूयासमित्याहाप्रतिवादिन एवैनान् कुरुतेऽभिभूरस्यभिभूरहꣳ सजातेषु भूयासमित्याह य एवैनं प्रत्युत्पिपीते तमुपास्यते[१] युनज्मि त्वा ब्रह्मणा दैव्येनेत्याहैष वा अग्नेर्योगस्तेनै (१) वैनं युनक्ति[२] यज्ञस्य वै समृद्धेन देवाः सुवर्गं लोकमायन् यज्ञस्य व्यृद्धेनासुरान् पराभावयन् यन्मे अग्ने अस्य यज्ञस्य रिष्यादित्याह

यज्ञस्यैव तत्समृद्धेन यजमानः सुवर्गं लोकमेति यज्ञस्य व्यृद्धेन भ्रातृव्यान् पराभावय[3]त्यग्निहोत्रमेताभिर्व्याहृतिभिरुपसादये[4]द्यज्ञमुखं वा अग्निहोत्रं ब्रह्मैता व्याहृतयो यज्ञमुख एव ब्रह्म (२) कुरुते[5] संवत्सरे पर्यागत एताभिरेवोपसादयेद्[6] ब्रह्मणैवोभयतः संवत्सरं परिगृह्णाति[7] दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यान्यालभमान एताभिर्व्याहृतीभिर्हवीꣳष्यासादयेद्यज्ञमुखं वै दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यानि ब्रह्मैता व्याहृतयो यज्ञमुख एव ब्रह्म कुरुते संवत्सरे पर्यागत एताभिरेवासादयेद् ब्रह्मणैवोभयतः संवत्सरं परिगृह्णाति[8] यद्वै यज्ञस्य साम्ना क्रियते राष्ट्रं (३) यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छति यदृचा विशं यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छत्यथ ब्राह्मणोऽनाशीर्केण यज्ञेन यजते सामिधेनीरनुवक्ष्यन्नेता व्याहृतीः पुरस्ताद्दध्याद् ब्रह्मैव प्रतिपदं कुरुते तथा ब्राह्मणः साशीर्केण यज्ञेन यजते[9] यं कामयेत यजमानं भ्रातृव्यमस्य यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदिति तस्यैता व्याहृतीः पुरोऽनुवाक्यायां दध्याद् भ्रातृव्यदेवत्या वै पुरोऽनुवाक्या भ्रातृव्यमेवास्य यज्ञस्या (४) ऽऽशीर्गच्छति[10] यान् कामयेत यजमानान्त्समावत्येतान् यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदिति तेषामेता व्याहृतीः पुरोऽनुवाक्याया अर्धर्च एकां दध्याद्याज्यायै पुरस्तादेकां याज्याया अर्धर्च एकां तथैनान्त्समावती यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छति[11] यथा वै पर्जन्यः सुवृष्टं वर्षत्येवं यज्ञो यजमानाय वर्षति स्थलयोदकं परिगृह्णन्त्याशिषा यज्ञं यजमानः परिगृह्णाति[12] मनोऽसि प्राजापत्यं (५) मनसा मा भूतेनाऽऽविशेत्याह मनो वै प्राजापत्यं प्राजापत्यो यज्ञो मन एव यज्ञमात्मन् धत्ते वागस्यैन्द्री सपत्नक्षयणी वाचा मेन्द्रियेणाऽऽविशेत्याहैन्द्री वै वाग्वाचमेवैन्द्रीमात्मन् धत्ते[13] ॥

(तेनै,-व ब्रह्म, राष्ट्रं, यज्ञस्य, प्राजापत्यं, षट्त्रिꣳशच्च) ॥ १० ॥

आश्रावणादिमन्त्रविधानम् ॥

यो वै सप्तदशं प्रजापतिं यज्ञमन्वायत्तं वेद प्रति यज्ञेन तिष्ठति न यज्ञाद् भ्रꣳशत आ श्रावयेति चतुरक्षरमस्तु श्रौषडिति चतुरक्षरं यजेति द्व्यक्षरं ये यजामह इति पञ्चाक्षरं द्व्यक्षरो वषट्कार एष वै सप्तदशः प्रजापतिर्यज्ञमन्वायत्तो य एवं वेद प्रति यज्ञेन तिष्ठति न यज्ञाद् भ्रꣳशते[2] यो वै यज्ञस्य प्रायणं प्रतिष्ठा (१) मुदयनं वेद प्रतिष्ठितेनारिष्टेन यज्ञेन सꣳस्थां गच्छत्या[3] श्रावयास्तु श्रौषड्यज ये यजामहे वषट्कार एतद्वै यज्ञस्य प्रायणमेषा प्रतिष्ठैतदुदयनं य एवं वेद प्रतिष्ठितेनारिष्टेन यज्ञेन सꣳस्थां गच्छति[4] यो वै सूनृतायै दोहं वेद दुह एवैनां[5] यज्ञो वै सूनृताऽऽ श्रावयेत्यैवैनामह्वदस्तु (२) श्रौषडित्युपावास्राग्यजेत्युदनैषीद्ये यजामह इत्युपासदद्वषट्कारेण दोग्ध्येष वै सूनृतायै दोहो य एवं वेद दुह एवैनां[6] देवा वै सत्रमासत तेषां दिशोऽदस्यन्त एतामार्द्रां पङ्क्तिमपश्यन्ना श्रावयेति पुरोवातमजनयन्नस्तु श्रौषडित्यभ्रꣳ समप्लावयन् यजेति विद्युत (३) मजनयन् ये यजामह इति प्रावर्षयन्नभ्यस्तनयन् वषट्कारेण ततो वै तेभ्यो दिशः प्राप्यायन्त य एवं वेद प्रास्मै दिशः प्यायन्ते[7] प्रजापतिं त्वो वेद प्रजापतिस्त्वं वेद यं प्रजापतिर्वेद स पुण्यो भवत्येष वै छन्दस्यः प्रजापतिरा श्रावयास्तु श्रौषड्यज ये यजामहे वषट्कारो य एवं वेद पुण्यो भवति[8] वसन्त (४) मृतूनां प्रीणामीत्याहर्तवो वै प्रयाजा ऋतूनेव प्रीणाति तेऽस्मै प्रीता यथापूर्वं कल्पन्ते कल्पन्तेऽस्मा ऋतवो य एवं वेदा[10]ग्नीषोमयोरहं देवयज्यया चक्षुष्मान् भूयासमित्याहाग्नीषोमाभ्यां वै यज्ञश्चक्षुष्मान् ताभ्यामेव चक्षुरात्मन् धत्ते[11]ऽग्नेरहं देवयज्ययान्नादो भूयास-

मित्याहाग्निर्वै देवानामन्नादस्तेनैवा (५) ऽन्नाद्यमात्मन् धत्ते[१२] दब्धिरस्यदब्धो भूयासममुं दभेयमित्याहै-तया वै दब्ध्या देवा असुरानदभ्नुवन् तयैव भ्रातृव्यं दभ्नो[१३]त्यग्नीषोमयोरहं देवयज्यया वृत्रहा भूयास-मित्याहाग्नीषोमाभ्यां वा इन्द्रो वृत्रमहन् ताभ्यामेव भ्रातृव्यꣳस्तृणुते[१४] इन्द्राग्नियोरहं देवयज्ययेन्द्रियाव्य-न्नादो भूयासमित्याहेन्द्रियाव्येवान्नादो भवती[१५]—न्द्रस्या (६) ऽहं देवयज्ययेन्द्रियावी भूयासमित्याहेन्द्रि-याव्येव भवति[१६] महेन्द्रस्याहं देवयज्यया जेमानं महिमानं गमेयमित्याह जेमानमेव महिमानं गच्छ-[१७]त्यग्नेः स्विष्टकृतोऽहं देवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयमित्याहायुरेवात्मन् धत्ते प्रति यज्ञेन तिष्ठति[१८] ॥

प्रतिष्ठा,--मह्वस्तु, विद्युतं, वसन्त,-मेवे,--न्द्रस्या, ऽष्टात्रिꣳशच्च) ॥ ११ ॥

काम्यायाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १, ३, ७ गायत्री; २, ४, ९-११, १३-१४, १६-१९ त्रिष्टुप्; ५,८,१२, १५ अनुष्टुप्; ६ बृहती । विश्वेदेवा ऋषयः ।

इन्द्रं वो विश्वतस्परि हवामहे जनेभ्यः । अस्माकमस्तु केवलः[१] ॥
इन्द्रं नरो नेमधिता हवन्ते यत्पार्या युनजते धियस्ताः ।
शूरो नृषाता शवसश्चकान आ गोमति व्रजे भजा त्वं नः[२] ॥
इन्द्रियाणि शतक्रतो या ते जनेषु पञ्चसु । इन्द्र तानि त आ वृणे[३] ॥
अनु ते दायि मह इन्द्रियाय सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्ये ।
अनु (१) क्षत्रमनु सहो यजत्रेन्द्र देवेभिरनु ते नृषह्ये[४] ॥
आ यस्मिन्त्सप्त वासवास्तिष्ठन्ति स्वारुहो यथा ।
ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तम इन्द्रस्य घर्मो अतिथिः[५] ॥
आमासु पक्वमैरय आ सूर्यꣳ रोहयो दिवि ।
घर्मं न सामं तपता सुवृक्तिभिर्जुष्टं गिर्वणसे गिरः[६] ॥
इन्द्रमिद्गाथिनो बृहदिन्द्रमर्केभिरर्किणः । इन्द्रं वाणीरनूषत[७] ॥
गायन्ति त्वा गायत्रिणो (२) ऽर्चन्त्यर्कमर्किणः ।
ब्रह्माणस्त्वा शतक्रतवुद्वꣳशमिव येमिरे[८] ॥
अꣳहोमुचे प्र भरेमा मनीषामोषिष्ठदाव्ने सुमतिं गृणानाः ।
इदमिन्द्र प्रति हव्यं गृभाय सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः[९] ॥
विवेष यन्मा धिषणा जजान स्तवै पुरा पार्यादिन्द्रमह्नः ।
अꣳहसो यत्र पीपरद्यथा नो नावेव यान्तमुभये हवन्ते[१०] ॥
प्र सम्राजं प्रथममध्वराणा (३) मꣳहोमुचं वृषभं यज्ञियानाम् ।
अपां नपातमश्विना हयन्तमस्मिन्नर इन्द्रियं धत्तमोजः[११] ॥

वि न इन्द्र मृधो जहि नीचा यच्छ पृतन्यतः ।
अधस्पदं तमीं कृधि यो अस्माꣳ अभिदासति[१२] ॥
इन्द्र क्षत्रमभि वाममोजोऽजायथा वृषभ चर्षणीनाम् ।
अपानुदो जनममित्रयन्तमुरुं देवेभ्यो अकृणोरु लोकम्[१३] ॥
मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः परावत (४) आ जगामा परस्याः ।
सृकꣳ सꣳशाय पविमिन्द्र तिग्मं वि शत्रून् ताढि वि मृधो नुदस्व[१४] ॥
वि शत्रून् वि मृधो नुद वि वृत्रस्य हनू रुज ।
वि मन्युमिन्द्र भामितोऽमित्रस्याभिदासतः[१५] ॥
त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रꣳ हवेहवे सुहवꣳ शूरमिन्द्रम् ।
हुवे नु शक्रं पुरुहूतमिन्द्रꣳ स्वस्ति नो मघवा धात्विन्द्रः[१६] ॥
मा ते अस्याꣳ (५) सहसावन् परिष्टावघाय भूम हरिवः परादै ।
त्रायस्व नोऽवृकेभिर्वरूथैस्तव प्रियासः सूरिषु स्याम[१७] ॥
अनवस्ते रथमश्वाय तक्षन् त्वष्टा वज्रं पुरुहूत द्युमन्तम् ।
ब्रह्माण इन्द्रं महयन्तो अर्कैरवर्धयन्नहये हन्तवा उ[१८] ॥
वृष्णे यत् ते वृषणो अर्कमर्चानिन्द्र ग्रावाणो अदितिः सजोषाः ।
अनश्वासो ये पवयोऽरथा इन्द्रेषिता अभ्यवर्तन्त दस्यून्[१९] ॥

(वृत्रहत्येऽनु, गायत्रिणो, ऽध्वराणां, परावतो, ऽस्या,-मष्टाचत्वारिꣳशच्च) ॥ १२ ॥

[स त्वा १३३ । ध्रुवो-१८६।-स्यऽग्नि-१५६। बर्हिषोह १९४। माप्यायता- १२९ ।-मगन्म १८५। यथा वै २०३ । यो वै २११ । प्रजापति-१९० ।-ध्रुवोऽसि २८६ । यो वै सप्तदश-३३८ ।-मिन्द्रं वो २९८ । द्वादश ॥ २५०९]

[॥ इति प्रथमकाण्डे षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥]

याजमान-ब्राह्मणम् ।

[अथ सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥] प्रजापतिर्ऋषिः ।

इडानुमन्त्रणमन्त्रब्राह्मणम् ॥

पाकयज्ञं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप तिष्ठन्त इडा खलु वै पाकयज्ञः सैषान्तरा प्रयाजानूयाजान् यजमानस्य लोकेऽवहिता तामाह्रियमाणामभि मन्त्रयते सुरूपवर्षवर्ण एहीति पशवो वा इडा पशूनेवोप ह्वयते यज्ञं वै देवा अदुहन् यज्ञोऽसुराꣳ अदुहत् तेऽसुरा यज्ञदुग्धाः पराऽभवन् यो वै यज्ञस्य दोहं विद्वान् (१) यजतेऽप्यन्यं यजमानं दुहे सा मे सत्याऽऽशीरस्य यज्ञस्य भूयादित्याहैष वै यज्ञस्य दोहस्तेनैवैनं दुहे प्रत्ता वै गौर्दुहे प्रत्तेडा यजमानाय दुह एते वा इडायै स्तना इडोपहूतेति वायुर्वत्सो यर्हि होतेडामुपह्वयेत तर्हि यजमानो होतारमीक्षमाणो वायुं मनसा ध्यायेन् (२) मात्रे वत्स-

मुपावसृजति[६] सर्वेण वै यज्ञेन देवाः सुवर्गं लोकमायन् पाकयज्ञेन मनुरश्राम्यत्सेडा मनुमुपावर्तत तां देवासुरा व्यह्वयन्त प्रतीचीं देवाः पराचीमसुराः सा देवानुपावर्तत पशवो वै तद् देवानवृणत पशवोऽसुरानजहुः[७]—यं कामयेतापशुः स्यादिति पराचीं तस्येडामुपह्वयेतापशुरेव भवति[८] यं (३) कामयेत पशुमान्त्स्यादिति प्रतीचीं तस्येडामुपह्वयेत पशुमानेव भवति[९] ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा इडामुपह्वयेत य इडामुपहूयात्मानमिडायामुपह्वयेतेति[१०] सा नः प्रिया सुप्रतूर्तिर्मघोनीत्याहेडामेवोपहूयाऽऽत्मानमिडायामुपह्वयते[११] व्यस्तामिव वा एतद्यज्ञस्य यदिडा सामि प्राश्नन्ति (४) सामि मार्जयन्त एतत् प्रति वा असुराणां यज्ञो व्यच्छिद्यत ब्रह्मणा देवाः समदधुः[१२]—बृहस्पतिस्तनुतामिमं न इत्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैव यज्ञꣳसंदधाति[१३] विच्छिन्नं यज्ञꣳ समिमं दधात्वित्याह संतत्यै[१४] विश्वे देवा इह मादयन्तामित्याह संतत्यैव यज्ञं देवेभ्योऽनु दिशति[१५] यां वै (५) यज्ञे दक्षिणां ददाति तामस्य पशवोऽनु संक्रामन्ति स एष ईजानोऽपशुर्भावुको यजमानेन खलु वै तत्कार्यमित्याहुर्यथा देवत्रा दत्तं कुर्वीतात्मन् पशून् रमयेतेति[१६] ब्रध्न पिन्वस्वेत्याह यज्ञो वै ब्रध्नो यज्ञमेव तन्महयत्यथो देवत्रैव दत्तं कुरुत आत्मन् पशून् रमयते[१७] ददतो मे (६) मा क्षायीत्याहाक्षितिमेवोपैति[१८] कुर्वतो मे मोप दसदित्याह भूमानमेवोपैति[१९] ॥ (विद्वान्, ध्याये,-धं, प्राश्नन्ति, यां वै, मे, एकान्नविंशतिश्च) ॥ १ ॥

सꣳश्रव-स्तुमिञ्जयोः प्रश्नोत्तराभ्यामिडाप्रशंसनम् ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

सꣳश्रवा ह सौवर्चनसस्तुमिञ्जमौपोदितिमुवाच[१] यत्सत्रिणाꣳ होताऽभूः कामिडामुपाह्वथा इति[२] तामुपाह्व इति होवाच या प्राणेन देवान् दाधार व्यानेन मनुष्यानपानेन पितॄनिति[३] छिनत्ति सा न छिनत्ती३ इति[४] छिनत्तीति होवाच[५] शरीरं वा अस्यै तदुपाह्वथा इति होवाच[६] गौर्वा (१) अस्यै शरीरं गां वाव तौ तत्पर्यवदताम्[७] या यज्ञे दीयते सा प्राणेन देवान् दाधार यया मनुष्या जीवन्ति सा व्यानेन मनुष्यान् यां पितृभ्यो घ्नन्ति साऽपानेन पितॄन्[८] य एवं वेद पशुमान् भवत्य[९]—थ वै तामुपाह्व इति होवाच या प्रजाः प्रभवन्तीः प्रत्याभवतीत्य[१०]—न्नं वा अस्यै तदु (२) पाह्वथा इति होवाचौ[११]—षधयो वा अस्या अन्नमोषधयो वै प्रजाः प्रभवन्तीः प्रत्या भवन्ति[१२] य एवं वेदान्नादो भवत्य[१३]—थ वै तामुपाह्व इति होवाच या प्रजाः पराभवन्तीरनुगृह्णाति प्रत्याभवन्तीर्गृह्णातीति[१४] प्रतिष्ठां वा अस्यै तदुपाह्वथा इति होवाचे[१५]—यं वा अस्यै प्रतिष्ठे (३) यं वै प्रजाः पराभवन्तीरनुगृह्णाति प्रत्याभवन्तीर्गृह्णाति[१६] य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठत्यथ[१७] वै तामुपाह्व इति होवाच यस्यै निक्रमणे घृतं प्रजाः संजीवन्तीः पिबन्तीति[१८] छिनत्ति सा न छिनत्ती३ इति[१९] न छिनत्तीति होवाच प्र तु जनयती[२०]—त्येष वा इडामुपाह्वथा इति (४) होवाच[२१] वृष्टिर्वा इडा वृष्ट्यै वै निक्रमणे घृतं प्रजाः संजीवन्तीः पिबन्ति य एवं वेद प्रैव जायतेऽन्नादो भवति[२२] ॥

(गौर्वा, अस्यै तत्, प्रतिष्ठा, ऽह्वथा इति विꣳशतिश्च) ॥ २ ॥

अन्वाहार्यः ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

परोक्षं वा अन्ये देवा इज्यन्ते प्रत्यक्षमन्ये यद्यजते य एव देवाः परोक्षमिज्यन्ते तानेव तद्यजति[१] यदन्वाहार्यमाहरत्येते वै देवाः प्रत्यक्षं यद् ब्राह्मणास्तानेव तेन प्रीणात्य[२]—थो दक्षिणैवास्यैषाऽथो यज्ञस्यैव

*

छिद्रमपि दधाति[3] यद्वै यज्ञस्य क्रूरं यद्विलिष्टं तदन्वाहार्येणा (१) ऽन्वाहरति तदन्वाहार्यस्यान्वाहार्यत्वं[4] देवदूता वा एते यदृत्विजो यदन्वाहार्यमाहरति देवदूतानेव प्रीणाति[5] प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान् व्यादिशत् स रिरिचानोऽमन्यत स एतमन्वाहार्यमभक्तमपश्यत् तमात्मन्नधत्त स वा एष प्राजापत्यो यदन्वाहार्यो यस्यैवं विदुषोऽन्वाहार्य आह्रियते साक्षादेव प्रजापतिमृध्नोत्य[6]—परिमितो निरुप्योऽपरिमितः प्रजापतिः प्रजापतेरा (२) प्त्यै[7] देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा एतं प्राजापत्यमन्वाहार्यमपश्यन् तमन्वाहरन्त ततो देवा अभवन् परासुरा यस्यैवं विदुषोऽन्वाहार्य आह्रियते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति[8] यज्ञेन वा इष्टी पक्वेन पूर्ती यस्यैवं विदुषोऽन्वाहार्य आह्रियते स त्वेवेष्टापूर्ती[9] प्रजापतेर्भागोऽसी (३) त्याह प्रजापतिमेव भागधेयेन समर्धयत्यू[10]—र्जस्वान् पयस्वानित्याहोर्जमेवास्मिन् पयो दधाति[11] प्राणापानौ मे पाहि समानव्यानौ मे पाहीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते[12] ऽक्षितोऽस्यक्षित्यै त्वा मा मे क्षेष्ठा अमुत्रामुष्मिँल्लोक इत्याह क्षीयते वा अमुष्मिँल्लोकेऽन्नमितः प्रदानꣳ ह्यमुष्मिँल्लोके (४) प्रजा उपजीवन्ति यदेवमभिमृशत्यक्षितिमेवैनद्गमयति नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयते[13] ॥

(अन्वाहार्येण, प्रजापते,-रसि, ह्यमुष्मिँल्लोके, पञ्चदश च) ॥ ३ ॥

शेषाहुतीनामनुमन्त्रणमन्त्रव्याख्यानम् ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

बर्हिषोऽहं देवयज्यया प्रजावान् भूयासमित्याह बर्हिषा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत तेनैव प्रजाः सृजते नराशꣳसस्याहं देवयज्यया पशुमान् भूयासमित्याह नराशꣳसेन वै प्रजापतिः पशूनसृजत तेनैव पशून् सृजतेऽग्नेः स्विष्टकृतोऽहं देवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयमित्याहाऽऽयुरेवात्मन् धत्ते प्रति यज्ञेन तिष्ठति[1] दर्शपूर्णमासयो (१) र्वै देवा उज्जितिमनूदजयन् दर्शपूर्णमासाभ्यामसुरानपानुदन्ताग्नेरहमुज्जितिमनूज्जेषमित्याह दर्शपूर्णमासयोरेव देवतानां यजमान उज्जितिमनूज्जयति दर्शपूर्णमासाभ्यां भ्रातृव्यानप नुदते[2] वाजवतीभ्यां व्यूहत्यन्नं वै वाजोऽन्नमेवाव रुन्धे[3] द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै[4] यो वै यज्ञस्य द्वौ दोहौ विद्वान् यजत उभयत (२) एव यज्ञं दुहे पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्चैष वा अन्यो यज्ञस्य दोह इडायामन्यो[5] यर्हि होता यजमानस्य नाम गृह्णीयात् तर्हि ब्रूयादेमा अग्मन्नाशिषो दोहकामा इति सꣳस्तुता एव देवता दुहेऽथो उभयत एव यज्ञं दुहे पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च[6] रोहितेन त्वाऽग्निर्देवतां गमयत्वित्याहैते वै देवाश्वा (३) यजमानः प्रस्तरो यदेतैः प्रस्तरं प्रहरति देवाश्वैरेव यजमानꣳ सुवर्गं लोकं गमयति[7] वि ते मुञ्चामि रशना वि रश्मीनित्याहैष वा अग्नेर्विमोकस्तेनैवैनं वि मुञ्चति[8] विष्णोः शंयोरहं देवयज्यया यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयमित्याह यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति[9] सोमस्याहं देवयज्यया सुरेता (४) रेतो धिषीयेत्याह सोमो वै रेतोधास्तेनैव रेत आत्मन् धत्ते[10] त्वष्टुरहं देवयज्यया पशूनाꣳ रूपं पुषेयमित्याह त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानाꣳ रूपकृत्तेनैव पशूनाꣳ रूपमात्मन् धत्ते[11] देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य मिथुनं तयोरहं देवयज्यया मिथुनेन प्र भूयासमित्याहैतस्माद्वै मिथुनात् प्रजापतिर्मिथुनेन (५) प्राजायत तस्मादेव यजमानो मिथुनेन प्र जायते[12] वेदोऽसि वित्तिरसि विदेयेत्याह वेदेन वै देवा असुराणां वित्तं वेद्यमविन्दन्त तद्वेदस्य वेदत्वं[13] यद्यद्भ्रातृव्यस्याभिध्यायेत् तस्य नाम गृह्णीयात् तदेवास्य सर्वं

वृङ्क्ते[१४] घृतवन्तं कुलायिनꣳ रायस्पोषꣳ सहस्रिणं वेदो ददातु वाजिनमित्याह प्र सहस्रं पशूनाप्नोत्या (६)—स्य प्रजायां वाजी जायते य एवं वेद[१६] ॥ (दर्शपूर्णमासयो, रुभयतो, देवाश्वाः, सुरेताः, प्रजापतिर्मिथुनेना,-ऽऽप्नोत्य,-ष्टौ च ८) ॥ ४ ॥

आप्यायनादिमन्त्रव्याख्यानम् ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

ध्रुवां वै रिच्यमानां यज्ञोऽनु रिच्यते यज्ञं यजमानो यजमानं प्रजा ध्रुवामाप्यायमानां यज्ञोऽन्वा प्यायते यज्ञं यजमानो यजमानं प्रजा[१] आ प्यायतां ध्रुवा घृतेनेत्याह ध्रुवामेवाऽऽ प्याययति तामाप्यायमानां यज्ञोऽन्वा प्यायते यज्ञं यजमानो यजमानं प्रजाः[२] प्रजापतेर्विभान्नाम लोकस्तस्मिꣳस्त्वा दधामि सह यजमानेने (१) त्याहायं वै प्रजापतेर्विभान्नाम लोकस्तस्मिन्नेवैनं दधाति सह यजमानेन[३] रिच्यत इव वा एतद्यद्यजते यद्यजमानभागं प्राश्नात्यात्मानमेव प्रीणात्ये[४]—तावान् वै यज्ञो यावान् यजमानभागो यज्ञो यजमानो यद्यजमानभागं प्राश्नाति यज्ञ एव यज्ञं प्रतिष्ठापय[५]—त्येतद्वै सूयवसꣳ सोदकं यद्बर्हिश्चाऽऽपश्चैत (२) द्यजमानस्याऽऽयतनं यद्वेदि[६]—र्यत् पूर्णपात्रमन्तर्वेदि निनयति स्व एवाऽऽयतने सूयवसꣳ सोदकं कुरुते[७] सदसि सन्मे भूया इत्याहाऽऽपो वै यज्ञ आपोऽमृतं यज्ञमेवामृतमात्मन् धत्ते[८] सर्वाणि वै भूतानि व्रतमुपयन्तमनूप यन्ति प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्तामित्याहैष वै दर्शपूर्णमासयोरवभृथो (३) यान्येवैनं भूतानि व्रतमुपयन्तमनूपयन्ति तैरेव सहावभृथमवैति[९] विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमाँल्लोकाननपजय्यमभ्यजयन् यद्विष्णुक्रमान् क्रमते विष्णुरेव भूत्वा यजमानश्छन्दोभिरिमाँल्लोकाननपजय्यमभि जयति[१०] विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहेत्याह गायत्री वै पृथिवी त्रैष्टुभमन्तरिक्षं जागती द्यौरानुष्टुभीर्दिश (४) श्छन्दोभिरेवेमाँल्लोकान् यथापूर्वमभि जयति[११] ॥ (इत्ये,-तद,-वभृथो, दिशः, सप्त च) ॥५॥

उपस्थानादिमन्त्रव्याख्यानम् प्रजापतिर्ऋषिः।

अगन्म सुवः सुवरगन्मेत्याह सुवर्गमेव लोकमेति[१] संदृशस्ते मा छित्सि यत्ते तपस्तस्मै ते मा वृक्षीत्याह यथायजुरेवैतत्[२] सुभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामायुर्धा अस्यायुर्मे धेहीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते[३] प्र वा एषोऽस्माँल्लोकाच्च्यवते यो (१) विष्णुक्रमान् क्रमते सुवर्गाय हि लोकाय विष्णुक्रमाः क्रम्यन्ते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै विष्णुक्रमान् क्रमेत य इमाँल्लोकान् भ्रातृव्यस्य संविद्य पुनरिमँल्लोकं प्रत्यवरोहेदित्ये[४]—ष वा अस्य लोकस्य प्रत्यवरोहो यदाहेदमहममुं भ्रातृव्यमाभ्यो दिग्भ्योऽस्यै दिव इतीमानेव लोकान् भ्रातृव्यस्य संविद्य पुनरिमँल्लोकं प्रत्यवरोहति[५] सं (२) ज्योतिषाऽभूवमित्याहास्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यै[६]—न्द्रीमावृतमन्वावर्त इत्याहासौ वा आदित्य इन्द्रस्तस्यैवाऽऽवृतमनु पर्यावर्तते[७] दक्षिणा पर्यावर्तते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते तस्माद्दक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽथो आदित्यस्यैवाऽऽवृतमनु पर्यावर्तते[८] समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याहाऽऽशिषमे (३) वैतामा शास्ते[९] समिद्धो अग्ने मे दीदिहि समेद्धा ते अग्ने दीद्यासमित्याह यथायजुरेवैत[१०]—द्वसुमान् यज्ञो वसीयान् भूयासमित्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते[११] बहु वै गार्हपत्यस्यान्ते मिश्रमिव चर्यत आग्निपावमानीभ्यां गार्हपत्यमुप तिष्ठते पुनात्येवाग्निं पुनीत आत्मानं द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्या[१२] अग्ने गृहपत इत्याह (४) यथायजुरेवैतच्छतꣳ हिमा इत्याह शतं

न्वा हेमन्तानिन्धिषीयेति वावैतदाह पुत्रस्य नाम गृह्णात्यन्नादमेवैनं करोति तामाशिषमा शासे तन्तवे ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रोऽजातः स्यात् तेजस्व्येवास्य ब्रह्मवर्चसी पुत्रो जायते तामाशिषमा शासे-ऽमुष्मै ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रो (५) जातः स्यात् तेज एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति[१३] यो वै यज्ञं प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवति कस्त्वा युनक्ति स त्वा वि मुञ्चत्वित्याह प्रजापतिर्वै कः प्रजापतिनैवैनं युनक्ति प्रजापतिना वि मुञ्चति प्रतिष्ठित्यै ईश्वरं वै व्रतमविसृष्टं प्रदहोऽग्ने व्रतपते व्रत-मचारिषमित्याह व्रतमेव (६) वि सृजते शान्त्या अप्रदाहाय[१४] पराङ् वाव यज्ञ एति न नि वर्तते पुनर्यो वै यज्ञस्य पुनरालम्भं विद्वान् यजते तमभि नि वर्तते[१६] यज्ञो बभूव स आ बभूवेत्याहैष वै यज्ञस्य पुनरालम्भस्तेनैवैनं पुनरालभते[१७]—ऽनवरुद्धा वा एतस्य विराड् य आहिताग्निः सन्नसभः पशवः खलु वै (७) ब्राह्मणस्य सभे[१८]—ष्ट्वा प्राङुत्क्रम्य ब्रूयाद्गोमाँ अग्नेऽविमाँ अश्वी यज्ञ इत्यव सभाँ रुन्धे प्र सहस्रं पशूनाप्नोत्यास्य प्रजायां वाजी जायते[१९] ॥ (यः, स,--माशिषं, गृहपत इत्याह, यस्य पुत्रो, व्रतमेव, खलु वै, चतुर्विं-शतिश्च) ॥ ६ ॥

वाजपेयाध्वर्यवे रथसंस्कारः ॥ १ महासतोबृहती; २ द्विपदा गायत्री; ३ अतिजगती; ४ पुर उष्णिक्; ५ अनुष्टुप्; ६ उष्णिक् । सोमऋषिः ।

देव सवितः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगाय दिव्यो गन्धर्वः ।
केतपूः केतं नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति नः[१] ॥
इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्त्वयाऽयं वृत्रं वध्यात्[२] ॥
वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमदितिं नाम वचसा करामहे ।
यस्यामिदं विश्वं भुवनमाविवेश तस्यां नो देवः सविता धर्म साविषत्[३] ॥
अप्स्व (१) न्तरमृतमप्सु भेषजमपामुत प्रशस्तिष्वश्वा भवथ वाजिनः ॥
वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वा गन्धर्वाः सप्तविंशतिः ।
ते अग्रे अश्वमायुञ्जन् ते अस्मिञ्जवमादधुः ॥
अपां नपादाशुहेमन् य ऊर्मिः ककुद्मान् प्रतूर्तिर्वाजसातमस्तेनायं वाजं सेत् ॥

विष्णोः क्रमोऽसि विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमस्य—ङ्कौ न्यङ्का (२) वभितो रथं यौ ध्वान्तं वाताग्रमनु सञ्चरन्तौ दूरेहेतिरिन्द्रियावान् पतत्री ते नोऽग्नयः पप्रयः पारयन्तु ॥
(अप्सु, न्यङ्कौ, पञ्चदश च) ॥ ७ ॥

रथधावनम् ॥ ४ गायत्री; ९--१० त्रिष्टुप्; ११ द्विपदा विराड्गायत्री; १२ आस्तारपङ्क्तिः, १३ विराट्; १४-१५ जगती; १६ त्रिष्टुप् ॥ सोमऋषिः ।

देवस्याहं सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं जेषं[१] देवस्याहं सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वर्षिष्ठं नाकं रुहेयम्[२]—

—मिन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजमजयित् ॥
अश्वाजनि वाजिनि वाजेषु वाजिनीवत्यश्वान्त्समत्सु वाजय ॥
अर्वासि[5] सप्तिरसि[6] वाज्यसि[7] वाजिनो वाजं धावत मरुतां प्रसवे जयत वि योजना मिमीध्वमध्वनः स्कभ्नीत (१) काष्ठां गच्छत
वाजेवाजेऽवत वाजिनो नो धनेषु विप्रा अमृता ऋतज्ञाः[8] ॥
अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृप्ता यात पथिभिर्देवयानैः[10] ॥
ते नो अर्वन्तो हवनश्रुतो हवं विश्वे शृण्वन्तु वाजिनः[11] ॥
मितद्रवः सहस्रसा मेधसाता सनिष्यवः ।
महो ये रत्नꣳ समिथेषु जभ्रिरे शं नो भवन्तु वाजिनो हवेषु[12] ॥
देवताता मितद्रवः स्वर्काः ।
जम्भयन्तोऽहिं वृकꣳ रक्षाꣳसि सनेम्यस्मद्युयवन्न (२) मीवाः[13] ॥
एष स्य वाजी क्षिपणिं तुरण्यति ग्रीवायां बद्धो अपिकक्ष आसनि ।
क्रतुं दधिक्रा अनु सन्तवीत्वत् पथामङ्काꣳस्यन्वापनीफणत्[14] ॥
उत स्मास्य द्रवतस्तुरण्यतः पर्णं न वेरनु वाति प्रगर्धिनः ।
श्येनस्येव ध्रजतो अङ्कसं परि दधिक्राव्णः सहोर्जा तरित्रतः[15] ॥
आ मा वाजस्य प्रसवो जगम्यादा द्यावापृथिवी विश्वशम्भू ।
आ मा गन्तां पितरा (३) मातरा चाऽऽ मा सोमो अमृतत्वाय गम्यात्[16] ॥
वाजिनो वाजजितो वाजꣳ सरिष्यन्तो वाजं जेष्यन्तो बृहस्पतेर्भागमव जिघ्रत[17]
वाजिनो वाजजितो वाजꣳ ससृवाꣳसो वाजं जिगिवाꣳसो[18] बृहस्पतेर्भागे नि मृड्ढ्[19]—मियं वः सा सत्या सन्धाभूद्यामिन्द्रेण समधद्ध्वं[20]—मजीजिपत वनस्पतय इन्द्रं वाजं विमुच्यध्वम्[21] (स्कभ्नीत, युयवन्, पितरा, द्विचत्वारिꣳशच्च) ॥ ८ ॥

यूपारोहणम् ॥ सोमऋषिः ।

क्षत्रस्योल्बमसि[1] क्षत्रस्य योनिरसि[2] जाय एहि सुवो रोहाव[3] रोहाव हि सुव—रहं नावुभयोः सुवो रोक्ष्यामि[4] वाजश्च[5] प्रसवश्चा[6]—पिजश्च[7] क्रतुश्च[8] सुवश्च[9] मूर्धा च[10] व्यश्नियश्चा[11]—ऽऽन्त्यायन[12]—श्चान्त्यश्च[13] भौवनश्च[14] भुवनश्चा[15]—धिपतिश्च[16] । आयुर्यज्ञेन कल्पतां[17] प्राणो यज्ञेन कल्पता[18]—मपानो (१) यज्ञेन कल्पतां[19] व्यानो यज्ञेन कल्पतां[20] चक्षुर्यज्ञेन कल्पताꣳ[21] श्रोत्रं यज्ञेन कल्पतां[22] मनो यज्ञेन कल्पतां[23] वाग्यज्ञेन कल्पतां[24]—मात्मा यज्ञेन कल्पतां[25] यज्ञो यज्ञेन कल्पताꣳ[26] सुवर्देवाꣳ अगन्मामृता अभूम प्रजापतेः प्रजा अभूम[27] समहं प्रजया सं मया प्रजा समहꣳ

रायस्पोषेण सं मया रायस्पोषो[२९] ऽन्नाय त्वा[३०] ऽन्नाद्याय त्वा[३१] वाजाय (२) त्वा[३२] वाजजित्यायै त्वा[३३] ऽमृतमसि[३४] पुष्टिरसि प्रजननमसि[३५] (अपानो, वाजाय, नव च) ॥ ९ ॥

अन्नहोमाः ॥ १-३ त्रिष्टुब्जगती वा, ४-७ अनुष्टुप् ।

वाजस्येमं प्रसवः सुषुवे अग्रे सोमꣳ राजानमोषधीष्वप्सु ।
ता अस्मभ्यं मधुमतीर्भवन्तु वयꣳ राष्ट्रे जाग्रियाम पुरोहिताः ॥
वाजस्येदं प्रसव आ बभूवेमा च विश्वा भुवनानि सर्वतः ।
स विराजं पर्येति प्रजानन् प्रजां पुष्टिं वर्धयमानो अस्मे ॥
वाजस्येमां प्रसवः शिश्रिये दिवमिमा च विश्वा भुवनानि सम्राट् ।
अदित्सन्तं दापयतु प्रजानन् रयिं (१) च नः सर्ववीरां नि यच्छतु ॥
अग्ने अच्छा वदेह नः प्रति नः सुमना भव ।
प्र णो यच्छ भुवस्पते धनदा असि नस्त्वम् ॥
प्र णो यच्छत्वर्यमा प्र भगः प्र बृहस्पतिः ।
प्र देवाः प्रोत सूनृता प्र वाग्देवी ददातु नः ॥
अर्यमणं बृहस्पतिमिन्द्रं दानाय चोदय ।
वाचं विष्णुꣳ सरस्वतीꣳ सवितारं (२) च वाजिनम् ॥
सोमꣳ राजानं वरुणमग्निमन्वारभामहे ।
आदित्यान् विष्णुꣳसूर्यं ब्रह्माणं च बृहस्पतिम् ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेणाग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभि षिञ्चामी—न्द्रस्य बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभि षिञ्चामि[१०] ॥ (रयिꣳ, सवितारꣳ, षट्त्रिꣳशच्च) ॥ १० ॥

उज्जितीः ॥ सोमऋषिः ।

अग्निरेकाक्षरेण वाचमुदजय—दश्विनौ द्व्यक्षरेण प्राणापानावुदजयतां[२] विष्णुस्त्र्यक्षरेण त्रीन् लोकानुदजयत्[३] सोमश्चतुरक्षरेण चतुष्पदः पशूनुदजयत्[४] पूषा पञ्चाक्षरेण पङ्क्तिमुदजयद्[५] धाता षडक्षरेण षडृतूनुदजय[६]—न्मरुतः सप्ताक्षरेण सप्तपदाꣳ शक्वरीमुदजयन्[७] बृहस्पतिरष्टाक्षरेण गायत्रीमुदजय[८]—न्मित्रो नवाक्षरेण त्रिवृतꣳ स्तोममुदजयत्[९] (१) वरुणो दशाक्षरेण विराजमुदजय[१०]—दिन्द्र एकादशाक्षरेण त्रिष्टुभमुदजयद्[११] विश्वे देवा द्वादशाक्षरेण जगतीमुदजयन्[१२] वसवस्त्रयोदशाक्षरेण त्रयोदशꣳ स्तोममुदजयन्[१३] रुद्राश्चतुर्दशाक्षरेण चतुर्दशꣳस्तोममुदजय[१४]—न्नादित्याः पञ्चदशाक्षरेण पञ्चदशꣳ स्तोममुदजय[१५]—न्नदितिः षोडशाक्षरेण षोडशꣳ स्तोममुदजयत्[१६] प्रजापतिः सप्तदशाक्षरेण सप्तदशꣳ स्तोममुदजयत्[१७] (अजयत्, षट्चत्वारिꣳशच्च) ॥ ११ ॥

अतिग्राह्याः ॥ ७ पङ्क्तिः, ९ अनुष्टुप्, ११ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

उपयामगृहीतोऽसि नृषदं त्वा द्रुषदं भुवनसदमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्ये—ष ते योनिरिन्द्राय त्वो—प-यामगृहीतोऽस्यप्सुषदं त्वा घृतसदं व्योमसदमिन्द्राय जुष्टं गृह्णा—म्येष ते योनिरिन्द्राय त्वो—प-यामगृहीतोऽसि पृथिविषदं त्वाऽन्तरिक्षसदं नाकसदमिन्द्राय जुष्टं गृह्णा—म्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा ॥

ये ग्रहाः पञ्चजनीना येषां तिस्रः परमजाः ।
दैव्यः कोशः (१) समुब्जितः ।
तेषां विशिप्रियाणामिषमूर्जꣳ समग्रभी—
—देष ते योनिरिन्द्राय त्वा ॥
अपाꣳ रसमुद्वयसꣳ सूर्यरश्मिꣳ समाभृतम् ।
अपाꣳ रसस्य यो रसस्तं वो गृह्णाम्युत्तमं—
—मेष ते योनिरिन्द्राय त्वा ॥
अया विष्ठा जनयन् कर्वराणि स हि घृणिरुरुर्वराय गातुः ।
स प्रत्युदैद्धरुणो मध्वो अग्रꣳ स्वायां यत् तनुवां (२) तनूमैरयत ।

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्ये—ष ते योनिः प्रजापतये त्वा ॥ (कोशं,--स्तनुवां, त्रयोदश च) ॥ १२ ॥

काम्ययाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १--२, ५--८, १०--१२ त्रिष्टुप्; ३-४ अनुष्टुप्; ९ आस्तारपङ्क्तिः; १३ गायत्री; १४ शक्वरी । विश्वेदेवा ऋषयः ।

अन्वह मासा अन्विद्वनान्यन्वोषधीरनु पर्वतासः ।
अन्विन्द्रꣳ रोदसी वावशाने अन्वापो अजिहत जायमानम् ॥
अनु ते दायि मह इन्द्रियाय सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्ये ।
अनु क्षत्रमनु सहो यजत्रेन्द्र देवेभिरनु ते नृषह्ये ॥
इन्द्राणीमासु नारिषु सुपत्नीमहमश्रवम् ।
न ह्यस्या अपरं चन जरसा (१) मरते पतिः ॥
नाहमिन्द्राणि रारण सख्युर्वृषाकपेर्ऋते ।
यस्येदमप्यꣳ हविः प्रियं देवेषु गच्छति ॥
यो जात एव प्रथमो मनस्वान् देवो देवान् क्रतुना पर्यभूषत् ।
यस्य शुष्माद्रोदसी अभ्यसेतां नृम्णस्य मह्ना स जनास इन्द्रः ॥
आ ते मह इन्द्रोत्युग्र समन्यवो यत् समरन्त सेनाः ।
पताति दिद्युन्नर्यस्य बाहुवोर्मा ते (२) मनो विष्वद्रियग्विचारीत् ॥

मा नो मर्धीरा भरा दद्धि तन्नः प्र दाशुषे दातवे भूरि यत् ते ।
नव्ये देष्णे शस्ते अस्मिन् त उक्थे प्र ब्रवाम वयमिन्द्र स्तुवन्तः[9] ॥
आ तू भर माकिरेतत् परि ष्ठाद्विद्मा हि त्वा वसुपतिं वसूनाम् ।
इन्द्र यत् ते माहिनं दत्रमस्त्यस्मभ्यं तद्धर्यश्व (३) प्र यन्धि ॥
प्रदातारꣳ हवामह इन्द्रमा हविषा वयम् ।
उभा हि हस्ता वसुना पृणस्वाऽऽ प्र यच्छ दक्षिणादोत सव्यात् ॥
प्रदाता वज्री वृषभस्तुराषाट्छुष्मी राजा वृत्रहा सोमपावा ।
अस्मिन् यज्ञे बर्हिष्या निषद्याथा भव यजमानाय शं योः[10] ॥
इन्द्रः सुत्रामा स्ववाꣳ अवोभिः सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः ।
बाधतां द्वेषो अभयं कृणोतु सुवीर्यस्य (४) पतयः स्याम[11] ॥
तस्य वयꣳ सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम ।
स सुत्रामा स्ववाꣳ इन्द्रो अस्मे आराच्चिद्द्वेषः सनुतर्युयोतु[12] ॥
रेवतीर्नः सधमाद इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः ।
क्षुमन्तो याभिर्मदेम[13] ॥
प्रो ष्वस्मै पुरोरथमिन्द्राय शूषमर्चत ।
अभीके चिदु लोककृत् सङ्गे समत्सु वृत्रहा ।
अस्माकं बोधि चोदिता नभन्तामन्यकेषाम् ।
ज्याका अधि (५) धन्वसु[14] ॥ (जरसा, मा ते, हर्यश्व, सुवीर्यस्याध्वे,-कं च) ॥ १३ ॥

[पाकयज्ञꣳ ३१९ । सꣳश्रवाः २२० । परोक्षं २१५ । बर्हिषो ३०८ । ध्रुवा-२०७ ।-मगन्म ३७४ । देव सवित-११५ ।-देवस्य १९२ । क्षत्रस्य १०९ । वाजस्या १३६ । ऽग्नि-९६ ।-रुपयामगृहीतो ११३ । नु २५१ । त्रयोदश ॥ २६५५ ॥]

[इति प्रथमकाण्डे सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥]

राजसूयः ।

[अथाष्टमः प्रपाठकः ॥ ८ ॥]

अनुमतादियागाः नैर्ऋतमन्त्राश्च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति धेनुर्दक्षिणा[1] ये प्रत्यञ्चः शम्याया अवशीयन्ते तं नैर्ऋतमेककपालं कृष्णं वासः कृष्णतूषं दक्षिणा[2]

वीहि स्वाहाऽऽहुतिं जुषाणः[3] एष ते निर्ऋते भागो भूते हविष्मत्यसि मुञ्चेममꣳहसः[4] स्वाहा नमो य इदं चकार[5]—

—ऽऽदित्यं चरुं निर्वपति वरो दक्षिणा ऽऽग्नावैष्णवमेकादशकपालं वामनो वही दक्षिणा ऽग्नीषोमीयमे (१) कादशकपालꣳ हिरण्यं दक्षिणै—न्द्रमेकादशकपालमृषभो वही दक्षिणा ऽऽग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रं दध्यृषभो वही दक्षिणै—न्द्राग्नं द्वादशकपालं वैश्वदेवं चरुं प्रथमजो वत्सो दक्षिणा सौम्यꣳ श्यामाकं चरुं वासो दक्षिणा सरस्वत्यै चरुꣳ सरस्वते चरुं मिथुनौ गावौ दक्षिणा (अग्नीषोमीयं, चतुस्त्रिꣳशच्च) ॥ १ ॥

चातुर्मास्येषु प्रथमं वैश्वदेवपर्व ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुꣳ सावित्रं द्वादशकपालꣳ सारस्वतं चरुं पौष्णं चरुं मारुतꣳ सप्तकपालं वैश्वदेवीमामिक्षां द्यावापृथिव्यमेककपालम् ॥ (आग्नेयम्,-द्वादश) ॥ २ ॥

द्वितीयं वरुणप्रघासपर्व ॥ २ गायत्री, ३ विराट्स्थाना, ४ महापङ्क्तिः, ५ अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

ऐन्द्राग्नमेकादशकपालं मारुतीमामिक्षां वारुणीमामिक्षां कायमेककपालम्

प्रघास्यान् हवामहे मरुतो यज्ञवाहसः करम्भेण सजोषसः ॥

मो षू णं इन्द्र पृत्सु देवास्तु स्म ते शुष्मिन्नवया ।

मही ह्यस्य मीढुषो यव्या । हविष्मतो मरुतो वन्दते गीः ॥

यद् ग्रामे यदरण्ये यत् सभायां यदिन्द्रिये । यच्छूद्रे यदर्य एनश्चकृमा वयम् ।

यदे (१) कस्याधि धर्मणि तस्यावयजनमसि स्वाहा ॥

अक्रन् कर्म कर्मकृतः सह वाचा मयो भुवा । देवेभ्यः कर्म कृत्वाऽस्तं प्रेत सुदानवः ॥

(वयं यद्, विꣳशतिश्च) ॥ ३ ॥

तृतीयं साकमेधपर्व ॥ २-३ अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति साकꣳ सूर्येणोद्यता मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यो मध्यंदिने चरुं मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यः सर्वासां दुग्धे सायं चरुम्

पूर्णा दर्वि परा पत सुपूर्णा पुनरापत । वस्नेव वि क्रीणावहा इषमूर्जꣳ शतक्रतो ॥

देहि मे ददामि ते नि मे धेहि नि ते दधे ।

निहारमिन्नि मे हरा निहारं (१) नि हरामि ते ॥

मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः पुरोडाशꣳ सप्तकपालं निर्वपति साकꣳ सूर्येणोद्यताग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुꣳ सावित्रं द्वादशकपालꣳ सारस्वतं चरुं पौष्णं चरुमैन्द्राग्नमेकादशकपालमैन्द्रं चरुं वैश्वकर्मणमेककपालम् ॥ (हरा निहारं, त्रिꣳशच्च) ॥ ४ ॥

महापितृयज्ञः॥ ६-७ पङ्क्तिः; ९ आस्तारपङ्क्तिः, १०-१२ गायत्री, १३ शक्करी । विश्वेदेवा ऋषयः ।

सोमाय पितृमते पुरोडाशꣳ षट्कपालं निर्वपति पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्योऽभिवान्यायै दुग्धे मन्थ—मेतत् ते तत ये च त्वाम—न्वेतत् ते पितामह प्रपितामह ये च त्वामन्व—त्र पितरो यथाभागं मन्दध्वꣳ

❀

सुसंदृशं त्वा वयं मघवन् मन्दिषीमहि ।
प्र नूनं पूर्णवन्धुरः स्तुतो यासि वशाꣳ अनु । योजा न्विन्द्र ते हरी[6] ॥ (१)
अक्षन्नमीमदन्त ह्यव प्रिया अधूषत ।
अस्तोषत स्वभानवो विप्रा नविष्ठया मती । योजा न्विन्द्र ते हरी[7] ॥
अक्षन् पितरोऽमीमदन्त पितरोऽतीतृपन्त पितरोऽमीमृजन्त पितरः[8] ॥
परेत पितरः सोम्या गम्भीरैः पथिभिः पूर्व्यैः ।
अथा पितॄन्त्सुविदत्राꣳ अपीत यमेन ये सधमादं मदन्ति[9] ॥
मनो न्वा हुवामहे नाराशꣳसेन स्तोमेन पितॄणां च मन्मभिः[10] ॥
आ (२) न एतु मनः पुनः क्रत्वे दक्षाय जीवसे । ज्योक् च सूर्यं दृशे[11] ॥
पुनर्नः पितरो मनो ददातु दैव्यो जनः । जीवं व्रातꣳ सचेमहि[12] ॥
यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्यां यन्मातरं पितरं वा जिहिꣳसिम ।
अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्र मुञ्चतु दुरिता यानि चकृम करोतु मामनेनसम्[13] ॥

(हरी, मन्मभिरा, चतुश्चत्वारिꣳशच्च) ॥ ५ ॥

त्र्यंबक पुरोडाशाः । ९ महापङ्क्तिः, १० अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रतिपूरुषमेककपालान्निर्वपत्येकमतिरिक्तं[1] यावन्तो गृह्याः स्मस्तेभ्यः कमकरं[2] पशूनाꣳ शर्मासि शर्म यजमानस्य शर्म मे यच्छै[3]—क एव रुद्रो न द्वितीयाय तस्थ[4] आखुस्ते रुद्र पशुस्तं जुषस्वै[5]—ष ते रुद्र भागः सह स्वस्राम्बिकया तं जुषस्व[6] भेषजं गवेऽश्वाय पुरुषाय भेषज—
—मथो अस्मभ्यं भेषजꣳ सुभेषजं (१) यथाऽसति । सुगं मेषाय मेष्यै[7]
अवाम्ब रुद्रमदिमह्यव देवं त्र्यम्बकम् ।
यथा नः श्रेयसः करद्यथा नो वस्यसः करद्यथा नः पशुमतः करद्यथा नो व्यवसाययात्[8] ॥
त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।
उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात्[10] ॥
एष ते रुद्र भागस्तं जुषस्व तेनावसेन परो मूजवतोऽतीहि[11]—(२)—अवततधन्वा पिनाकहस्तः कृत्तिवासाः[12] (सुभेषज,–मिहि, त्रीणि च ॥ ६ ॥

शुनासीर्यम्, इन्द्रतुरीयम्, पञ्चेध्मीयमन्त्राः, अपामार्गहोममन्त्राश्च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

ऐन्द्राग्नं द्वादशकपालं वैश्वदेवं चरुमिन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादशकपालं वायव्यं पयः सौर्यमेककपालं द्वादशगवꣳ सीरं दक्षिणा[1] ऽऽग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति रौद्रं गावीधुकं चरुमैन्द्रं दधि वारुणं यवमयं चरुं वहिनी धेनुर्दक्षिणा,

ये देवाः पुरः सदोऽग्निनेत्राः[३]*- -*दक्षिणसदो यमनेत्राः[४]*- -*पश्चात्सदः सवितृनेत्रा*- -*उत्तरसदो वरुणनेत्राः[६]*- -*उपरिषदो बृहस्पतिनेत्रा रक्षोहणस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यो (१) नमस्तेभ्यः स्वाहा[७] समूढꣳ रक्षः संदग्धꣳ रक्ष इदमहꣳ रक्षोऽभि सं दहाम्य[८]—ग्नये रक्षोघ्ने स्वाहा[९] यमाय*-[१०] सवित्रे*-[११] वरुणाय[१२]*- बृहस्पतये दुवस्वते रक्षोघ्ने स्वाहा[१३] प्रष्टिवाही रथो दक्षिणा[१४],
देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ
रक्षसो वधं जुहोमि[१५] हतꣳ रक्षो[१६] ऽवधिष्म रक्षो[१७] यद्वस्ते तद्दक्षिणा[१८] ॥ (तेभ्यः, पञ्चचत्वारिꣳशच्च) ॥७॥

देविकादि कर्मषट्कम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपत्यनुमत्यै चरुꣳ राकायै चरुꣳ सिनीवाल्यै चरुं कुह्वै चरुं मिथुनौ गावौ दक्षिणा ऽऽग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपत्यैन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं वैष्णवं त्रिकपालं वामनो वही दक्षिणाऽग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपतीन्द्रासोमीयमेकादशकपालꣳ सौम्यं चरुं बभ्रुर्दक्षिणा सोमापौष्णं चरुं निर्वपत्यैन्द्रापौष्णं चरुं पौष्णं चरुꣳ श्यामो दक्षिणा वैश्वानरं द्वादशकपालं नि (१) र्वपति हिरण्यं दक्षिणा वारुणं यवमयं चरुमश्वो दक्षिणा (नि,-रष्टौ च) ॥ ८ ॥

रत्निनां हवींषि, अभिषेचनीयस्य दीक्षणीया च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

बार्हस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे शितिपृष्ठो दक्षिणैन्द्रमेकादशकपालꣳ राजन्यस्य गृह ऋषभो दक्षिणाऽऽदित्यं चरुं महिष्यै गृहे धेनुर्दक्षिणा नैर्ऋतं चरुं परिवृक्त्यै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिर्भिन्नं कृष्णा कूटा दक्षिणाऽऽग्नेयमष्टाकपालꣳ सेनान्यो गृहे हिरण्यं दक्षिणा वारुणं दशकपालꣳ सूतस्य गृहे महानिरष्टो दक्षिणा मारुतꣳ सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे पृश्निर्दक्षिणा सावित्रं द्वादशकपालं (१) क्षत्तुर्गृह उपध्वस्तो दक्षिणाऽऽश्विनं द्विकपालꣳ संग्रहीतुर्गृहे सवात्यौ दक्षिणा पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे श्यामो दक्षिणा रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे शबल उद्वारो दक्षिणे—न्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालं प्रति निर्वपतीन्द्रायाꣳहोमुचे[२] ऽयं नो राजा भूत्वा वृत्रं वध्या[३]—न्मैत्राबार्हस्पत्यं भवति श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे स्वयंमूर्ते स्वयंमथित आज्य आश्वत्थे (२) पात्रे चतुःस्रक्तौ स्वयमवपन्नायै शाखायै कर्णाꣳश्चाकर्णाꣳश्च तण्डुलान्वि चिनुयाद्ये कर्णाः स पयसि बार्हस्पत्यो येऽकर्णाः स आज्ये मैत्रः स्वयंकृता वेदिर्भवति स्वयंदिनं बर्हिः स्वयंकृत इध्मः सैव श्वेता श्वेतवत्सा दक्षिणा (सावित्रं द्वादशकपाल,-माश्वत्थे, त्रयस्त्रिꣳशच्च) ॥ ९ ॥

देवसुवां हवींषि ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नये गृहपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति कृष्णानां व्रीहीणाꣳ सोमाय वनस्पतये श्यामाकं चरुꣳ सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालमाशूनां व्रीहीणाꣳ रुद्राय पशुपतये गावीधुकं चरुं बृहस्पतये वाचस्पतयेनैवारं चरुमिन्द्राय ज्येष्ठाय पुरोडाशमेकादशकपालं महाव्रीहीणां मित्राय सत्यायाऽऽम्बानां चरुं वरुणाय धर्मपतये यवमयं चरुꣳ

(७।३-६) रक्षोहण...स्वाहा। (७।४-७) -*ये देवा। (७।१०-१२) रक्षोघ्ने स्वाहा।

सविता त्वा प्रसवानाꣳ सुवतामग्निर्गृहपतीनाꣳ सोमो वनस्पतीनाꣳ रुद्रः पशूनां (१) बृहस्पतिर्वाचामिन्द्रो ज्येष्ठानां मित्रः सत्यानां वरुणो धर्मपतीनां ये देवा देवसुवः स्थ त इममामुष्यायणमनमित्राय सुवध्वं महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायैष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाꣳ राजा प्रति त्यन्नाम राज्यमधायि स्वां तनुवं वरुणो अशिश्रेच्छुचेर्मित्रस्य व्रत्या अभूमामन्महि महत ऋतस्य नाम सर्वे व्राता (२) वरुणस्याभूवन्वि मित्र एवैररातिमतारीदसूषुदन्त यज्ञिया ऋतेन व्यु त्रितो जरिमाणं न आनड् विष्णोः क्रमोऽसि विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमसि ॥ (पशूनां, व्राताः, पञ्चविꣳशतिश्च) ॥ १० ॥

अभिषेकजलग्रहणम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अर्थेतः स्थाऽपां पतिरसि वृषास्यूर्मिर्वृषसेनोऽसि व्रजक्षितः स्थ मरुतामोजः स्थ सूर्यवर्चसः स्थ सूर्यत्वचसः स्थ मान्दाः स्थ वाशाः स्थ शक्वरीः स्थ विश्वभृतः स्थ जनभृतः स्थाऽग्नेस्तेजस्याः स्थाऽपामोषधीनाꣳ रसः स्थाऽपो देवीर्मधुमतीरगृह्णन्नूर्जस्वती राजसूयाय चितानाः ।

याभिर्मित्रावरुणावभ्यषिञ्चन् याभिरिन्द्रमनयन्नत्य (१) रातीः ॥

राष्ट्रदाः स्थ राष्ट्रं दत्त स्वाहा राष्ट्रदाः स्थ राष्ट्रममुष्मै दत्त (अत्ये,-कादश च) ॥ ११ ॥

अभिषेकजलसंस्कारः ॥ ५, २० त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वं महि वर्चः क्षत्रियाय वन्वाना अनाधृष्टाः सीदतोर्जस्वतीर्महि वर्चः क्षत्रियाय दधतीरनिभृष्टमसि वाचो बन्धुस्तपोजाः सोमस्य दात्रमसि शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामि चन्द्राश्चन्द्रेणामृता अमृतेन स्वाहा राजसूयाय चितानाः ॥

सधमादो द्युम्निनीरूर्ज एता अनिभृष्टा अपस्युवो वसानः ।

पस्त्यासु चक्रे वरुणः सधस्थमपाꣳ शिशु (१) र्मातृतमास्वन्तः ॥

क्षत्रस्योल्बमसि क्षत्रस्य योनिरस्याविन्नो अग्निर्गृहपतिराविन्न इन्द्रो वृद्धश्रवा आविन्नः पूषा विश्ववेदा आविन्नौ मित्रावरुणावृतावृधावाविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते आविन्ना देव्यदितिर्विश्वरूप्याविन्नोऽयमसावामुष्यायणोऽस्यां विश्यस्मिन् राष्ट्रे महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायैष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाꣳ राजेन्द्रस्य (२) वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्त्वया यं वृत्रं वध्याच्छत्रुबाधनाः स्थ पात मा प्रत्यञ्चं पात मा तिर्यञ्चमन्वञ्चं मा पात दिग्भ्यो मा पात विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पात हिरण्यवर्णावुषसां विरोकेऽयःस्थूणावुदितौ सूर्यस्याऽऽरोहतं वरुण मित्र गर्तं ततश्चक्षाथामदितिं दितिं च ॥ (शिशु,-रिन्द्रस्यै,-कचत्वारिꣳशच्च) ॥ १२ ॥

दिग्व्यास्थापनम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

समिधमा तिष्ठ गायत्री त्वा छन्दसामवतु त्रिवृत्स्तोमो रथन्तरꣳ सामाग्निर्देवता ब्रह्म द्रविणम्—मुग्रामा तिष्ठ त्रिष्टुप् त्वा छन्दसामवतु पञ्चदशस्तोमो बृहत्सामेन्द्रो देवता क्षत्रं द्रविणं विराजमा तिष्ठ जगती त्वा छन्दसामवतु सप्तदशस्तोमो वैरूपꣳ साम मरुतो देवता विड्द्रविणम्—मुदीचीमा तिष्ठानुष्टुप् त्वा (१) छन्दसामवत्वेकविꣳशस्तोमो वैराजꣳ साम मित्रावरुणौ देवता बलं द्रविणम्—मूर्ध्वामा तिष्ठ पङ्क्तिस्त्वा छन्दसामवतु त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशौ स्तोमौ शाक्वररैवते सामनी बृहस्पतिर्देवता वर्चो द्रविणम्—मीदृङ् चा[१६]—न्यादृङ् चै[१७]—तादृङ् च[१८] प्रतिदृङ् च[१९] मितश्च[१०] संमितश्च[११] सभराः[१२] । शुक्रज्योतिश्च[१३] चित्रज्योतिश्च[१४] सत्यज्योतिश्च[१५] ज्योतिष्माꣳश्च[१६] सत्यश्च[१७]—र्तपाश्चा[१८] (२) ऽत्यꣳहाः[१९] । अग्नये स्वाहा[२०] सोमाय स्वाहा[२१] सवित्रे स्वाहा[२२] सरस्वत्यै स्वाहा[२३] पूष्णे स्वाहा[२४] बृहस्पतये स्वाहे[२५]—न्द्राय स्वाहा[२६] घोषाय स्वाहा[२७] श्लोकाय स्वाहा[२८] ऽꣳशाय स्वाहा[२९] भगाय स्वाहा[३०] क्षेत्रस्य पतये स्वाहा[३१] पृथिव्यै स्वाहा[३२] ऽन्तरिक्षाय स्वाहा[३३] दिवे स्वाहा[३४] सूर्याय स्वाहा[३५] चन्द्रमसे स्वाहा[३६] नक्षत्रेभ्यः स्वाहा[३७] ऽद्भ्यः स्वाहौ[३८]—षधीभ्यः स्वाहा[३९] वनस्पतिभ्यः स्वाहा[४०] चराचरेभ्यः स्वाहा[४१] परिप्लवेभ्यः स्वाहा[४२] सरीसृपेभ्यः स्वाहा[४३] (३) ॥ (अनुष्टुप्त्वं, र्तपाश्च, सरीसृपेभ्यः स्वाहा) ॥ १३ ॥

अभिषेकः ॥ ६ महापंक्तिः, १०, १२ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूया[१]—दमृतमसि मृत्योर्मा पाहि[२] दिद्योन्मा पाह्य[३]—वेष्टा दन्दशूका[४] निरस्तं नमुचेः शिरः[५] ॥

सोमो राजा वरुणो देवा धर्मसुवश्च ये ।

ते ते वाचꣳ सुवन्तां ते ते प्राणꣳ सुवन्तां ते ते चक्षुः सुवन्तां ते ते श्रोत्रꣳ सुवन्ताꣳ सोमस्य त्वा द्युम्नेनाभि षिञ्चाम्यग्ने (१) स्तेजसा सूर्यस्य वर्चसेन्द्रस्येन्द्रियेण मित्रावरुणयोर्वीर्येण मरुतामोजसा[७] क्षत्राणां क्षत्रपति—रस्यति दिवस्पाहि[९]

समाववृत्रन्नधरागुदीचीरहिं बुध्नियमनु सञ्चरन्ती—स्ताः पर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठे नावश्चरन्ति स्वसिच इयानाः ॥

रुद्र यत्ते क्रयी परं नाम तस्मै हुतमसि यमेष्टमसि[११] ।

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परि ता (२) बभूव ।

यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्[१२] ॥

(अग्ने,--स्तै,-कादश च) ॥ १४ ॥

रथेन दिग्विजयः ॥ १८ जगती । विश्वेदेवा ऋषयः ।

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्त्वयाऽयं वृत्रं वध्यान्मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मि यज्ञस्य योगेन विष्णोः क्रमोऽसि विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमसि मरुतां प्रसवे जेषमाप्तं मनः समहमिन्द्रियेण वीर्येण पशूनां मन्युरसि तवेव मे मन्युर्भूयान्नमो मात्रे पृथिव्यै माहं मातरं पृथिवीꣳ हिꣳसिषं मा (१) मां माता पृथिवी हिꣳसीदियदस्यायुरस्यायुर्मे धेह्यूर्गस्यूर्जं मे धेहि युङ्ङसि वर्चोऽसि वर्चो मयि धेह्यग्नये गृहपतये स्वाहा सोमाय वनस्पतये स्वाहेन्द्रस्य बलाय स्वाहा मरुतामोजसे स्वाहा हꣳसः शुचिषद् वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत् । नृषद् वरसदृतसद् व्योमसदब्जा गोजा ऋतजा (२) अद्रिजा ऋतं बृहत् ॥ (हिꣳसिषंम,-तजा,-त्रीणि च) ॥ १५ ॥

जितवतो राज्ञः सेवोपचारः ॥ ७ गायत्री । विश्वेदेवा ऋषयः ।

मित्रोऽसि वरुणोऽसि समहं विश्वैर्देवैः क्षत्रस्य नाभिरसि क्षत्रस्य योनिरसि स्योनामा सीद सुषदामा सीद मा त्वा हिꣳसीन्मा मा हिꣳसीन्निषसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा साम्राज्याय सुक्रतुर्ब्रह्मा३न् त्वꣳ राजन् ब्रह्माऽसि सविताऽसि सत्यसवो ब्रह्मा३न् त्वꣳराजन् ब्रह्माऽसीन्द्रोऽसि सत्यौजा (१) ब्रह्मा३न् त्वꣳ राजन् ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि सुशेवो ब्रह्मा३न् त्वꣳ राजन् ब्रह्माऽसि वरुणोऽसि सत्यधर्मेन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्तेन मे रध्य दिशोऽभ्ययꣳ राजाऽभूत् सुश्लोका३ँ सुमङ्गला३ँ सत्यराजा३न् ॥ अपां नप्त्रे स्वाहोर्जो नप्त्रे स्वाहाऽग्नये गृहपतये स्वाहा ॥ (सत्यौजा,-श्चत्वारिꣳशच्च) ॥ १६ ॥

संसृपां हवींषि ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति हिरण्यं दक्षिणा सारस्वतं चरुं वत्सतरी दक्षिणा सावित्रं द्वादशकपालमुपध्वस्तो दक्षिणा पौष्णं चरुꣳ श्यामो दक्षिणा बार्हस्पत्यं चरुꣳ शितिपृष्ठो दक्षिणैन्द्रमेकादशकपालमृषभो दक्षिणा वारुणं दशकपालं महानिरष्टो दक्षिणा सौम्यं चरुं बभ्रुर्दक्षिणा त्वाष्ट्रमष्टाकपालꣳ शुण्ठो दक्षिणा वैष्णवं त्रिकपालं वामनो दक्षिणा ॥ (आग्नेयं द्विचत्वारिꣳशत्) ॥ १७ ॥

दशपेयः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः सोमं क्रीणन्ति पुण्डरिस्रजां प्र यच्छति दशभिर्वत्सतरैः सोमं क्रीणाति दशपेयो भवति शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति सप्तदशꣳ स्तोत्रं भवति प्राकाशावध्वर्यवे ददाति स्रजमुद्गात्रे रुक्मꣳ होत्रेऽश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्यां द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणे वशां मैत्रावरुणायर्षभं ब्राह्मणाच्छꣳसिने वाससी नेष्टापोतृभ्याꣳ स्थूरि यवाचितमच्छावाकायानड्वाहमग्नीधे भार्गवो होता भवति श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति वारवन्तीयं (१) मग्निष्टोमसामꣳ सारस्वतीरपो गृह्णाति ॥ (वारवन्तीयं, चत्वारि च) ॥ १८ ॥

दिशामवेष्टयः, पशुद्वयबन्धः, सत्यदूतानां हवींषि च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः।

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति हिरण्यं दक्षिणैन्द्रमेकादशकपालमृषभो दक्षिणा वैश्वदेवं चरुं पिशङ्गी पष्ठौही दक्षिणा मैत्रावरुणीमामिक्षां वशा दक्षिणा बार्हस्पत्यं चरुꣳ शितिपृष्ठो दक्षिणाऽऽदित्यां मल्हां गर्भिणीमा लभते मारुतीं पृश्निं पष्ठौहीमश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति सरस्वते सत्यवाचे चरुꣳ सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालं तिसृधन्वꣳ शुष्कदृतिर्दक्षिणा ॥ (आग्नेयꣳ सप्तचत्वारिꣳशत्) ॥ १९ ॥

प्रयुजां हवींषि ॥ विश्वेदेवा ऋषयः।

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुꣳ सावित्रं द्वादशकपालं बार्हस्पत्यं चरुं त्वाष्ट्रमष्टाकपालं वैश्वानरं द्वादशकपालं दक्षिणो रथ वाहनवाहो दक्षिणा सारस्वतं चरुं निर्वपति पौष्णं चरुं मैत्रं चरुं वारुणं चरुं क्षैत्रपत्यं चरुमादित्यं चरुमुत्तरो रथवाहनवाहो दक्षिणा ॥ (आग्नेयं चतुस्त्रिꣳशत्) ॥ २० ॥

सौत्रामणी ॥ २-३ गायत्री, ४ त्रिष्टुप्, ७ एकपदा त्रिष्टुप्। विश्वेदेवा ऋषयः।

स्वाद्वीं त्वा स्वादुना तीव्रां तीव्रेणामृताममृतेन सृजामि सꣳ सोमेन सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णे पच्यस्व पुनातु ते परिस्रुतꣳ सोमꣳ सूर्यस्य दुहिता।
वारेण शश्वता तना ॥
वायुः पूतः पवित्रेण प्रत्यङ् सोमो अतिद्रुतः। इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥
कुविदङ्ग यवमन्तो यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं वियूय।
इहेहैषां कृणुत भोजनानि (१) ये बर्हिषो नमोवृक्तिं न जग्मुः ॥

आश्विनं धूम्रमा लभते सारस्वतं मेषमैन्द्रमृषभमैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति सावित्रं द्वादशकपालं वारुणं दशकपालꣳ सोमप्रतीकाः पितरस्तृप्णुत वडबा दक्षिणा ॥
(भोजनानि, षड्विꣳशतिश्च) ॥ २१ ॥

काम्ययाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-२,४, ६-७,९, १६-१९ त्रिष्टुप् ३,५,८, गायत्री १० अनुष्टुप् ११ पङ्क्तिः १५ जगती। विश्वेदेवा ऋषयः।

अग्नाविष्णू महि तद्वां महित्वं वीतं घृतस्य गुह्यानि नाम।
दमेदमे सप्त रत्ना दधाना प्रति वां जिह्वा घृतमा चरण्येत् ॥
अग्नाविष्णू महि धाम प्रियं वां वीथो घृतस्य गुह्या जुषाणा।
दमेदमे सुष्टुतीर्वावृधाना प्रति वां जिह्वा घृतमुच्चरण्येत् ॥
प्र णो देवी सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवती। धीनामवित्र्यवतु।
आ नो दिवो बृहतः (१) पर्वतादा सरस्वती यजता गन्तु यज्ञम्।
हवं देवी जुजुषाणा घृताची शग्मां नो वाचमुशती शृणोतु ॥
बृहस्पते जुषस्व नो हव्यानि विश्वदेव्य। रास्व रत्नानि दाशुषे ॥

एवा पित्रे विश्वदेवाय वृष्णे यज्ञैर्विधेम नमसा हविर्भिः ।
बृहस्पते सुप्रजा वीरवन्तो वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्[६] ॥
बृहस्पते अति यदर्यो अर्हाद्द्युमद्विभाति क्रतुमज्जनेषु ।
यद्दीदयच्छवस (२) र्तप्रजात तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम्[७] ॥
आ नो मित्रावरुणा घृतैर्गव्यूतिमुक्षतम् । मध्वा रजाꣳसि सुक्रतू[८] ॥
प्र बाहवा सिसृतं जीवसे न आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन ।
आ नो जने श्रवयतं युवाना श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा[९] ॥
अग्निं वः पूर्व्यं गिरा देवमीडे वसूनाम् । सपर्यन्तः पुरुप्रियं मित्रं न क्षेत्रसाधसम्[१०] ॥
मक्षू देववतो रथः (३) शूरो वा पृत्सु कासु चित् ।
देवानां य इन्मनो यजमान इयक्षत्यभीदयज्वनो भुवत्[११] ॥
न यजमान रिष्यसि न सुन्वान न देवयो[१२] ॥
असदत्र सुवीर्यमुत त्यदाश्वश्वियम्[१३] ॥ नकिष्टं कर्मणा नशन्न प्र योषन्न योषति[१४] ॥
उप क्षरन्ति सिन्धवो मयोभुव ईजानं च यक्ष्यमाणं च धेनवः ।
पृणन्तं च पपुरिं च (४) श्रवस्यवो घृतस्य धारा उप यन्ति विश्वतः[१५] ॥
सोमारुद्रा वि वृहतं विषूचीममीवा या नो गयमाविवेश ।
आरे बाधेथां निर्ऋतिं पराचैः कृतं चिदेनः प्र मुमुक्तमस्मत्[१६] ॥
सोमारुद्रा युवमेतान्यस्मे विश्वा तनूषु भेषजानि धत्तम् ।
अव स्यतं मुञ्चतं यन्नो अस्ति तनूषु बद्धं कृतमेनो अस्मत्[१७] ॥
सोमापूषणा जनना रयीणां जनना दिवो जनना (५) पृथिव्याः ।
जातौ विश्वस्य भुवनस्य गोपौ देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम्[१८] ॥
इमौ देवौ जायमानौ जुषन्तेमौ तमाꣳसि गूहतामजुष्टा ।
आभ्यामिन्द्रः पक्वमामास्वन्तः सोमापूषभ्यां जनदुस्रियासु[१९]

(वृहतः, शवसा, रथः, पपुरिं च, दिवो जनना, पञ्चविꣳशतिश्च) ॥ २२ ॥

[अनुमत्या ८४ । आग्नेय-१८।-मैन्द्राग्न-७०। मग्नये ८० । सोमाय १४४ । प्रतिपूरुष-१०३।-मैन्द्राग्नं ९५ । धात्रे ५८ । बार्हस्पत्य-१३३।-मग्नये १२५। ऽर्यैतो ६१ । देवीः १४१। समिध-१५०।सोमस्ये-१११। न्द्रस्य १०३। मित्र-९०। आग्नेयं ४२। सद्य ५४। आग्नेय-४७-माग्नेय-३४ । स्वाद्वीं त्वा ७६। अग्नाविष्णू २७५ । द्वाविꣳशतिः ॥ २०९४]

[॥ इति प्रथमकाण्डे अष्टमः प्रपाठकः ॥ ८ ॥]

[इष १५३० । आपो १६९० । देवस्या-१५६७।-ऽऽददे १८१० । देवासुराः २७२७। सं त्वा २५०९। पाकयज्ञ -२६५५ । मनुमत्या २ ४ । अष्टौ ॥८॥ १६५८२]

॥ इति प्रथमं काण्डं सम्पूर्णम् ॥ १ ॥